

SIAURIETIŠKI ATŠIVERIMAI

PASVALIO KRAŠTO ISTORIJOS IR KULTŪROS ŽURNALAS

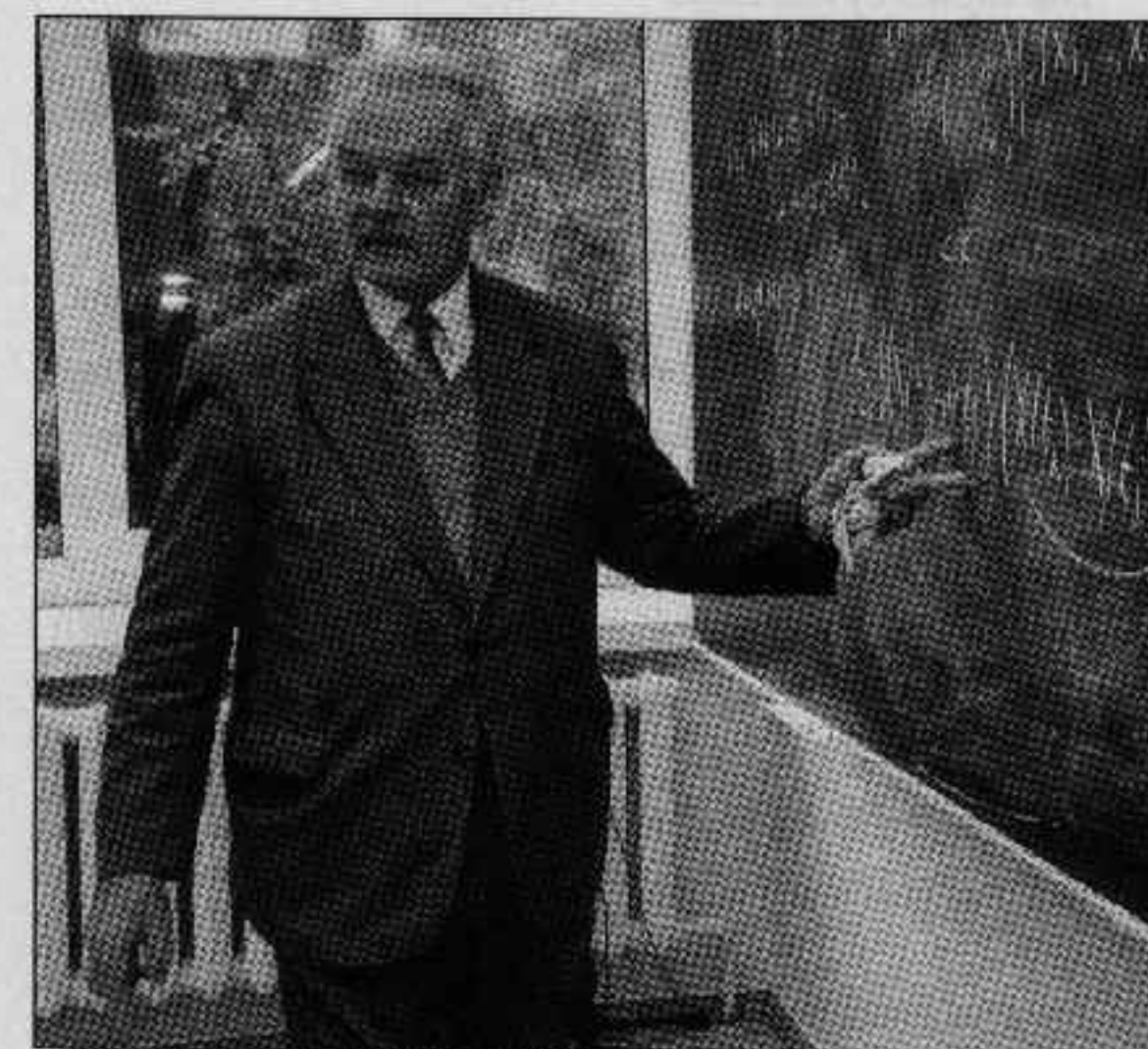
2005' 2

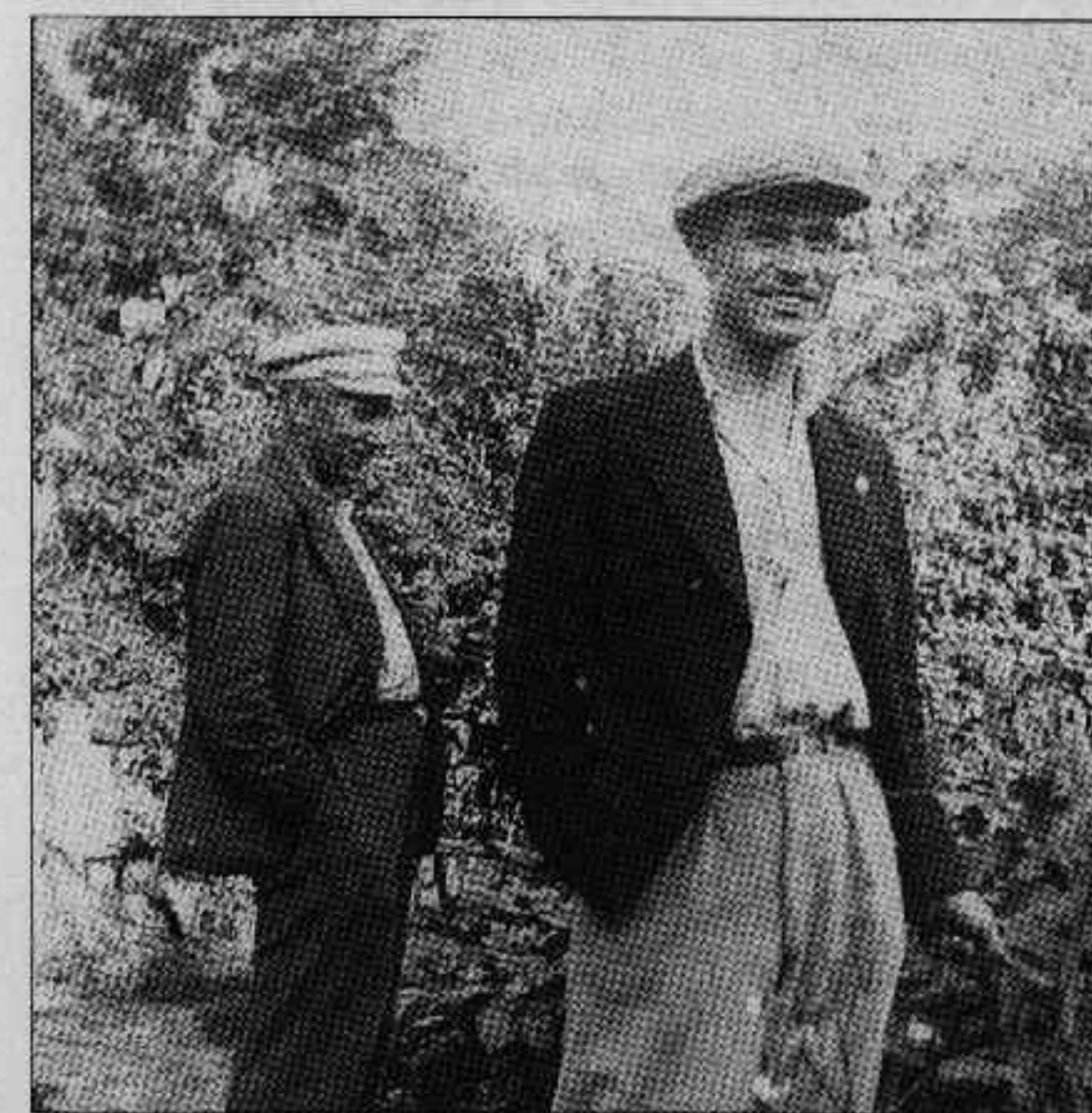
SIAURIETIŠKI ATSIVĖRIMAI

PASVALIO KRAŠTO ISTORIJOS IR KULTŪROS ŽURNALAS
2005 2 (19)
LEIDŽIAMAS NUO 1999 M.
ISSN 1392-6810

Šiame numeryje daug vietos skiriama mūsų krašto šviesuoliams

Akademikas Bronius Grigelionis skaitydamas paskaitą Vilniaus universitete

Paskutinė Sibiro kankinio, buvusio Žadeikių mokyklos vedėjo Klemenso Navako (kairėje) nuotrauka tėviškėje su buvusiu mokiniumi fotografu Juozu Adamkavičiumi

TURINYS

<i>Jonas Čeponis</i> Laisvę reikėjo išsikovoti patiems	3
Pagerbta mūsų kraštiečių rašytoja Anastazija Sučylienė <i>Aldona Kačerauskienė</i> Laisvos dvasios žmogus (Akademikui Broniui Grigelioniui – 70)	7 8
Brangūs eksponatai iš Lemonto <i>Aldona Navakaitė</i> Klemensas Navakas (1895–1943) <i>Kazimieras Pūras</i> Gyvenimas, atiduotas mokyklai <i>Kazimieras Garšva</i> Oniūnų Pilėnų 60-mečiui <i>Vitalija Kazilionytė</i> Dovydai: gyvybės laukas <i>Marijona Prakaičytė-Varneckienė</i> Neišsemta gerumo versmė	11 12 16 21 24 26
<i>Jonas Nekrašius</i> Pasvalio rajono fotografai (XIX a. pab. – XX a. penktas dešimtmetis) <i>Vitalija Kazilionytė</i> Kovo 11-oji: ar tau nešalta? <i>Jonas Aničas</i> Kun. Bronislovas Bumšas (1888–1945)	29 33 38
Pasvalio dienos – 2005. <i>Antano Šimkūno fotoreportažas</i> <i>Aušra Marčiuskaitė</i> Kelias į meno pasaulį prasideda gimnazijoje	43 44
Paminklinė lenta Antano Juozapavičiaus tėviškėje <i>Tomas Tashauskas</i> Iššūkis: būti kultūringam nūdienos visuomenėje	45 46
Prasmingas kraštiečių bendradarbiavimas <i>Romualdas Alekna</i> Kopęs į grožio aukštumas <i>Juozas Beniulis</i> Krikliniams – 450 <i>Algis Petraitis</i> Saločiams – 490 <i>Antanas Vaičekonis</i> Vaškams – 350 <i>Dominika Saveikytė</i> Gimtinės erdvė Mykolo Karčiausko eilėraščiuose	47 48 50 52 52 53
Pasvalietiški nutikimai <i>Regina Grubinskienė</i> Senatvė dar palauks... <i>Bronislava Černiauskienė</i> Bukagalvis Poezija	57 58 59 60
Ką papasakojo Pajiešmeniu, Ažuolpamūšio ir Raubonių žmonės	61
Pasvalietiški nutikimai	64

REMIJA

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Media Support Foundation

Pasvalio rajono savivaldybė
Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka
Pasvalio krašto muziejus

LEIDŽIA

Žurnalo „Šiaurietiški atsivertimai“ visuomeninė redakcija
Vytauto Didžiojo a. 6/1, LT-39149 Pasvalys
Spaudai parengė Danieliaus leidykla
Dailininkas – Jonas Vėgėlė

RENGIA

Redakcinė kolegija:
Danguolė Abazoriuvienė (sekretorė)
Jonas Aničas
Vladas Braziūnas
Regina Grubinskienė (stilistė)
Vitalija Kazilionytė
Vitutė Povilionienė
Kazimieras Pūras
Janina Stankevičienė
Stasė Šeštakauskaitė
Antanas Šimkūnas (redaktorius)

TALKINA

Nijolė Banelienė
Rima Gradinskienė
Akad. Bronius Grigelionis
Mykolas Karčiauskas
Algimantas Krinčius
Bronė Lapinskaitė
Paulė Mikelinskaitė
Romualdas Ozolas
Albina Pribušauskaitė

Pirmajame viršelio puslapyje – Grigelionių šeima tėviškėje.
Akademikas Bronius Grigelionis pirmas iš kairės
Ketvirtajame viršelio puslapyje – Prie Baluškių klėtelės ir
žiema nešalta. Kunigo A. Lipniūno atminimui skirto žygio
dalyviai (trečia iš dešinės – Vitalija Kazilionytė)

Summary

„Šiaurietiški atsivertimai“ („Northern Revelations“), a historical and cultural magazine for Pasvalys district, has been published since 1999. The magazine is sponsored by Pasvalys Marius Katiliškis Public Library, Pasvalys Local Museum, the Municipality of Pasvalys District, Radio and Television Support Foundation.

The topics of the issue

Jonas Čeponis, a prisoner of conscience and former partisan tells about the tortures in Stalin gulags and the prisoners' revolt in Norilsk.

Aldona Kačerauskienė dedicates her article to a world famous scientist, mathematician, academician Bronius Grigelionis on the occasion of his 70 years' anniversary.

Kazimieras Pūras writes about the founder of Pasvalys gymnasium, teacher Juozas Avižonis.

Marijona Prakaitytė-Varneckienė in her article tells about the mother, who brought up eight children.

Jonas Nekrašius acquaints readers with former Pasvalys district photographers and presents their photos.

Vitalija Kazilionytė tells about an interesting winter trip of ethnographers to native lands of Pasvalys famous people.

Jonas Aničas presents priest Bronislovas Bumša who saved lots of young people from Nazi.

Romualdas Alekna acquaints readers with Algirdas Lukštas, Pasvalys region artist.

Dominika Saveikytė analyses poets' Mykolas Karčiauskas poems, dedicated to his native land.

Regina Grubinskienė presents writer Bronislova Černiauskienė from Pasvalys and her creative work.

The reader will find pieces of folklore of Pasvalys region.

Jonas Čeponis

LAISVĘ REIKĖJO IŠSIKOVOTI PATIEMS

(Pabaiga. Pradžia šių metų 1-ame numeryje)

SUKILIMAS NORILSKO GULAGE

Nors senbuviai lagerio gyventojai ragino mus prarasti viltį, jog kada nors ištrūksime iš šio pragaro ir būsime laisvi, mes tuo netikėjome ir vilties nepraradome. Dauguma lietuvių buvo stiprios dvasios, nors vienas kitas pasiduodavo kūmo (taip vadindavo bendradarbiavusius su KGB ir administracija) įtakai. Iš visų barakų buvo sudaryta grupė lietuvių ryšiams su kitų tautybių kaliniais koordinuoti. Ypač bijojome, kad parsidavėlių, vagių įtakai nepasiduotų naujai atvykusieji. Grupėje buvau aš, Petras Klangauskas, Vytas Balsys, Jonas Karalius, Leonas Juodis, Petras Palta-rokas ir kiti.

Gana gerai žinojome padėtį lageryje. Tačiau paveikti skundikus ir vagis buvo sunku. Ukrainiečiai lageryje sudarė daugumą. Rusų buvo mažuma, jie su lietuviais gerai sutardavo. Ješkojome sutarimo su kitų tautybių kaliniais.

1953 metais po Stalino mirties kalinių nuotaikos ėmė keistis. Sulaukėme permainingų. Medikas Antanas Pagirėnas paprašė manęs, kad naktimis eičiau budėti į med. punktą, nes po sprogimo šachtoje buvau beveik aklas. Med. punkte buvo kaupiami vaistai, bintai, kuriuos turėjau kur nors šachtoje paslėpti. Medikamentų sukaupėme gana daug. Be Antano Pagirėno, tam kaupimui vadovavo buvęs Kremliaus gydytojas profesorius Levinas ir profesorius Klebanovas. Jie jautė artėjančią sumaištį. Ta sumaištis prasidėjo tarp pačių kalinių. Lietuviai, ukrainiečiai, rusai susitarė tramdyti vagis ir skundikus, kurie, remiami administracijos, elgėsi vis įžūliau. Jų vadinamieji atamanai turėjo daug „pridurkų“, kurie juos aptarnaudavo. Vieną rytą dar miegantys jie buvo užpulti. Keletas žuvo iš karto. Kiti šokinėjo pro langus, kur jų laukė lentomis ginkluoti priešininkai. Būdamas darbo zonoje stebėjau tą sujudimą. Prasidėjo kareivių bėgiojimas, šaudymas iš stebėjimo bokštelių. Į lagerį nebeįleido iš darbo grįžtančiųjų. Leonas Juodis labai išgyveno, kad negalėjo dalyvauti tame mūšyje. Aš jį raminau, sakiau, kad ten Simas Juodonis ir kiti lietuviai su ukrainiečiais gerai pasidarbavo.

Po to greit viskas nutilo. Administracija didelio pykčio neparodė. Tik vagys perėjo į baraką arčiau sargybos vartų,

kad būtų saugiau. Daugelis vagių-brigadininkų nebeišėjo į darbą. Buvo paskirti kiti brigadininkai. Padėtis lageryje buvo įtempta. Vagys rengėsi 5 savo draugų laidotuviams. Sužinojome, kad prie žuvusiųjų karstų jie paslėpė peilius, ruošėsi keršyti, grasindami už vieną jų žuvusįjį nužudyti po 100 „fašistų“. Tarp žuvusiųjų buvo garsus vagis Gromovas, kuris didžiavosi, kad nužudė 18 žmonių. Laukėme represijų ir tarėmės, ką daryti. Vieni pasisakė už pasyvų, kiti už aktyvų priešinimąsi. Kiti pasiūlė pradėti streiką, nes mūsų 18-oji Kajarkano šachta buvo vienintelė, kuri angliais aprūpino Norilsko elektrinę ir katilinę. Nutarta 1953 metų gegužės 14 dieną popietinei pamainai neišeiti į darbą.

Nustatytą valandą prie vartų žmonės nepasirodė. Sune-rimę prižiūrėtojai ėmė varu varyti, raginti, stumdyti, bet tai buvo per maža jėga prieš tūkstančius. Bokšteliuose pasirodė papildomi sargybiniai, pastatomi kulkosvaidžiai. Už lagerio vartų pasirodo iš darbo grįžtantieji. Niekas jų darbo nebepriima. Streikuojantys pareikalauja atvykti kombina-to viršininką generolą Cariovą. 17 val. jis pasirodo, jam įteikiami reikalavimai: išvežti iš šio lagerio vagis ir kriminalistus, mokėti už darbą, leisti už artimųjų atsiųstus pini-

Pirmoji nuotrauka lageryje. Jonas Čeponis (centre) su likimo broliais Vytautu Balsiu ir Vytautu Makutėnu

Jonas Čeponis (trečias iš kairės) su bendražygiais pagerbia žuvusius už laisvę

gus nusipirkti krautuvėlėje duonos, nuimti numerius nuo drabužių, nebausti streiko organizatorių. Viršininkas paragina eiti į darbą, nes katilinė neturi anglių atsargų, pažada kriminalistus išvežti. Mes sutinkame eiti į darbą, jeigu vagys ir kriminalistai bus išvežti nedelsiant. Sutinka ir su tuo. Pamatėm, kad visi rusai pasiima daiktus ir eina su vagimis. Net senukas profesorius Grigorjevas, puikus žmogus, su kuriuo gerai sugyvenome, ir tas eina. Klausiamo, kodėl. Pasirodo, vagys paskelbė, kad lietuviai su ukrainiečiais ketina išžudyti visus rusus. Iki lagerio vartų buvo padarytas kareivių koridorius, juos vedami kriminalistai ir vagys. Vienų subintuotos galvos, kitų rankos, treti šlubuoja, tačiau visų veidai rodė, kad jie nebadavo. Viršininkai, matyt, gerai juos pažinojo, nes kai kuriems liepė pasilikti. Sugražino ir profesorių Grigorjevą. Kareiviai pjaustė bintus ant vagių rankų ir atiminėjo ten paslėptus peilius. Vėliau po barako grindimis buvo rasta keliolika kirvių ir kitokių aštrių įrankių. Vagys ruošėsi revanšui. Sužinojome, kad jie buvo nuvežti į Norilsko Medvežkos lagerį, kur vėl, bet nesėkmingai bandė primesti savo tvarką. Keliolika jų vėl žuvo. Nuo to prasidėjo Norilsko lagerio sukilimas.

Po kelių dienų mums pradėjo pardavinėti duoną, atidarė bufetą, kur galėjome kai ką nusipirkti, pradėjo nuimti nuo drabužių numerius, po darbo galėjome nusiprausti duše. Galėjome rašyti daugiau laiškų, daugiau gaudavome

siuntinių. Nors pasijutome geriau, tačiau visa ta įtampa paliko rimtus pėdsakus. Keletas lietuvių susirgo nervų ligomis, buvo kažkur išvežti. Tarp jų Kazimieras Valašinas, Vacys Kubilius. Po metų juos sutikau Krasnojarsko lageryje kaip invalidus. Per sukilimą ir aš buvau sunkiai sužeistas. Kai sukilę kaliniai buvo masiškai šaudomi, dvi kulkos palietė ir mane. Viena pasiliko plaučiuose, kita sudaužė šlaunikaulį. Tai buvo siaubingos dienos, sudrebinusios šiaurės gulagus.

1954 metais kalinius pradėjo rinkti į etapus. Pirmiausia rinko streiko ir sukilimo organizatorius, invalidus ir išvežė į kitus lagerius. Aš atsidūriau Kemerovo srityje, Karijinsko lageryje, kur buvau gydomas ligoninėje. 1957 metais, kaip invalidui, bausmė buvo sumažinta iki 12,5 metų. Išsiuntė į tremtį už Baikalo, į Buriatiją, Mongoliją. Čia sukūriau šeimą, vedžiau tremtinę Pranę Kubiliūtę. Sulaukėme 4 vaikų: Kęstučio (1958), Birutės (1959), Vytauto (1960) ir Algio (1964). 1958 metais gavau leidimą išvykti iš tremties.

Po 20 metų vėl atsidūriau Lietuvoje. Nelegaliai, nes neturėjau teisės čia gyventi. Neregistruotas apsistojau kaime netoli Šiaulių. Po to vairuoju įsidarbinau Staniūnų ūkyje prie Panevėžio. Baigiau Joniškėlio žemės ūkio technikumą, tačiau karjeros nepadariau, nes buvau nepatikimas.

Prasidėjus Atgimimui tuojau įsitraukiau į šį procesą. 1987 metais Vilniuje dalyvavau mitinge prie A. Mickevi-

čiaus paminklo pasmerkiant Molotovo-Ribentropo paktą. 1989 metais tapau Sąjūdžio Seimo nariu. Įkūrėme Tremtinių klubą, po to Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungą. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę vadovavau Panevėžio apygardos saugumui, o nuo 1993 metų Lietuvos Laisvės Kovos sąjūdžiui. 1997 metais man suteiktas kario savanorio statusas ir kapitono laipsnis. Nors gavau daug Lietuvos valstybės apdovanojimų, didžiausią džiaugsmą man teikia galimybė dirbti nepriklausomai Tėvynei. Kiek aukų paaukota už jos laisvę, kiek kančių patirta! Atrodo, galėtum pailsėti, bet pareiga ir priesaika, duota kovai, neleidžia, kol nepasieksime visiškos tautinės ir dvasinės laisvės, kol neįveiksime žiaurios okupacijos padarinių.

LAIŠKAI IŠ GULAGO

Partizanų ryšininkei biržietei Janinai Morkvėnaitei

Krasnojarskas. 1955 05 09.

„...Dirbau anglies šachtoje. Po vieno nelaimingo atsitikimo atsidūriau po anglimis. Mane išnešė neštuvais. Buvo pranykęs noras gyventi, nes visiškai neberegėjau šviesos. Bet tai praėjo, atsidaviau Dievo valiai. Nurimau dvasioje, atsirado noras gyventi. Nors ir silpnas kūnas, bet dvasia tvirta. Dabar esu dar labiau užsigrūdinęs, dar labiau užkietėjęs savo principuose...“

1955 05 28

„...Sprendžiu gyvenimo klausimą, ieškau tos laimės ir stebiuos „naujosios visuomenės ateities perspektyvomis“. Prie jų mes jau neprisitaikysime. Ta ateitis sugrius, nes pamatai jau pradėjo pūti. Tai joks šmeižtas, tai realybė. Tiesa akis bado, todėl toks nepasitenkinimas, kai ją sakai. Žmogus-robotas jau griūna, nes neturi intelektualumo, individualumo. Žmogus, būdamas mechanizmo dalelytė, negali patirti laimės, laisvės. Ne taip lengva bus viską atstatyti iš naujo. Daug bus sužalotų sielų. Daug kas priklausys nuo nepalūžusiųjų dvasios, kuri nuskaidrins žemės veidą...“

1955 06 09

„...Tu, Janut, klausei apie mano konkrečias gyvenimo sąlygas, apie ligą. Nieko baisaus su manimi nėra. Nesu vertas tokio didelio rūpinimosi manimi. Kas sugadinta, to neatsitaisysi. Aš jau apsipratau. Su lazdele galiu vaikščioti. Ir tuo džiaugiuosi, nes galėjo būti blogiau. Praeityje buvo dar sunkiau. Kada po pirmųjų 7–8 mėnesių tardymo viskas jau buvo iščiulpta ir fizinės jėgos išseko, buvau permestas į tolimąją šiaurę su daugeliu pažįstamų ir šiaip bendros idėjos draugų. Esant 40–60 laipsnių šalčio, blogai apsirengę, alkani, siaučiant baisiausioms pūgoms, laikydami su sikibe, kad nenuneštų vėjas, ėjome į darbą, matydavome, kaip mūsų akyse miršta žmonės. Jie nebebijojo mirties, su-

Lietuvos Laisvės Kovos sąjūdžio prezidiumas 2001 m. Prezidiumo pirmininkas Jonas Čeponis stovi trečias iš kairės

Jonas Čeponis (centre) bendražygių susitikime Ariogaloje 2003 m. Kairėje sėdi Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus, dešinėje – Latvijos pasipriešinimo vadai Nikolajus Romanovskis ir Ojarsas Stefanas

tikdavo patys pasitraukti, kad kitiems būtų lengviau. Kai kurie „rinktinės tautos“ atstovai prašydavo draugo, kad juos sužalotų, nukirstų kirviu ranką, ir po to gautų lengvesnį darbą. O juk jų tėvai 1917 metais, žudydami kitus, žadėjo pasauliui „šviesą ir tiesą“, savo rankomis sugriovė ateitį, nes atmetė žmogaus dvasines vertybes...

...Jaučiu didelę savo tautiečių paramą. Jų čia buvo apie 400. Kiek daug jie turi gerų norų, troškimų, svajonių, ateities planų! Jie buvo aktyviausi kalinių sukilime, neišsigandę automatų vamzdžių. Ne visi kariškiai išdrįso šaudyti į beginklius...“

1956 06 17

„...Laimingas esu, kad turiu asmenų, kurie panašūs į mane, kurie eina pakėlę galvą, kurie viską supranta ir nepasiduoda. Visiškai nesistebiu jau iš tų, kurie apleisti, užmiršti ir tokie vieniši, jog jų dvasinė būseną gąsdina – jie pradėję kančios kelio prasmę, pasiklydę siekimų perspektyvose, visai nebesupranta jų...“

1956 06 30

„Mano brangiosios. Keliais žodžiais skrendu pas Jus ir noriu pasidalinti savo „puikia“ nuotaika.

...Prieš keletą dienų atvažiavo komisija ir aš patekau į

pirmutinių eilę, nors sąrašė buvau paskutinis... Perskaičiau mano „kaltes“. Net išsigandau, kaip reikšmingai jos apiformintos. Išgirdau tuos kaltinimus pirmą kartą, nežinojau, kad aš toks pavojingas ir baisus, užėmiau tokius aukštus postus. Klausiausi ir šypsojau, o paskui pasakiau, kad išeitų neblogas kriminalinis romanas ir kad jo autorius tikrai talentingas, todėl gaila, kad toks kūrinys mėtosi archyvuose. Į tai man nieko neatsakė. Išėjau be jokios vilties. Po kelių valandų draugai ėmė mane sveikinti, esą būsiu išlaisvintas. Kurį laiką net buvau patikėjęs tuo. Bet tai tebuvo mirazas dykumoje, sapnas. Komisijos sprendimas buvo toks: teisingai pasodintas ir duota teisinga bausmė, tačiau už pavyzdingumą ir dėl to, kad darbe tapau invalidu, bausmė nuo 25 metų sumažinta iki 12,5 metų...“

1956 08 07

„...Išvažiuojame iš Norilsko. Atsisveikiname su visais draugais ir pažįstamais, tarp kitko ir su viena kaimyne, kurią matėme sodinant medelius už tvoros. Ji net apsverkė žvilgsniu palydėdama mus...“

Stotyje išlipę atsidūrėme „laisvėje“. Apart žmonių ir vagonų su grotomis, daugiau nieko nematyti. O, Dieve! Kokie žmonių veidai! Daugelis akimis ieško kažko mūsų būryje ir vis suranda pažįstamų. Mūsų veiduose daugiau

šviesos, negu tų, kurie „laisvėje“, kurie mus palydi. Mūsų būrelis nedidelis (apie 70 kalinių), bet išpūdis didžiausias, nes dauguma su lazdomis, vos judantys, su maišais ant kuprų. Norėtūsi šaukti, rėkti pasauliui – pažiūrėkite į „nusikaltėlius“, kurie myli laisvę, gyvenimą, gerbia kitą žmogų, jo nuosavybę, kurie kovojo prieš blogį, o buvo pasmerkti kaip baisiausi priešai. Pamojavę rankomis atsiduriame už grotų. Čia dar linksčiau. Mus kruopščiai tikrina, iki Adomo kostiumo, kiekvieną siūlę, ar nėra kokio pavojingo popierėlio. Ešelonas pajuda į vakarus. Pasitaiso nuotaikos. Pro grotas matome laukus, lūšnas. Įdėmiai sekami, ar vagono grindyse neišsijovėme skylės. Po 15 valandų kelio atsidūrėme Marijinske, netoli Novosibirsko. Vaizdas dar niūresnis. Visur purvas, šiukšlės, apšiurę lūšnos. Apstojome laikinai. Uždarė už vielų apleistoje teritorijoje. Šiame lageryje susitikome ir lietuvių. Nakvojome atviraime lauke, žolėse. Sutarėm budėti, kad neprarastume to „turto“, kurį turėjome maišuose. Sargybą pradėjau pirmas. Pasiėmiau gitarą, apverčiau ją ir, pasidėjęs ant kelių, rašau tau, Janut, laišką. Kur keliausime toliau – nežinau...“

Marijinskas. 1956 10 07.

„...Štai jau antras mėnuo dirbu metalo apdirbimo cecho. Tenka susidurti su vietos jaunimu, kuris mane stebina. Daug ko nesupranta ir nenori suprasti. Apie moralę, dorovę, gerą valią negali būti nė kalbos. Dedasi tokie dalykai, kokių gyvenime nesu matęs. Ko norėti, juk nuo mažens tampa chroniškais alkoholikais, neturinčiais jokio atsakomybės jausmo. Kokie mes esam svetimi ir tolimi jiems. Tokiomis valandomis gali būti ugnyje ir nedegti, nes vidu-

je siela trokšta šilumos, švelnumo, o aplinka visa tai sunaikina ir darosi taip šalta, taip sunku... Gal per daug toli nuėjau su savo filosofija, bet praeitis žadina ateities viltį ir gyvas tikėjimas visa tai sustiprina, nuskaidrina...“

1957 02 02

„...Štai mane išvedė už tvoros ir lydimas ginklo vykau ieškoti laimės pas prokurorą, nes taip jau išsiilgau savo gimtosios žemelės ir artimųjų žmonių. Lauke šaltis – 45 laipsniai, o aš taip atpratęs nuo jo, kad visiškai sušalau, kol nuėjau keletą kilometrų. Nuėjęs dar laukiau keletą valandų, kol išgirdau savo pavardę. Prasideda teismas. Laukiu, ką pasakys prokuroras. Jis sako: kadangi atsidėjo 10 metų ir nėra jokių nusikaltimų, siūlau paleisti. Pagaliau ir teisėjas tą patį pakartojo, pridūręs, kad aš esu pilietis. Taigi, mano mielosios, už kelių dienų patrauksiu kuria nors linkme. Kur važiuosiu – nežinau. Tik už vartų pasakys, ką galiu daryti. Laukite kito laiškučio, kuriame paaiškės mano kryptis.

Visagalio palaimos!
Tas pats Jonas.“

Redakcijos prierašas.

Savo laiškus iš gulago Jonas Čeponis neatsitiktinai pasirašinėdavo taip – TAS PATS JONAS. Jis visą laiką išliko TAS PATS, koks buvo auklėjamas šeimoje, mokykloje, koks partizanavo, nepakeitė jo ir Stalino gulagai.

Nuotraukos iš Jono Čeponio asmeninio archyvo

Pagerbta mūsų kraštietė rašytoja Anastazija Sučylienė

Valstybės dienos proga Gedimino ordinu apdovanota Kaune gyvenanti pasvalietė rašytoja Anastazija Sučylienė, kurią apdovanojimui pristatė Kultūros ministerija už ilgametį sąžiningą darbą kultūros srityje. Gimusi Pasvalio rajono Žvirgždžiūnų kaime Anastazija Kanoverskytė-Sučylienė pokario metais patyrė pačius tragiškiausius išbandymus. 1946 metais sovietų okupacinė valdžia ją nuteisė mirties bausme, kuri vėliau buvo pakeista 20 metų lagerio. Po 11 metų grįžusi į Lietuvą gyveno Panevėžyje, dirbo kultūrinį darbą ir savo išgyvenimus guldė į knygas, kurios skaitytoją pasiekė tik nepriklausomybės metais. Išleido prisiminimų knygą „Tekėdama sustingo saulė“, eilėraščių knygas „Tarp nakties ir dienos“, „Ta giesmė neišgiedota“, eiliuotą pasaką vaikams „Išpuikėliai vaikai“.

Gedimino ordiną rašytojai Anastazijai Sučylienėi įteikė Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus. *Dėjos Gundos Barysaitės nuotrauka*

Aldona Kačerauskienė

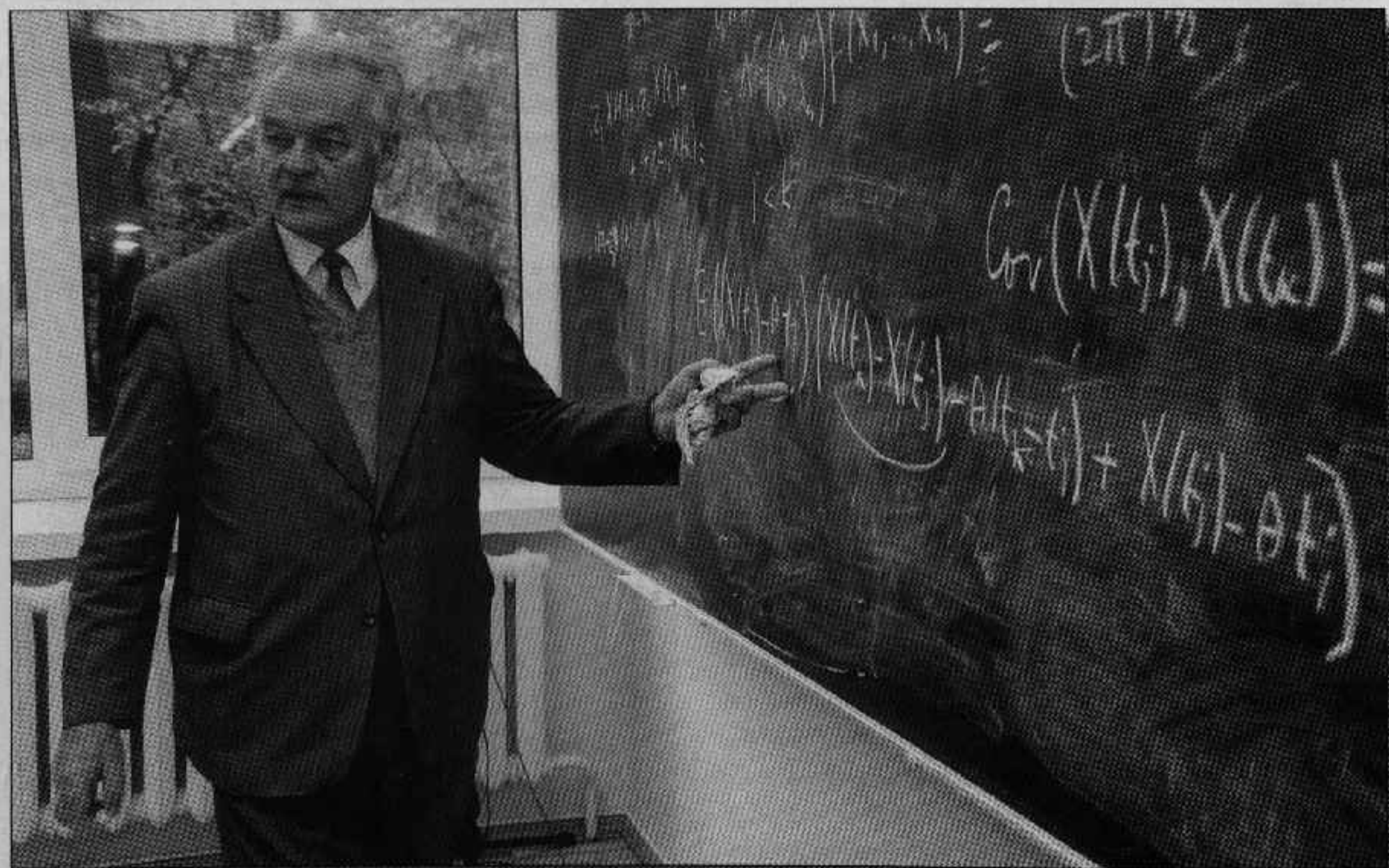
Laisvos dvasios žmogus

(Akademikui Broniui Grigelioniui –70)

Atgimimo pradžioje Lietuvoje atsirado daug naujų, pozityvių reiškinių, kurie tebegyvuoja iki šiol. Vienas jų – i didžiuosius šalies miestus išvykusiųjų pastoviam gyvenimui draugystė su tėviškėmis. To norėjo abi pusės. Atmintyje tebegyvi pirmieji tos draugystės išpūdžiai... Tuomet vieną savaitgalį prie Vilniaus Arkikatedros bazilikos norinčiųjų vykti į Pasvalį laukė autobusas. Tie, kurie važiuo, nenusivylė. Ekskursija po Pasvalį, parodos, koncertas, vakaronė, laisvės viltį keliančios ugingos kalbos, padėsinimai nebesitraukti iš pasirinkto kelio, siekiant nepriklausomybės. To meto nuotraukose tarp kitų mokslo ir meno kūrėjų matome ir akademiką profesorių Bronių Grigelionį, tuomet vadovavusį Lietuvos mokslų akademijos sąjūdžio grupei, Sąjūdžio Seimo narį, vieną iš Lietuvos mokslininkų sąjungos steigėjų, Lietuvos mokslo tarybos narį. Netenka abejoti, kad ne vienas pasvalietis, tarp svečių matydamas šį žmogų, pagalvojo: „Jeigu šis vyras be baimės pasuko šiuo

keliu, vadinasi, tas kelias veda į geresnę ateitį. Juo reikia sukti ir mums, mažiau mokslo ragavusiems ir pasaulio mačiusiems“. 1989 metais Lietuvos rašytojų sąjungos klube buvo įkurta Vilniuje gyvenančių pasvaliečių bendrija. Nuo 1994 metų jai vadovauja akademikas Bronius Grigelionis. Praėjusių metų pavasarį jis vienbalsiai vėl išrinktas prezidentu, nepaisant jo paties prašymo šį „postą“ užleisti kitam, nepaisant žmonos Onutės, vienintelės balsavusios „prieš“, noro vyrą dažniau matyti namie, nes jam pareigų ir taip per akis.

Oficialiai ši visuomeninės (dabar vadinamos nevalstybinės) organizacijos vadovo pareigybė vadinama „pirminku“, tačiau mes per vienuolika metų įpratome vadinti prezidentu. Norint pelnyti šį vardą, reikia įgyti žmonių pasitikėjimą, kurio, beje, mūsų prezidentui dirbtinai siekti nereikėjo. Jo gyvenimo kelias pažymėtas tiesia linija. Pasaulinio masto matematikas, paskelbęs darbų iš atsiktinių

Akademikas Bronius Grigelionis skaitydamas paskaitą Vilniaus universitete

Grigelionių šeima tėviškėje. Bronius pirmas iš kairės

procesų teorijos ir jų statistikos, pelnęs valstybinę premiją; anot enciklopedijų, nustatęs, ištyręs, išplėtojęs, sukūręs, pritaikęs, apibrėžęs... Ką? Specifiniai terminai, gerai suprantami matematikams, nedaug ką tepasakytų su šia mokslo sritimi ryšio neturintiems žmonėms. Todėl jų nevardysime. Akademiko Broniaus Grigelionio darbai įvertinti ne vien valstybine premija, jam patikėtos atsakingos pareigos, suteikti moksliniai laipsniai ir vardai: habilituotas daktaras (1969), Lietuvos Mokslų akademijos tikrasis narys (1987), Lietuvos Katalikų mokslo akademijos akademikas (1991), profesorius (1971), Tarptautinio statistikos instituto narys (1976), nuo 2000 metų Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto Tarybos pirmininko pavaduotojas, ilgametis Lietuvos matematikos ir informatikos instituto Matematinės statistikos skyriaus vadovas. Visa tai pasiekta begaliniu atsidavimu pamėgtai profesijai, kruopščiu darbu. Tik iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad jis yra likimo lepinamas numylėtinis, kurį visur ir visada lydi tik sėkmė. Girdėdamas šiuos samprotavimus, akademikas sako: „Užbaigti

moksliniai darbai yra tarsi garsaus pianisto koncertai. Visi mato tik rezultatą, džiaugiasi ir gėrisi klausydami muzikos. O kiek išlieta prakaito, atiduota jėgų ir laiko repetacijoms, niekas nežino ir nemato. Panašiai ir moksle. Kol parašai, paskelbi, reikia atlikti daug juodo, kruopštaus ir įtempto darbo. Be to, būtina žinoti, kas padaryta ir daroma užsienyje, perskaityti daug literatūros anglų, vokiečių, prancūzų kalbomis“. Ir dar. Pripažinimas atėjo neieškant jokio užnugario, neprašant palaiminimo sovietmečiu visagalės komunistų partijos, kurios nariu niekada nebuvo. Akademikas Bronius Grigelionis savo gyvenimo būdu tarsi paneigė populiarius samprotavimus, esą, jeigu nebūčiau stojęs į partiją, tokio posto nebūčiau galėjęs užimti, ši vieta gal būtų atitekusį svetimtaučiu. Jo nuomone, be vidinių nuostatų priklausymas komunistų partijai prilygsta nepadorumui, mokslinė veikla nė kiek nesietina su partiskumu. Išdrįstu paklausti: „Na, o komandiruotės į užsienį? Ar išleisdavo? Ar nejutote bendravimo su užsienio kolegomis stygiaus?“ Išgirstu atsakymą: „[Ameriką] nelaido. Ki-

Akademikas Bronius Grigelionis (antras iš dešinės) su kraštiečiais prie Pasvalio krašto muziejaus

tur išleisdavo. Kur dėsiai neleide, jeigu kolegos atsiųsdavo asmeninius kvietimus, apmokėdavo kelionės išlaidas. Dalyvavimas matematikų simpoziumuose, konferencijose, vykstančiose Sovietų Sąjungoje, jokių problemų nekėlė – galėjai važiuoti be apribojimų. Taigi nieko nepraradau, nestodamas į partiją. Beje, komjaunuolis taip pat nebuvau“. Neprarado nieko. Užtai visomis išgalėmis net okupacijos sąlygomis bandė išsaugoti laisvo žmogaus statusą.

Šią nuostatą išsinešė iš tėvų namų, kuriuose gimė net vienuolika vaikų. Užaugo devyni, visi sveiki ir gabūs, darbštūs ir veržlūs, be vargo susiradę vietą po Lietuvos padange. „Esu tikras, kad žmogaus pasaulėjauta, jo dorovinės nuostatos susiformuoja vaikystėje, ir tai mūsų pasamonėje išlieka visam gyvenimui. Mes daug ką paveldime iš tėvų, mus veikia šeimos tradicijos, bendravimo su kaimynais papročiai, nuo pat kūdikystės girdėtos lopšinės, pasakos ir dainos, mus supanti tautodailė ir kraštovaizdis. Todėl ne nuostabu, kad kur ir kuo bebūtume, mums gimtinė visada išlieka pasaulio centru, į kurį žvelgiame tarsi pro gimtojo namo langą.

Aš pats esu gimęs ir augęs tradicinėje ūkininkų šeimoje senuosiuose Ičiūnuose, netoli Vaškų miestelio. Tai laisvos dvasios, svetingų, sąmojingų žmonių, gerai žinančių dorą darbo vertę ir prasnę, gražus kaimas“, – rašė akademikas Bronius Grigelionis.

Laisvos dvasios žmonės buvo tėvai: Ignas Grigelionis

* Bronius Grigelionis. Tėviškė // Šiaurietiški atsivėrimai. 1994, Nr. 3, p. 9.

(1894–1973), 1918–1919 metų nepriklausomybės kovų savanoris, apdovanotas Vytauto Didžiojo ordino medaliu ir Nepriklausomybės medaliu, vedė Oną Valeikaitę (1905–1986), gimusią Tetirvinų kaime, galėjusią didžiutis savo gimine. Jos dėdė Matas Valeika (1878–1937) – vaistininkas, nuolatos dirbęs lietuviybės gaivinimo ir puoselėjimo darbus; brolis Kazimieras Valeika (1914–1984) – karo lakūnas, 1941 metų sukilimo dalyvis; pusbrolis Matas Valeika (1915–1972) – statybos inžinierius, aktyvus rezistentas, Pečioros ir Magadano lagerių kalinys.

Laisvą dvasią, kiek tai buvo įmanoma okupacijos sąlygomis, ugdė mokytojai. Vaškų progimnazijoje Antanas Gruzdas pats rinko tautosaką ir savo mokinius skatino tai daryti. Žeimelio vidurinėje Juozas Šliavas kartu su mokiniais kūrė kraštotyros muziejų. Motiejus Gudynas parengė pirmąsias tris matematikos olimpiadas. Nors žodžiais ir nebuvo išsakyta, bet visi suprato, su kuo šie mokytojai ir už ką jie. „Esu dėkingas geriems mokytojams“, – sako akademikas.

Mokantis aspirantūroje, artimiau teko susipažinti su Sovietų Sąjungos žymiais matematikais. Disertacijos vadovas akademikas Boris Hnedenko, Ivan Vinogradov, Andrej Kolmogorov – laisvos dvasios žmonės, nestoję į komunistų partiją, į rusų matematikų olimpą patekę tik neapsakomo darbštumo ir įgimto talento dėka. Kamerinėje aplinkoje, vienas kitu visiškai pasitikėdami, jie svarstydavo komunistinės ideologijos nusikaltimus, padarytus mokslui ir žmonijai. Vyresniųjų bičiulių nuomonė stiprino, teikė jėgų priešintis rusinimui, skatino visas jėgas telkti

mokslui. „Mus gali tik jėga sunaikinti, bet ne asimiliuoti ar palaužti mūsų dvasią“, – tokia nuostata tuomet gyventa.

Net ir renkantis gyvenimo draugę, žvalgytasi į laisvos dvasios žmonių pusę. Onutė Jurgaitytė, taip pat pasvalietė, gimusi Židonių kaime, su savo šeima laimingai išvengusi pokarinių trėmimų, baigusi Šiaulių pedagoginį institutą (dabar Universitetas), tapo akademiko Broniaus Grigelionio žmona. Ji prisiėmė visus šeimos buitinius darbus ir rūpesčius, nors laisvo laiko per daug nebuvo – dirbo mokykloje mokytoja. Jiedu užaugino du puikius vaikus: aukso medaliu vidurinę mokyklą baigusį Gintautą, fiziką, dabar mokslininką, ir sidabro – Mildą, psichologę. Savo vaikams Grigelioniai perdavė dvasines vertybes, sovietmečiu neslėpė to, kuo patys gyveno ir tikėjo.

Vilniaus pasvaliečių prezidentas akademikas Bronius Grigelionis dalyvauja beveik visuose renginiuose, vykstančiuose Pasvalyje ir Vilniuje: tai garsiosios Vileišių giminės atstovų jubiliejiniai renginiai, rajono miestelių šventės, pasvaliečių parašytų knygų sutiktuvės ir t. t. Ne tik dalyvauja, bet ir pasako kalbą, matematiškai taupia, be tuščiažodžiavimo, nuoširdžią ir tikrą, išsklaidančią abejones, padrašinančią kūrybai ir veiklai. „Ar negaila laiko?“ – klausiu šio labai užsiėmusio žmogaus. „Ne, negaila. Smaugu patirti bendravimo su savo kraštiečiais džiaugsmą.

Prisimeni kiek primirštos tarmės skambesį, pasidžiaugi tebepuoselėjamomis tradicijomis, be abejo, ir pats tenai šį tą palieki“, – sako pašnekovas.

1999-ųjų vėlyvą rudenį Pasvalio Petro Vileišio gimnazijoje buvo surengta pirmoji Panevėžio apskrities vidurinių mokyklų jaunujų matematikų olimpiada, kurią organizavo du vaškietiški mokslininkai – Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos fakulteto doc. dr. Antanas Apynis ir akademikas Bronius Grigelionis. Dėl įsteigtos profesoriaus Broniaus Grigelionio taurės jau kelinti metai varžosi jaunieji Šiaurės lygumų krašto matematikai, spręsdami olimpiadų uždavinius. Tuo tarpu jų mokytojai dalyvauja surengtoje konferencijoje, klausosi paskaitų, pasikeičia nuomonėmis, svarsto kasdieninio darbo problemas, ieško jų sprendimų. „Pagrindinė paskata kopti į mokslo aukštumas yra žinių troškulys, o atpildas už dedamas pastangas – pažinimo džiaugsmas“, – tai akademiko Broniaus Grigelionio žodžiai.

Lapkričio 1-ąją Vilniaus pasvaliečių prezidentas šventė apvalų 70-ties metų jubiliejų. Ta proga kolegos surašė šūsnis palinkėjimų, pasakė kalnus kalbų. Mes, Vilniaus pasvaliečiai, linkime kuo geriausios sveikatos ir sakome: „Patausokite save Lietuvos, jos mokslo labui ir mūsų bendrijos veiklai“.

Brangūs eksponatai iš Lemonto

Rašytojo Mariaus Katiliškio rašomasis stalas ir kiti daiktai jo vardu pavadintoje Pasvalio viešojoje bibliotekoje.

Antano Šimkūno nuotraukos

Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka praturtėjo brangiais eksponatais, kuriuos lankytojai gali pamatyti Mariaus Katiliškio atminimo kambaryje. Rašytojo žmona poetė Liūnė Sutema iš Lemonto (JAV), kur gyveno ir kūrė Marius Katiliškis, atsiuntė jo rašomąjį stalą, rašomąją

mašinėle, jo pasigamintų pypkių kolekciją, laikrodį, kitus daiktus.

Kad šie brangūs eksponatai pasiektų Pasvalį, pasirūpino dabar Lemonte gyvenantys ir dirbantys pasvaliečiai Živilė ir Žilvinas Ramašauskai.

Nepamirštami mūsų krašto šviesuoliai

Tarpukario Lietuvoje gražiais darbais garsėjo Žadeikių pradinė mokykla, kuriai vadovavo pedagogas Klemensas Navakas, sovietinių okupantų ištremtas su šeima į Sibirą 1941 metų birželio 15 dieną.

Spausdiname jo dukters tremtinės Aldonos Navakaitės prisiminimus.

Aldona Navakaitė

Klemensas Navakas (1895-1943)

Mano tėvelis Klemensas Navakas gimė 1895 metais Pumpėnų valsčiaus Švilpiškių kaime. 7 vaikų šeimoje jis buvo penktasis. Pumpėnuose tuo metu veikė pradinė rusų mokykla, kurią, sulaukęs 7 metų, Klemukas pradėjo lankyti drauge su jaunesniu broliuku Juozu. Šią mokyklą baigė prieš I pasaulinį karą. Su pagarba prisimindavo savo pirmąją mokytoją Anele Urbonaitę, kuri tėvelį ragino mokytis, įsigyti specialybę.

Kai Panevėžyje buvo atidaryti mokytojų kursai, pasitaręs su vyresniu broliu Povilu, prieš mamos valią pėsčias išėjo į Panevėžį, kur 1917 metais baigė kursus ir pradėjo dirbti Pumpėnų pradinėje mokykloje kartu su buvusia mokytoja Anele Urbonaite. Dirbdamas vasaromis lankė mokytojų kursus Joniškėlyje, Klaipėdoje, kol įsigijo mokytojo cenzą ir vardą. Atidarius pradinę mokyklą Krikliniuose, tapo pirmuoju jos mokytoju. Nuo 1923 metų iki 1941-ųjų dramatiško birželio vadovavo Žadeikių pradinei mokyklai.

Tėvelis pagrįstai didžiavosi Žadeikių pradine mokykla, tuo, ką pavyko čia sukurti. Mokykla yra gražioje vietoje, buvusiam dvare, prie Pasvalio-Daujėnų vieškelio, ant kalnelio, šalia Pyvesos upės. Turėjo didelį sodą, 3 ha dirbamos žemės, kurią mokytojams išnuomodavo valstybė.

Žadeikiuose kartu gyveno su mokyklų inspektoriumi, žinomu pedagogu Mečislovu Vasiliausku. Tėvelis dažnai prisimindavo šį šviesų žmogų, parengusį ir išleidusį elementorių ir skaitinių vadovėlių „Žibutė“, parašiusį „Praktinį

lietuvių kalbos vadovėlių“, metodinius leidinius „Lietuvių kalbos pradžios mokslo metodika“, „Lietuvių kalbos metodika“. Jo aktyvi veikla buvo didelė paskata tėveliui.

Keletą metų Žadeikiuose kartu dirbo mokytoja Emilija Ruplėnaitė. Ji buvo reformatų tikėjimo. Jai ištekėjus už Švobiškio reformatų kunigo ir išsikėlus į Švobiškio pradinę mokyklą, į Žadeikius atsikėlė mokytoja Misiūnaitė.

1930 metais Klemensas Navakas vedė bendrapavarde mokytoją Eugeniją Navakaitę, pradėjusią dirbti Žadeikiuose. Eugenijos Navakaitės šeima iš Daujėnų parapijos Mažionių kaimo buvo žinoma Lietuvoje. Jos brolis Kazimieras Navakas buvo garsus karininkas, kariavęs prieš bolševikus Rusijoje, vėliau grįžęs į Lietuvą, tapęs generolu, daug prisidėjęs prie Lietuvos kariuomenės kūrimo. Kitas brolis Jonas Navakas, studijavęs teisę Paryžiuje, apgynęs teisės mokslų daktaro laipsnį, vadovavo krašto Vidaus reikalų ministerijos departamentui, buvo Klaipėdos krašto gubernatoriumi.

Užsukę į Žadeikius jie visada džiaugėsi, kaip gražiai Eugenija ir Klemensas Navakai tvarkosi, prižiūri mokyklą, jos aplinką.

Tėvelis, be tiesioginio mokyklos vedėjo darbo, vadovavo jaunųjų ūkininkų organizacijai, labai mylėjo sodą, buvo užveisęs didelį medelyną, skiepydavo obelaites, kriaušes, mokė to mokinius. Ne vienam ūkininkui tėvelis padėjo užveisti sodą, tvarkyti aplinką.

Tėvelis su mama priklausė Šaulių sąjungai.

Mokytojai Klemensas Navakas ir Emilija Ruplėnaitė su mokiniais prie mokyklos

Mokiniai mylėdavo Žadeikių mokyklą, jų čia netrūkdavo laisvalaikio, ateidavo pažaisti krepšinio aikštelėje, šachmatais. Kokie linksni būdavo vakarėliai, vaidinimai, įspūdingai buvo pažymimos valstybinės šventės. Tėvelis turėjo nemažą biblioteką, mėgdavo skaityti knygas, ragino tai daryti jaunimą. L. Tolstojaus kūrinius skaitydavo originalo kalba.

Neišdyla iš atminties vienas šviesus vaikystės prisiminimas. Buvo vasara. Į Žadeikius atvyko įdomus ponas, gražus, garbanotas. Susitikęs su tėveliu ilgai vaikščiojo po sodą, apžiūrėjo mokyklą, buvusio dvaro gyvenamąjį namą, paverstą ūkiniu pastatu. Kai svečias išvyko, tėvelis manęs paklausė: „Ar žinai, vaikelai, kas buvo atvykęs? Poetas Vytė Nemunėlis. Anksčiau jis čia mokėsi, netoliese gyveno ir dabar vaikščiojo vaikystės takais.“ Kai vėliau susipažinau su Bernardo Brazdžionio kūryba, vis prisimindavau pirmąjį susitikimą su juo.

Kančių keliai

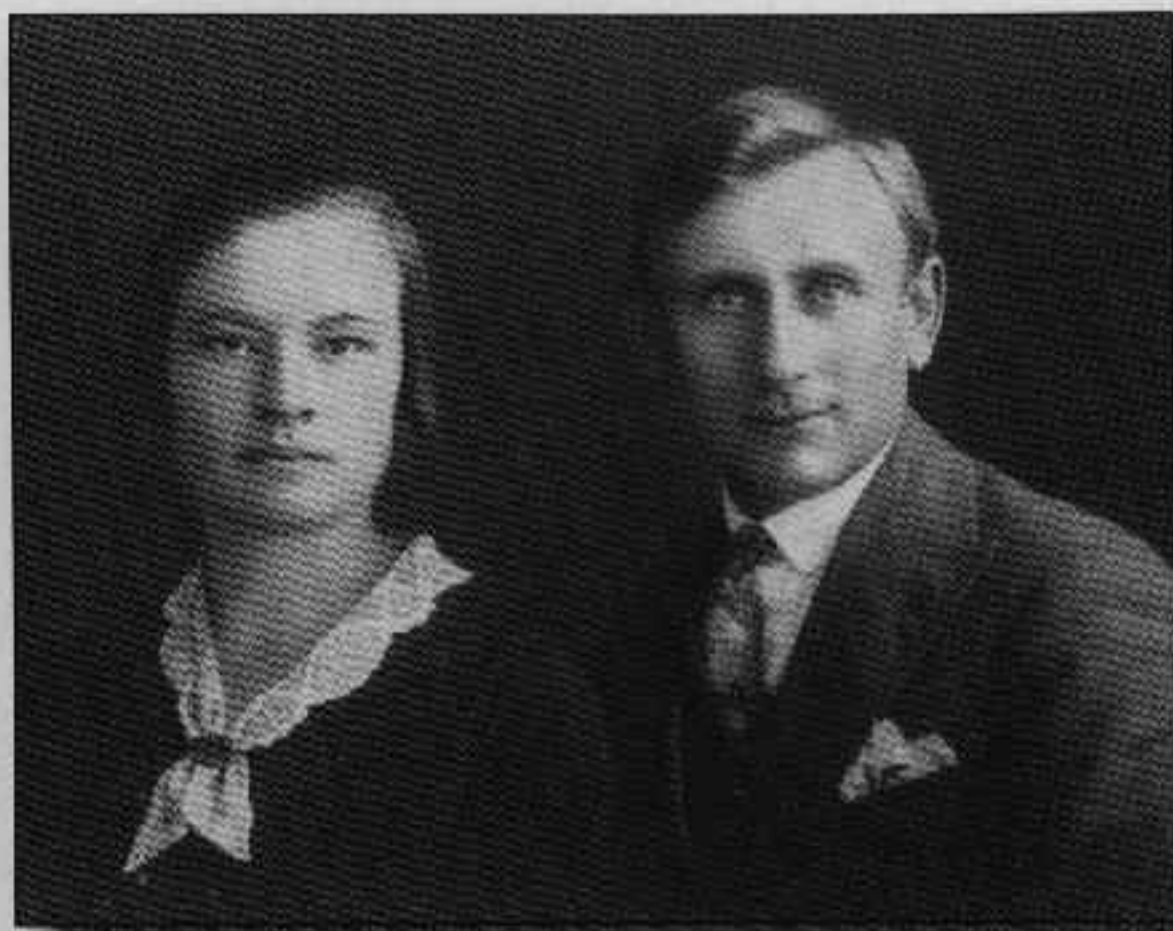
Prasidėjo II pasaulinis karas. Vieną sekmadienįėjome su tėveliu iš kaimynų Vaičekonių ir jis man sako: „Gyvename ant karų tako. Nė vienas nepraėjo neištrypęs Lietuvos. Jei okupuos rusai – badausime, kaip Rusijoje. Jei ateis vokiečiai – nutautins.“ To pokalbio nepamirštu iki šiol. Tėvelis gerai suvokė pavojų, nuolat klausydavosi radijo, žinojo, kas dedasi pasaulyje.

1941 metų birželio 14 dienos rytą tėvelis išėjo į sodą perkelti karvės. Išgirdo nuo Daujėnų vieškelio atburzgiantį sunkvežimį. Ir atvirame kėbule tarp kareivių pamatė Daujėnų pradinės mokyklos vedėją Mykolą Steponavičių su šeima. „Sudie, Navakai, gal daugiau nebesimatysim!“ – sušuko jis.

Susinervinęs tėvelis nebenustygo vietoje, sėdo ant dviračio ir nuvažiavo į Pasvalį aiškintis, kas dedasi. Grįžęs pasakojo, kad Pasvalyje pilna kareivių, niekur nepraleidžia, suimtieji laikomi geležinkelio stotyje prekinuose vagonuose, suimta daug mokytojų. Tėveliui atrodė, kad suimti tik vyrai, todėl, pasitaręs su mama, pasakė: „Važiuoju pas mamą, manęs nerai, o jūsų, moterų, nelies.“

Kitą dieną apie vidudienį sunkvežimiu su kareiviais jau stovėjo Žadeikiuose. Mums buvo pasakyta: ruoškitės kelionėn, pasiimt leidžiamą po 20 kilogramų. Mama pasimetė. Turėjo auksinį laikrodį, nusiėmė nuo rankos ir padėjo ant stalo. Kareiviams to ir tereikėjo. Netrukus atsидūrėme Pasvalio geležinkelio stotyje, prekiniam vagonė. Aš, mama ir penkerių metų sesutė Danutė.

Kaimynas Juškevičius nuvažiavęs pranešė tėveliui, kad mes suimtos. Palikęs dviratį pas brolių Povilą, jis nedvejojdamas ryžosi susirasti šeimą. Dar buvo susitikęs su mano dėde generolu Kazimieru Navaku, kuris sakė: „Neik, pražūsi, o šeimai niekuo nepadėsi.“ Einantį pėsčią į Pasvalį jį prie Žadeikių sučiupo kareiviai. Vagonc mus apsikabinęs pasakė: „Kaip ten bebūtų, nors visi kartu.“ Nežinojo, kad

Eugenija ir Klemensas Navakai

po poros dienų Naujosios Vilnios stotyje mus išskirs amžinai.

Mus ištrėmė į Tomsko sritį, tėvelį – į Krasnojarsko srityje esantį Rešiotų lagerį. Ilgai nežinojome, kur jis. Tik per pažįstamus, per susirašinėjimą susiradome. Tėvelis pirmas parašė mums. Iš jo gavome 13 laiškų, rašytų ant beržo žievės, ant kokio nors maišo skiautelės. Tai buvo trumpi skausmo ir kančios pilni laiškučiai. Sužinojome, kad 1942 metų pradžioje troika jį nuteisė 10 metų lagerio ir 5 metus tremties. Deja, kančią tepakėlė tik porą metų. Mirė mokytojas Klemensas Navakas lageryje 1943 metų rugpjūčio 15 dieną.

Prieš pat mirtį parašė mums paskutinį laišką.

„Miela Augute, jaučiu, kad tuoj mirsiu. Kraujo viduriamas pamažu per savaitę visą iščiulpė. Apėmė savotiškos mintys. Pasakyk, kad baisiausiai gyvenau – bjauriausiai miriau. Gailiuosi, kad nelikau Lietuvoje... Labai norėčiau gyventi, sutikti šeimą ir pasidžiaugti nauja pokario tvarka. Dovanokite, jei šeima dėl manęs nukentėjo – atsiprašau.

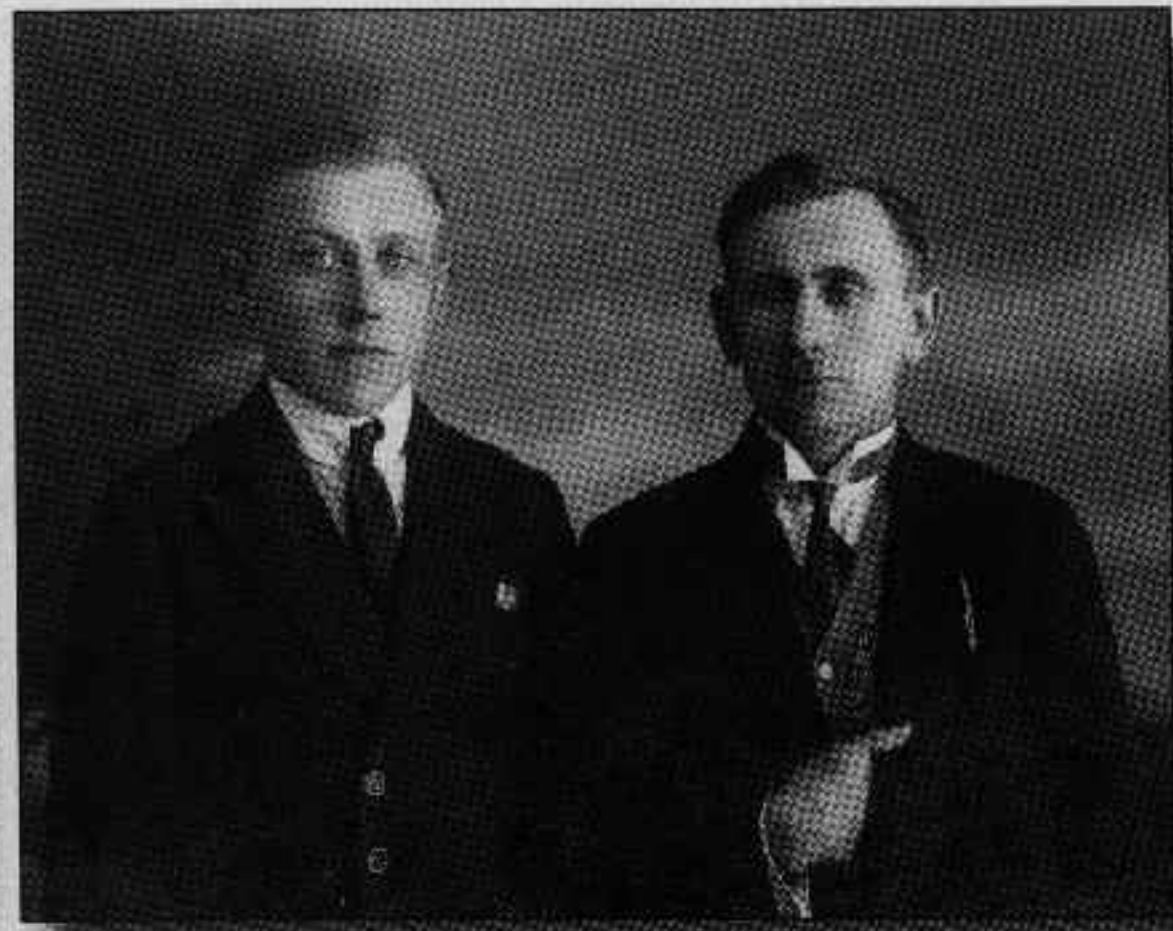
Karštai visus bučiuoju. Jūsų Klemas.

Sibiras, lagerys, 1943 m. liepos 24 d.“

Šį laišką mums atsiuntė buvęs Pasvalio pašto viršininkas Jonas Žaldokas. Kartu su tėveliu lageryje buvo du buvę Žadeikių mokyklos mokiniai: mokytojas Kazys Krivickas ir švietimo skyriaus darbuotojas Aleksandras Kuprys. Jie buvo jaunesni, atlaikė kančių kelią, grįžo į Lietuvą. A. Kuprys pasakojo: „Mokytojas Navakas mus apkabinęs kalbėdavo: aš tai aš, nejaugi aš jus blogam mokiau, kad jūs kartu su manimi už grotų.“

Į Rešiotų lagerį pateko ir tėvelio draugas, buvęs Daujėnų mokytojas Cezaris Jakavičius, miręs taip pat 1943 metais.

Žlugus sovietų imperijai A. Kuprys buvo nuvažiavęs į Rešiotų lagerio vietą, tikėdamasis surasti mokytojo Kle-

Mokytojai Cezaris Jakavičius (kairėje) ir Klemensas Navakas

menso Navako palaidojimo vietą. Nieko nerado. Barakai sudeginti, buldozeriai viską sulygino su žeme. Žemės paviršiuje mėtos žmonių kaulai. Lageryje buvo apie 4000 lietuvių. Karo pabaigoje gyvų liko apie 400.

Paskutinė Klemenso Navako (kairėje) nuotrauka Lietuvoje su buvusiu mokiniu fotografu Juozu Adamkavičiumi

Klemenso Navako laiškai, rašyti ant beržo žievės

Mes visos trys iš tremties grįžome 1958 metais. Mama mirė 1967 metais, palaidota Daujėnuose. Ten jau ilsisi ir sesutė Danutė. Ten palaidotas ir mano senelis Vaclovas Navakas.

Nuotraukos iš autorės asmeninio archyvo.

Pasakoja mokytojų Eugenijos ir Klemenso Navakų buvę mokiniai

Juzefa Vaičekonytė

Mokytojai Eugenija ir Klemensas Navakai buvo mano pirmieji mokytojai. Mokyklą baigiau 1941 metais ir mūsų klasė buvo paskutinė laida, kai okupacija nutraukė jų kilnų darbą ir sugriovė gyvenimą. Metai, praleisti mokykloje, paliko geriausius prisiminimus. Nepaprastai graži buvo pati mokyklos aplinka, didelės liepų alėjos, didžiulis sodas, gražus gėlynas. Mokykla buvo lyg kokia pasakiška vieta. Mokytojai mus mokė ne tik skaityti ir rašyti, bet ir kitokių gražių dalykų. Jau tada padėjo susidaryti pasaulėžiūrą, mokė mylėti savo kraštą, gerbti žmones. Dalyvaudavome įvairiuose renginiuose. Prisimenu kryžiaus šventinimo iškilmes 1938 metais. Kryžius mokyklos sode prie vieškelio buvo pastatytas už apylinkės gyventojų paaukotas lėšas, pažymint nepriklausomos Lietuvos 20-metį.

Iškilmingame kryžiaus šventinime dalyvavo visi apylinkės gyventojai, mokyklos mokiniai. Mokyklos vedėjas Klemensas Navakas pasakė gražią kalbą. Ant kryžiaus buvo užrašas: „1918–1938. Laisvės metams paminėti. Žadeikių mokyklos apylinkė.“

Atkurtos po nepriklausomybės mokyklos sode, toje pačioje vietoje, pastatytas kryžius, tačiau ir 1938 metais statytas kryžius žadeikių dėka nėra dingęs. Jis turi savo dramatišką istoriją. Po karo sovietų valdžia buvo užsimojusi tą kryžių sunaikinti. Tai pajutę žadeikičiai kryžių paslėpė, nugabeno jį į Žadeikių kapines. Atgimimo metais jis buvo pastatytas centriniame kapinių take, kur stovi ir šiandien.

Mokytojas Klemensas Navakas skatino mokinius viskuo domėtis, mokė darbštumo, tvarkingumo, grožio siekimo. Pati aplinka auklėjo mokinius. Niekas nedrįso laužyti medelių ar mindžioti gėlynų. Kai mes prie savo sodybos sodinome liepų alėją, mokytojas Klemensas Navakas atėjo į talką su mokiniais, aiškino, kaip teisingai sodinti medelius. Jis dažnai lankydavosi mūsų namuose. Jo dukra Aldutė buvo geriausia mano draugė, sėdėjome viename suole. Mums būdavo labai smagu paviešėti pas mokytojus, per radiją klausėmės transliuojamos Dainų šventės.

Apie Mokytojo mirtį sužinojome po karo iš Aldutės laiškų. Buvo be galo liūdna, kad mūsų gerbiamas mokytojas, tiek gero padaręs visiems, turėjo taip žiauriai kentėti ir mirti.

Stanislava Vaičekonytė-Lilienė

Niekada nepamiršiu, kaip mane tėvelis palydėjo į Žadeikių mokyklą. Mokytojas Klemensas Navakas pakvietė mus į savo kambarį, pasodino už gražaus stalo, įrašė į mokinių žurnalą, padarė ir nuvedė į šurmuliuojančią klasę. Pradžioje buvo nedrąsu, tačiau šilti mokytojos Eugenijos Navakienės žodžiai greit išsklaidė tą nejaukumą. Mokytojų pamokos buvo labai įdomios, jų laukdavome, išgirdavome įdomių dalykų apie savo kraštą, apie Lietuvos istoriją. Prasidėjus karui, mokytojas Navakas labai sekė politiką, klausėsi radijo ir pamokų metu mums pasakodavo apie įvykius Europoje. 1940 metais, rusams okupavus Lietuvą, mokytojai toliau tęsė pamokas. Sovietų valdžios įpareigotas mokytojas Klemensas Navakas pradėjo dėstyti rusų kalbą šaukiamojo amžiaus jaunuoliams. Į tuos kursus mokytojas pakvietė daugiau jaunimo, tad juos lankiau ir aš drauge su kitais mokiniais.

Mums ir visiems žadeikičiams mokytojų Eugenijos ir Klemenso Navakų šeimos tremtis buvo didžiulė netektis. Negalėjome suvokti, už ką šie mūsų krašto šviesuoliai, grožio, šviesos skleidėjai buvo sugrūsti į prekinius vagonus ir ištremti mirčiai. Šviesus jų atminimas niekada negali būti užmirštas.

Pasvalio Petro Vileišio gimnazija 2007-aisiais pažymės 85-ąsias metines. Gimnazijai yra vadovavę, dirbę joje pedagoginį darbą nemaža iškilų asmenybių, kurios sudėtingomis XX a. sąlygomis kūrė šią mokyklą, formavo moksleivijos dvasinį pasaulį, stengėsi išsaugoti, kiek tai buvo įmanoma, šį reikšmingą Šiaurės Lietuvos kultūros ir švietimo židinį karų bei okupacijų metais. „Šiaurietišku atsivėrimu“ redakcija žurnalo puslapiuose numato pristatyti savo skaitytojams keletą šios gimnazijos iškilų pedagogų, palikusiu ženklius pėdsakus ne tik Pasvalio krašto švietimo istorijoje, bet ir Lietuvos kultūriname gyvenime. Šiame numeryje – pažintis su pirmuoju šios mokyklos direktoriumi.

Kazimieras Pūras

GYVENIMAS, ATIDUOTAS MOKYKLAI

Nemaža iškilų asmenybių Lietuvai davė pasvaliečių Avižonių šeimos. Vienas iš jų – Juozas Avižonis, pedagogas, vertėjas, kultūros darbininkas, Pasvalio gimnazijos įkūrėjas. Gimė jis 1882 m. sausio 23 d. valstiečių šeimoje, kuri išaugino tris sūnus ir penkias dukras. Tėvas, Juozas Avižonis, Pasvaly turėjo namus ir sklypą, o žemė – 15 ha – buvo už miesto. Spaudos draudimo laikais jis talkino lietuviškų leidinių platintojams. Biržietis knygnešys Jurgis

Juozas Avižonis

Bielinis šioje sodyboje buvo įkūręs net lietuviškų spaudinių sandėlį. Tėvai stengėsi išmoksinti ne tik sūnus, – ir dukras leido į namų ruošos ar sodininkystės kursus. Vileišių pavyzdžiu Avižoniai taip pat drąsiai laužė lietuviško kaimo tradicijas: užuot vyriausiąjį sūnų palikę ūkyje, jį leido į mokslus, kad šis, įsigijęs gerai mokamą specialybę, galėtų moksloje padėti jaunesniems šeimos nariams. Kaip ir brolis Petras, Juozas Avižonis mokėsi Mintaujos gimnazijoje. Aktyviai įsijungė į lietuvių gimnazistų veiklą. Už pasipriešinimą melstis cerkvėje drauge su kitais lietuviais moksleiviais 1896 m. iš gimnazijos buvo laikinai pašalintas, tačiau jam, kaip jaunyliui, netrukus buvo leista tęsti mokslą, o vyresniesiems (A. Smetonai ir kt.) vidurinį mokslą teko baigti kitur.

1904 m. baigęs gimnaziją, pagal tėvų valią, gydytojo Petro remiamas, Juozas stoja į Kauno kunigų seminariją, tačiau joje teišbūna tik tris mėnesius. Vienus metus dirba *Vilniaus žinių* redakcijoje. Pažintis su dr. J. Basanavičiumi, P. Vileišiu, J. Jablonskiu, P. Višinskiu, O. Pleiryte, redakcijos darbo atmosfera leido Juozui Avižoniui pajusti tautinio atgimimo dvasią, kuri jo nebepaleido studijuojant Odesos universitete (1905–1911) slavų-rusų-aisčių istoriją. Čia jis greit įsiliejo į gausią Odesos lietuvių koloniją, drauge su M. Šleževičiumi, Z. Žemaičiu ir kt. aktyviai dalyvavo švietimo ir kultūros darbuotojų draugijos *Rūta* veikloje – vaidino, šoko, mokė tautiečius taisyklingos lietuvių kalbos. Nenutraukė ryšių su Vilniumi – rašė korespondencijas į *Vilniaus žinias*.

KARO IR REVOLIUCIJOS SUMAIŠTY

Baigęs studijas, Juozas Avižonis grįžta į Lietuvą, kupinas vilčių darbuotis ne tik mokykloje, bet ir tautinio atgimimo labui. Tačiau vos metus išdirbęs Telšių privačioje

šešių klasių gimnazijoje, caro pareigūnų nuolat įtarinėjamas dėl savo ir brolio Petro lietuviškos veiklos, iš mokytojo pareigų atleidžiamas. Teko vėl keltis į Rusiją. Pasirinko studijų miestą Odesą, kur turėjo daug pažįstamų ir draugų. Dirbo privačioje gimnazijoje, o po metų persikelia į Bachmutą (Donbasas). Mokytojaudamas valstybinėje gimnazijoje, veda 1863 metų sukilėlių tremtinių Rėkunavičių dukrą Mariją. Sunkios karo meto sąlygos verčia jauną šeimą keltis į Kaukazą, kur susitelkė daug lietuvių pabėgėlių. Įsikuria kurortiniame Piatigorsko mieste. Čia Juozui Avižoniui teko dirbti nepaprastai sudėtingu revoliucijos ir pilietinio karo laikotarpiu. Carinėj gimnazijoj dėstė lotynų kalbą ir miestą užėmus baltagvardiečiams. Bolševikų valdžia jį paskyrė Piatigorsko darbininkų ir valstiečių inspekcijos švietimo ir propagandos skyriaus viršininku. Dirbdamas šiose pareigose Juozas Avižonis daug nuveikė rūpindamasis lietuvių karo pabėgėlių – o jų Kaukaze būta daug – padėtimi. Piatigorske jis įkūrė lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti skyrių. Piatigorske ir Kislovodske įsteigė pradžios mokyklas lietuvių vaikams, rūpinosi jų išlaikymu.

Sunkiais pilietinio karo metais, vadovaudamas čionykštei lietuvių kultūros draugijai *Aušra*, šis pasvalietis padėjo į sudėtingas situacijas patekusiems tautiečiams. Antai čionykštėje sanatorijoje dirbęs gydytojas Kazys Grinius po šeimos tragedijos (žmoną sušaudė bolševikai, netrukus mirė ir sužeista duktė) J. Avižonio rūpesčiu gavo asmens liudijimą. Su šiuo pažymėjimu būsimasis Lietuvos prezidentas galėjo grįžti į tėvynę (G. Ilgūnas *Kazys Grinius*, p.129). Dabar šis dokumentas su J. Avižonio parašu saugomas Lietuvos centriniame valstybiniame archyve. Šio pasvaliečio pastangomis bolševikų egzekucijos išvengė ir Piatigorske atsідūręs buvęs Suvalkų gubernatorius P. Stremechovas, kuris ne vienu atveju rodė palankumą Suvalkijos lietuviams tautinio atgimimo metais (ten pat, p.194).

DIPLOMATINĖS TARNYBOS LABIRINTUOSE

Sužinojęs apie Nepriklausomybės paskelbimą, J. Avižonis su šeima išsiruošė į Lietuvą. Maskvoje jis susitiko su neseniai paskirtu Lietuvos atstovu poetu J. Baltrušaičiu. Stokodamas kvalifikuotą darbuotoją, matyt, pasitaręs su Kaunu, J. Avižoni, jau žinomą lietuvių inteligentijos atstovą, be lietuvių ir rusų kalbų, gerai mokantį anglų, latvių, prancūzų, vokiečių bei lotynų kalbas, jis skiria Lietuvos atstovybės Maskvoje sekretoriumi, vėliau – patarėju. Tokiu būdu šiam pasvaliečiui buvo patikėtas atstovybės organizacinis, ūkinis darbas, o atskirais atvejais tekdavo pavaduoti ir patį atstovą. J. Avižoniui teko bendrauti su tuometiniu Sovietų Rusijos užsienio reikalų ministru B. Čičerinu ir kitais politikais.

Tai buvo sunkus metas. Maskvoje siautė badas. Formuojamos atstovybės darbuotojams, čia susispietusiems lietuviams iš Kauno buvo siunčiami maisto produktai. Siunčiant badaujančiai Rusijos sostinei trejetą vagonų maisto produktų, viename vagone, kuriame buvo sukrauti mūsų diplomatinių kurjerių lagaminai, Valstybės kontrolė rado didelius kiekius sacharino, kuris iš Vokietijos buvo gabenamas į Maskvą ir už aukštas kainas pardavinėjamas. O diplomatų lagaminuose rasta net heroino. Į šią sacharino bylą buvo įsipainiojęs tuometinis užsienio reikalų ministras dr. J. Purickis su savo pavaldiniais, tarp kurių buvo ir mūsų atstovybės Maskvoje darbuotojas J. Avižonis. Jis atšaukiamas į Kauną. Jiems bandoma kelti bylas, tačiau galiausiai teismų atsisakyta.

Sacharino byla, smarkiai pakenkusi mūsų jaunai diplomatijai, susilaukė plataus atgarsio. Ja ypač pasinaudojo opozicija, kuri stengėsi sukompromituoti valdžioje buvusią krikščionių demokratų partiją ir jos iškilų veikėją dr. J. Purickį. Šia byla nesiliovė domėtis net pokario metais mūsų diplomatijos šulai. Antai 1953 m. Lietuvos konsulas JAV J. Budrys šiuo klausimu siunčia užklausimą Londone rezidavusiam Lietuvos pasiuntiniui B. K. Balučiui, kuris 1921 m. dirbo Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje ir šią bylą gerai žinojo, prašydamas paruošti jam šiuo klausimu medžiagą. Parengtame slaptame pranešime B. K. Balutis didžiausiu „šmugelio“ kaltininku laiko užsienio reikalų ministrą dr. J. Purickį ir nė žodžiu neužsimena apie J. Avižonį. Šis B. K. Balučio slaptas pranešimas dabar paviešintas ir su dr. J. Skiriaus komentarais paskelbtas Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbų 39-ame tome (*Istorija*). Savaiame suprantama, kad atstovybės patarėjas, kaip užsienio reikalų ministerijai pavaldus darbuotojas, buvo įpainiotas į ministerijos vadovo aferas. Tai objektyviai nušviečiama 2004 m. išleistoje A. Gaigalaitės ir J. Žeimantienės monografijoje *Juozas Purickis-Vygandas* (p. 54–55). Ši byla Juozo Avižonio biografijoje paliko nemalonią dėmę, tik ne tokia didelę, kokią bando pavaizduoti L. Tapinas knygoje *Imk, klajokli, žibintą vilties*, kuri skirta Jurgio Baltrušaičio gyvenimui ir diplomatinei veiklai (p. 291–312). Šį mūsų teiginį patvirtina ir tas faktas, kad Juozas Avižonis Nepriklausomybės dešimtmečio proga buvo apdovanotas jubilejiniu medaliu.

LIETUVOS ŠVIETIMO TARNYBOJE

Atšauktas iš diplomatinės tarnybos Juozas Avižonis 1922 m. pirmajame pusmetyje mokytojauja Kauno *Aušros* gimnazijoje. Tačiau iš mokyklos pasitraukia „dėl ligos“ dar nepasibaigus mokslo metams. Tikroji pasitraukimo priežastis tikriausiai buvo spaudoje sukeltas triukšmas dėl sacharino bylos. Tų pačių metų vasarą prityrusį pedagogą kritiškų jo gyvenimo momentu prisiminė pragmatiški pa-

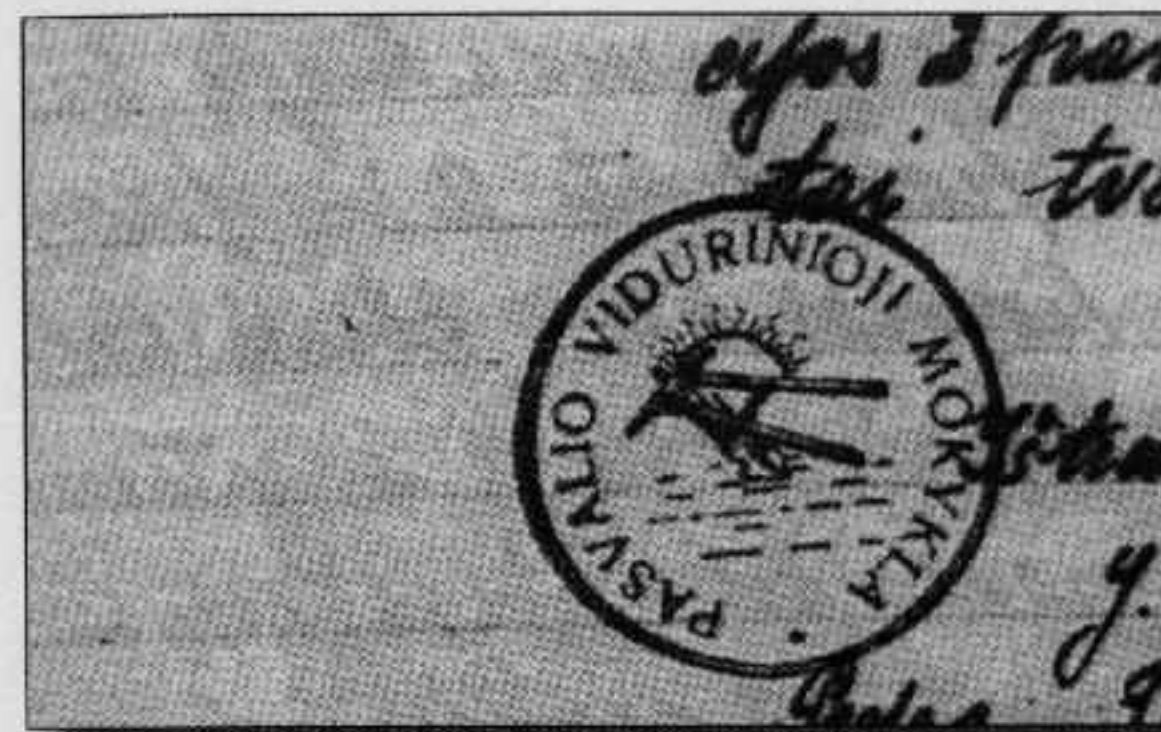
Pasvalio vidurinės mokyklos steigėjai: Juozas Avižonis (sėdi pirmas iš dešinės) ir kunigas Petras Remiazas (sėdi viduryje) tarp mokytojų ir mokinių 1924 m.

svaliečiai, suskatę savo mieste įkurti gimnaziją. Juk kaimynystėje Biržai ir Linkuva turėjo gimnazijas. O nuo 1919 m. Pasvalys buvo neseniai įkurtos Biržų-Pasvalio apskrities buveinė. Tad, Kaune vykstant debatams dėl miesto, kuris turėtų tapti tikroju naujos apskrities centru ir vis labiau orientuojantis į Biržus, pasvaliečiams reikėjo skubėti. Praradus apskrities centro statusą, drauge būtų palaidotos viltys valsčiaus miestuke turėti aukštesniąją mokyklą. Būrelis iniciatyvių pasvaliečių su kunigu P. Remiazu priešakyje jau buvo atlikę kruopštų organizacinį darbą. Tačiau projekto įgyvendinimui trūko nusimanančio administratoriaus ir kvalifikuoto pedagogo. Tad tų metų birželį po visų negandų gimtajame miestuke apsilankęs Juozas Avižonis jiems pasirodė tarsi likimo dovana. Žemiečių pasiūlymas J. Avižoniui vadovauti kuriamai aukštesniajai mokyklai, jų pasitikėjimas po nesėkmingos veiklos diplomatinėje tarnyboje pedagogui suteikė naujų jėgų vėl pasinerti – dabar jau Nepriklausomoje Lietuvoje – į širdžiai mielą pedagoginį darbą.

Gyvenimo mėtytas ir vėtytas pasvalietis savo žemiečių neapvylyė. Susipažinęs su projektu, jį pakoreguoja, patardamas iniciatoriams steigti ne gimnaziją, bet tokią vidurinę mokyklą, kurioje šalia bendrojo lavinimosi disciplinų būtų mokoma ir kai kurių amatų bei prekybos ir komercijos dalykų. Tai buvo J. Avižonio pedagoginės veiklos programinė nuostata – priartinti aukštesniąją mokyklą gimtosiose apylinkėse, kur derlingose žemėse intensyviai kūrėsi ūkininkų luomas, prie vietos poreikių, supažindinant jų vaikus su pagrindiniais gamybinio darbo procesais, suteikiant

jiems tam tikrų įgūdžių, būtinai reikalingų savarankiškai veiklai.

Kaip gyvenimas parodė, J. Avižonis buvo teisus. Tarpukario metais Pasvalys, netekęs apskrities centro statuso, vis vien nenusirito į valsčiaus miestuko rangą, o tapo antruoju Biržų apskrities miestu, kuriame kūrėsi reikšmingos vietinės pramonės struktūros, *Lietūkio* ir *Maisto* skyriai, brolių Marijampolškių prekybos centras. Čia superkama gausi žemdirbių produkcija, parduodamos žemės ūkio mašinos, trašos, statybinės medžiagos. Ūkinę-prekybinę veiklą ypač intensyvino 1922 m. nuo Joniškėlio į Biržus pro Pasvalį nutiesta siaurojo geležinkelio linija. Tolydžio intensyvėjančiai ūkinei ir prekybinei veiklai buvo reikalingi darbuotojai, nusimanantys komercijos reikaluose. Tiesa, kaip teigia J. Avižonis (*Pasvalio Petro Vileišio gimnazija prisiminimuose*, p. 13–15), pasvaliečiai dar iki jam pasirodant gimtinėje, jau buvo išsiuntę švietimo ministrui prašymą leisti jiems įkurti gimnaziją. Nesulaukus atsakymo, J. Avižonio įsakymu į Kauną buvo pasiūsta delegacija, kuri turėjo laikytis prašyme išdėstytų nuostatų dėl gimnazijos steigimo, o gavus leidimą, pasvaliečiai pakoreguosią jį pagal vietinius poreikius. Tačiau švietimo ministras P. Juodakis prašymą atmetė, motyvuodamas tuo, jog pasvaliečiai gali pasitenkinti kaimyninėmis Biržų ir Linkuvos gimnazijomis. J. Avižonis skatino nusiminusius pasvaliečius nenuleisti rankų. Patarė steigiant mokyklą atsisiriboti nuo gimnazijos statuso, o kurti vidurinę mokyklą pagal jo projektą. Iš pradžių keturių klasių, o metams pralinkus, mokslo programą praplėsti stalių, dailidžių, šalt-

Pasvalio vidurinės mokyklos antspaudas

kalvių, knygrištytės amatais berniukams ir siuvimo, kirpimo, siuvinėjimo, mezgimo darbais mergaitėms. Dar po metų pridėti dvi naujas klases su prekybos, gal ir technikos mokslais, tokiu būdu beveik nelegaliai įkuriant Pasvalyje aukštesniąją mokyklą, kurios jau niekas negalėsias likviduoti. Tačiau ir tokio tipo aukštesniajai mokyklai įkurti ministras labai sunkiai davė leidimą, ir tik su sąlyga, jog tai būsianti privati, t.y. pačių pasvaliečių išlaikoma, švietimo įstaiga. Besidžiaugdami tokiu laimėjimu, pasvaliečiai nė nedvejodami naujos mokyklos vadovu pasirinko Juozą Avižonį. Tačiau ministras, vėl piktokai priėmęs pasvaliečių delegaciją, griežtai atmetė siūlomą mokyklos vadovo kandidatūrą kaip nepatikimą valdžiai.

O J. Avižonis su valsčiaus valdyba ir toliau intensyviai darbuos, ruošdamiesi naujos mokyklos atidarymui. Buvo renkamos žinios apie norinčius mokytis kuriamoje mokykloje, rengiami stojamieji egzaminai, iš vietos inteligentijos komplektuojamas pedagogų kolektyvas. Sunkiausiai naujam švietimo židiniui sekėsi rasti patalpas. Ir čia J. Avižonis rado išcirtį – jo brolis Antanas išnuomojo mokyklai naujame name du didelius kambarius, kuriuose galėjo tilpti 60 mokinių, bei prieangį. Netrukus buvo suvežtas iš valsčiaus pradinių mokyklų susiscolintas inventorius: suolai, rašomosios lentos, stalai, spintos. Pagamintas antspaudas. Jame įrašytas mokyklos pavadinimas, o vidury pavaizduota Pasvalio emblema – tekanti saulė ir arklas. Su ta pačia emblema buvo paruošta ir žalios spalvos vėliava.

Galiausiai 1922 m. rugsėjo 1 d. įvyksta naujos Pasvalio vidurinės mokyklos atidarymas. Už prezidiumo stalo, taip ir nesulaukus ministro raštiško patvirtinimo dėl direktoriaus paskyrimo, valsčiaus tarybos pirmininkas J. Gudas paskelbia, jog, visuomenei pritariant, privačios mokyklos direktoriumi tvirtinamas Juozas Avižonis. Tokiu būdu naujas švietimo židinys su 150 mokinių dviem pamainom pradeda darbą. Nors ant direktoriaus pečių gula sunki naujos mokyklos organizacinio darbo našta, pedagogas akyiai ste-

bi jaunos valstybės švietimo eigą, nelieka nuošaly sprendžiant aktualias mokyklinio gyvenimo ir auklėjimo problemas. Vadovaudamasis įžymaus Vakarų Europos pedagogo ir moralisto F. V. Foersterio idėjomis, į lietuvių kalbą verčia jo garsųjį veikalą *Mokykla ir charakteris*. O kol šis darbas pasieks Lietuvos visuomenę (deja, vertimas taip ir liko rankraštyje), norėdamas operatyviau Lietuvoje paskleisti šios knygos pedagogines mintis, per pusmetį Pasvaly parašo studiją *Naujosios pedagoginės idėjos*, kurią 1923 m. išleidžia *Lietuvos mokyklos* knygynas. Ši studija paakino respublikos pedagogus domėtis tuo metu opiausiu pedagogikos klausimu – charakterio auklėjimo problematika.

Nors Pasvalio valsčius įsipareigojo mokyklą išlaikyti, tačiau tam lėšų neturėjo. Su valsčiaus seniūnijos atstovais apsvarstę sunkią mokyklos padėtį, nusprendė sudaryti aukštesniajai mokyklai remti Centro komitetą. Komitetas, kuriame svarbų vaidmenį vaidino direktorius J. Avižonis, susitaręs su valsčiaus taryba, apmokestino valsčiaus gyventojus tam tikru mokesčiu mokyklai išlaikyti. Vieni mokėjo pinigais, kiti – natūra. Taip pat rengiamos rinkliavos, vakarai. Pinigais ir javais buvo išmokamos mokytojams algos, perkamos mokslo priemonės, atsilyginama už butą. 1923 m. Centro komitetas perorganizuojamas į Pasvalio aukštesniajai mokyklai remti *Šviesos draugiją*. Pagaliau, matydama pasvaliečių begalinį ryžtą rūpinantis nauju švietimo židiniu, mokyklą pradėjo šelpti ir Švietimo ministerija. Be to, kiek galėdama padėjo ir Biržų apskrities valdyba. Taigi pasvaliečiai, likę ir su valsčiaus statusu, jau turėjo savo aukštesniąją vidurinę mokyklą, kuri ilgainiui išaugo į solidų Šiaurės Lietuvos mokslo, švietimo ir kultūros židinį.

J. Avižonis Pasvalio vidurinei mokyklai vadovavo iki 1925 m. Tų pačių metų rugpjūčio 1 d. jis švietimo ministro įsakymu skiriamas suorganizuoti komercinio tipo gimnaziją Tauragėje. Ir čia įkūrė antrą respublikoje komercinio tipo aukštesniąją mokyklą. Tačiau po 1926 m. tautininkų perversmo krikščionys demokratai, kaip teigia prof. A. Gaigalaitė, pradėjo prieš direktorių akcijas vietoje ir per Švietimo ministeriją. Tos akcijos ypač sustiprėjo po 1927 m. Tauragėje suorganizuoto liaudininkų ir socialdemokratų antivyriausybinių pučo. Nors direktorius su sąmokslu neturėjo nieko bendro, tačiau buvo tardomas. Tolesnis darbas čia pasvaliečiui jau buvo neįmanomas. 1928–1933 m. J. Avižonis humanitarines disciplinas dėsto Rokiškio gimnazijoje. Iki šiol nepriklausęs jokiai partijai, Rokiškyje įstoja į tautininkų partiją. Į vadovaujančias pareigas grąžinamas 1933 m., paskiriant jį Kėdainių gimnazijos direktoriumi. Šiame poste dirba porą metų. Neradęs bendros kalbos su pedagogų kolektyvu, 1935 m. J. Avižonis su šeima išsikelia į Kauną. Toks apsisprendimas greičiausia susijęs su su trijų vaikų studijomis Vytauto Didžiojo universitete. Čia pasvalietis ketverius metus vadovauja Centriniam knygy-

nui, kurio bazėje netrukus buvo įkurta Centrinė valstybinė biblioteka, o jos pirmuoju direktoriumi paskiriamas J. Avižonis. Vadovas sumaniai tvarkė naują Kauno kultūros instituciją – didino knygų fondus, parengė praktiškas skaitytojų aptarnavimo taisykles. Bendradarbiauja *Savišvietos* neakivaizdiniame institute, rengdamas medžiagą neakivaizdininkams. Jiems parašo ir išleidžia anglų kalbos vadovėlį. 1939–1941 m. vėl imasi pedagoginio darbo – *Aušros* gimnazijoje dėsto istorijos ir visuomeninius mokslus, taip pat rusų kalbą.

1941 m. birželį M. ir J. Avižoniai išgyvena sunkią netektį: visi trys vaikai – dvi dukros ir sūnus, – studijavę VDU, ištremiami į Sibirą. Prasidėjus karui, vieniši tėvai persikelia į Linkuvą. Čia, vaistinėje, dirba Avižonio sesuo Elzbieta, gyvena daugiau giminių. Netoli ir gimtasis Pasvalys. Artimieji šešiasdešimtmečiams pedagogams padėjo materialiai ir moraliai. Linkuvos gimnazijoje mokytojas dėsto istoriją. Kaip teigia jo buvusi mokinė linkuvė prof. A. Gaigalaitė prisiminimų knygoje „Mūsų karo metų mokytojai“ (p. 40–41), pedagogas aštriai pasisako prieš stalinizmo represijas. Tačiau 1944/1945 mokslo metais, frontui nusiritus į Vakarus, istorijos mokytojas jau giria tarybinę santvarką ir teigia mokiniams, jog Hitleris lietuvių tautą būtų sunaikinęs. Tai buvo pedagogo laviravimas tarp Scilės ir Charibdės. 1945 m. Vasario 16-ąją jo auklėjamos VII klasės mergaitės gimnazijoje gana demonstratyviai pažymėjo Lietuvos nepriklausomybės šventę. Gimnazijos direktorius K. Dineika buvo suimtas ir įkalintas. Atleistas iš auklėtojų pareigų Juozas Avižonis taip pat pasijutęs nesaugiai. Balandžio mėn. persikelia į gimtąjį Pasvalį ir čia jo paties įkurtoje gimnazijoje dėsto istoriją, rusų kalbą. Čia Avižoniai, sulaukę iš tremties grįžusių dukterų (sūnus tremtyje mirė), tarsi atsigauna, vėl atsiskleidžia organizaciniai sugebėjimai. Juk sugrįžta į gimtinę, kur kadaise turėjo didžiausią pasitikėjimą ir autoritetą. 1947 m. rudenį Juozas Avižonis paskiriamas šios gimnazijos direktoriumi. Tai lyg ir atidavimas pagarbos pedagogui, kuris prieš dvidešimt penkerius metus padėjo šiai mokyklai pagrindus. Tačiau apie gimnazijos sukaktį sąmoningai nutylima. Valdžia negali pamiršti 1946 m. vasario mėn., rinkimų į TSRS Aukščiausiąją tarybą išvakarėse, penktos klasės mokinių iškljuotų antitarybinių proklamacijų, už kurias penki moksleiviai buvo areštuoti ir nuteisti.

Vadovauti gimnazijai J. Avižoniui pokario metais buvo sunku. Mokyklos kūrimosi metu direktorius dirbo ranka rankon su valsčiaus tarybos nariais, kurie buvo tikri pasvaliečiai, jo amžininkai. O dabar ką tik įkurtos Pasvalio apskrities valdžia, partijos sekretoriai buvo nevietiniai aktyvistai. Juos pasiekia šio istoriko patriotinės veiklos apraiškos karo metais Linkuvos gimnazijoje, kurios, jų nuomone, sunkiai suderinamos su tarybinio pedagogo ir tuo labiau gimnazijos direktoriaus pareigomis. Direktoriaus

administracinę veiklą įdėmiai kontroliuoja gimnazijos komjaunimo sekretorė N. Berzinytė (partinės organizacijos gimnazijoje dar nebuvo). Jos nuoroda J. Avižonis turi pasirašyti kontraversiškus įsakymus, pvz., dėl mokinio pašalinimo iš gimnazijos už bažnyčios lankymą (moksleivio A. Šimkūno atvejis), išduoti charakteristiką abiturientui, stojančiam į aukštąją mokyklą, pažymint atestacijoje, kad jis neatsikratęs buržuazinių prietarų. Ideologiniu požiūriu kritiškai įvertintas direktoriaus iniciatyva gimnazijoje patatytas B. Sruogos veikalas *Algirdas Izborske*. Siekdamas ištaisyti padėtį, J. Avižonis įpareigoja gimnazijos literatų būrelio pirmininką K. Pūrą pagal A. Venclovos apybraižą sukurti pjesę apie Marytę Melnikaitę. Spektaklis paskubomis statomas gimnazijos scenoje. Pjesės autorystėje Juozo Avižonio pageidavimu įrašoma ir jo pavardė. Garsaus oftalmologo, buv. VDU rektoriaus Petro Avižonio broliui, baltų-slavų istorijos specialistui Marytės Melnikaitės žygdarbių pagarsinimu scenoje tenka „reabilituotis“ valdžios akysc... Buvo bandoma direktoriui kelti bylą ir dėl finansinių trūkumų, tačiau teismas, neižūrėjęs nusikaltimo sudėties, bylą anuliavo. Klostantis nepalankioms aplinkybėms, 1948 m. rudenį Juozas Avižonis su kartėliu širdyje buvo priverstas palikti gimtąjį miestą ir Pasvalio gimnaziją. Geidavo istorijos disciplinas dėstyti Vilniaus universitete, bet pastangos rezultatų nedavė. Jau būdamas pensininko amžiaus keletą metų istoriją dėstė Merkinės vidurinėje mokykloje. Išėjęs į pensiją gyveno pas dukterį Obeliuose. Vėliau drauge su jos šeima persikėlė į Jurbarką. Čia 1965 m. palaidojo žmoną. Netrukus, kaip teigia prof. A. Gaigalaitė, vedė kitą, daug jaunesnę už save moterį, kuri senyvo amžiaus žmogui buvo dėmesinga. Ypač daug padėjo jam netekus regėjimo. Mirė 1975 m.

Beveik keturiasdešimt metų Juozas Avižonis dirbo pedagoginį darbą dešimtyje gimnazijų – Rusijoje ir Lietuvoje. Dėstė istoriją, lotynų, rusų kalbas, psichologiją. Jo tikroji specialybė – istorija. Šią discipliną jis dėstė įdomiai, dalykiškai, vadovaudamasis lotyniška sentencija – *Historia est magistra vitae*. Tai iš šio pedagogo istorijos pamokų Pasvalio gimnazijoje pokario metais patyrė ir šių eilučių autorius. Šalia jau minėto anglų kalbos vadovėlio ir studijos *Naujosios pedagoginės idėjos* paskelbė referatą *Lietuvos mokykla* – apie slaptąsias mokyklas, veikusias caro valdžios metais, – skaitytą lietuvių-latvių draugijos kongrese. Į lietuvių kalbą išvertė T. Dreizerio romaną *Sesuo Kerė*, I. Turgenovo apysaką *Pavasario srautas*. Pasirašinėdamas Tyrklauckio Aido ir Tyrklauckio Avilio slapyvardžiais, 1910–1912 m. bendradarbiavo pažangiosios moksleivijos laikraštyje – vilnietiškoje *Aušrinėje*.

Juozas Avižonis sunkiu, iš dalies ir tragišku gyvenimu, kuris jį laužė, vertė prisitaikyti prie esamų sąlygų, paliko ženklų pėdsaką ne tik XX a. pirmosios pusės Pasvalio krašto, bet ir visos Lietuvos švietimo istorijoje.

Kazimieras Garšva

Oniūnų Pilėnų 60-mečiui

Praėjus 60 metų nuo didvyriškos Lietuvos partizanų kovos ir žūties net akademikai negali prieiti vienodos nuomonės dėl kai kurių jų veiksmų. Ar galėjo viską staigiai ir tiksliai apskaičiuoti jaunuoliai, netikėtai, klastingai, pakankamai nepasirengę ir labai sunkiomis sąlygomis užklupti svetimtaučių.

Niekas jau neparašys visiškai tikslios kronikos, nes tokios neįmanoma parašyti. Daugelio partizanų istorijos puslapių neįmanoma atstatyti, nes nėra gyvų liudininkų ir tikslų dokumentų. Tik motinos, seserys ar dramaturgas svarstė ir bandė nujauti, kaip elgėsi nelygiame mūšyje besikaudamas ir ką jautė, galvojo mirdamas ir priešui nepasiduodamas Lietuvos partizanas.

Liudininkų liko mažai, laikas ir gyvenimas išblukino jų prisiminimus. NKVD – KGB rašyta tuometinė kronika apgaulinga ir sunku joje atsijoti tiesos grūdą. Daug istorijų ir skaitytojų yra užkibę ant NKVD kabliuko. Mokslinio darbo svarbiausias reikalavimas – tiesa. Po ilgo laiko išėjo svarbi knyga apie šiaurės Lietuvos partizanus Pakruojo rajone – Z. Buržaitės-Vėžienės „Ką papasakotų paminkliniai akmenys ir kryžiai...“ (Pancėvėžys, 2005).

LLA 3-oji apygarda drickėsi nuo Radviliškio, Šeduvos, Smilgių iki Biržų, Anykščių ir toliau. Šiaurės vakaruose linkuviai sudarė kraštinį LLA būrį, palaikiusių ryšį su Žalioji rinktine, pasvaliečio Vlodo Jazoko-Petraičio (1920–1946) daliniais. Kaip ir kitose vietovėse, linkuviai į LLA 3-iają apygardą stėjo daugiausia 1944 m. liepos – spalio ir 1945 m. kovo – birželio mėnesiais. Šis partizanų junginys buvo gausiausias. 1945 m. vasarą jame buvo 150 – 300 vyrų.

Pirmieji šios apygardos linkuvių būrio partizanai buvo dar J. Dauparo būrio vyrai. Po 1945 m. kovo 27 d. sunkių Eimuliškių-Šimonių kautynių, kai iš 300 žuvo 72 partizanai, linkuviai pasitraukė arčiau gimtinės, o žiemą bandė grįžti į Jakubonių mišką, kuriame buvo dar nesusektų gerai įrengtų bunkerų.

1945 m. vasario – kovo mėn. Joniškėlio valsčiaus Girelės miške buvo apsistoję ir gerai organizuota šiaurės Lietuvos armija (iki 38 karių, vadas – lt. K. Pažemeckas). Miške partizanai įsirengė bunkerius, aplink juos – apkasus. Kovo pabaigoje prieš Velykas partizanus puolė NKVD kariuomenė (apie 100 karių). Iki sutemų jie net tris kar-

tus bandė užimti apkasus, tačiau nesėkmingai. Daug rusų žuvo, taip pat vienas partizanas, kuris per pertrauką tarp mūšių norėjo išžvalgyti aplinką ir buvo nušautas į galvą. Naktį partizanai laimingai pasitraukė. Rytą (ir po savaitės) miškus bei kaimus šukavo ir krėtė daugybė NKVD karių, bet nieko nenušovė, nepagavo.

Kapitonas Petras Paltarokas-Algimantas (1909–1987) NKVD tardomas sakė, kad tik 1945 m. balandžio pradžioje per Blėkonių kaimo gyventoją Petrą Indrišiūną (Andrašiūną)-Sakalą jį iš Laborų išsikvietusi 5 linkuvių grupė ir paprašiusi jiems vadovauti (matyt, dėl to, kad turėjo aukštą karinį laipsnį ir buvo susijęs su LLA štabu). A. Dzvinka liudijo, kad jau 1945 m. pradžioje P. Paltarokas su M. Belecku, B. Plūku atėjo į Šimonių girią. P. Paltarokas tapo legendiniu partizanų vadu (nors oficialiai partizanavo tik 4 mėnesius). Vadovavo Linkuvos (vadas ir P. Paltaroko pavaduotojas M. Beleckas), Valdeikių (Justino Tekučio, Jono Maslauskio), Gailionių (Broniaus Pavilionio), Klovainių būriams, veikusiems Linkuvos, Pakruojo, Lygumų, Vaškų, Joniškėlio valsčiuose. Partizanai daugiausia glaudėsi Valdeikių, Guostagalio girelėse, Kyzelių miške, Grūžmiškio, Kalevų, Uošio (Pakruojo valsčiaus) miškuose, Joniškėlio Didmiškyje.

Su valdeikeičiais linkuvius suvedė Valentinas Maliauskas, 1945 m. liepą atėjęs slapstytis ir partizanauti į Valdeikių kaimą pas pushrolį Bronių Momeniški.

Sunki 1945 m. vasara buvo ir savotiškas partizanų sąjūdžio pakilimo laikotarpis. Partizanai buvo tokie drąsūs, kad netoli savo bunkerų Girelės pamiškėje (prie Valdeikių k.) įrengė „Miško lentą“ su partizanų skelbimais, įspėjimais, baudomis, stribams skirtais raginimais pasiduoti partizanams su ginklais ir dokumentais. Rugsėjo mėn. Vidusialio miške apie 100 partizanų iškilmingai prisiekė kovoti dėl Lietuvos laisvės. Partizanų priesaiką priėmė rinktinės vadas P. Paltarokas, jo pavaduotojas. Aktyviai veikė viršilos Treinavičiaus vadovaujama 9 narteikiečių grupė (jos organizatorius, ūkio skyriaus viršininkas – Ignas Paltarokas).

Dėl įnirtingo NKVD puolimo trumpai išsilaikė Gailionių, V. Ivanausko, „Užalio“ grupės. Gailionių partizanų grupės (vadovavo Albertas Jurgaitis, Povilas Povilionis) nariai 1945 m. legalizavosi. 1945 m. balandžio mėnesį buvo sumušta Vlodo Ivanausko-Vytauto grupė, leidusi atsišaukimus.

Partizanus sekė sovietų kariuomenė, NKVD padariniai, sribokai, jų agentai, milicija, todėl jie turėjo kaitaliooti buvimo vietą, skirstytis į mažesnes grupes ir vėl jungtis, gintis, veržtis iš apsupties, miškų „šukavimų“ ir esant galimybei – pulti. Geriau ginkluoti partizanai turėjo automatų, pistoletų, granatų, šovinių, tačiau juos reikėjo taupyti. Žiemą partizanai dažniau laikydavosi mažais būreliais, kad lengviau būtų išsimaitinti, mažiau liktų pėdų sniege.

1945 m. kovo 27 d. Šimonių girioje prie Bedugnių ir Jakubonių (į pietus nuo Daglienių) įvyko didžiausias partizanų kautynės su NKVD kariuomene ir skrebais. Mūšyje dalyvavo ir linkuviai, klovainiška, sitkūniškiai bei kiti, buvo keli parašutininkai. Šiose kautynėse žuvo Stasys Dzvinka-Briedis iš Siečių kaimo (su broliu Aleksu-Vanagu partizanavęs nuo lapkričio mėnesio). Po kautynių linkuviai nukovė sovietų aktyvistą, atėjusį pasirinkti žuvusių turto. Išsiveržę iš apsupimo partizanai išsiskirstė būriais arčiau savo parapijų.

Balandžio mėnesį NKVD dalinys ir sribai apsupo P. Paltaroko būrį Paežerių miške. Partizanams pavyko prasiveržti. Tačiau „košiant“ Pakruojo miškus žuvo Antanas Semėnas iš Palinkavės, Jonas Noreika-Beržas iš Gudžiūnų.

Gegužės mėnesį P. Paltarokas su pavaduotoju ir skyriaus vadu Pašvitinio valsčiuje (Kalevų miške) apšaudė važiuojančią karinę mašiną su kareiviais. 1947 m. rugsėjo 3 d. tardomas linkuvius partizanas Juozas Vaitiekūnas (g. 1922) prisipažino tada su kulkosvaidžiu budėjęs kelių sankryžoje, bet šauti neprireikė, nes mašina sustojo, o partizanai priėjo prie jos. Per surėmimą du sovietų kariai buvo nukauti ir vienas sužeistas.

Birželio pabaigoje P. Paltarokas vėl vedė 11–14 partizanų būrį į Pašvitinio valsčių prieš vietinius milicininkus. Kulkosvaidininkas J. Vaitiekūnas liko pasaloje, o partizanai (Vincas Jankauskas-Pyragis iš Mičiškių ir kiti) į namą įmetė dvi granatas. Slapstydamasis uošvijos bunkeryje Laborų k., P. Paltarokas gaudavo pašvitiniečių skundų.

Liepos mėn. P. Paltaroko būrys iš pasalos apšaudė Linkuvos čekistus ir sribokus. Apie rugpjūtį didelės kautynės įvyko Lepšynės miške. Jas laimėjo partizanai.

Rugsėjo 17 d. naktį apšaudyta Linkuvos NKVD būstinė, 18 d. 22 val. sužeistas NKVD vairuotojas Golovin. Iš 10 Linkuvos valsčiaus apylinkių tarybų pirmininkų 4 tada nenakvojo namie, o kiti, matyt, buvo susiję su partizanais ir nestiprino sovietų valdžios.

Spalio mėn. partizanai vėl puolė Linkuvą ir norėjo sutriuškinti miliciją. Ją išgelbėjo grįžusi NKVD kariuomenė.

Spalio mėn. kautynėse prie Valdeikių kaimo buvo nukautas enkavedistas V. Mozgaliovas.

Naktį iš lapkričio 12 į 13 d. NKVD užpuolė partizanus Pagiminkų k. Elžbietos Ulpinės sodyboje, kurioje jiems virdavo atneštą maistą ir skalbdavo drabužius. Čia buvo nušautas bėgantis Stasys Plūkas-Miškinis, partizanavęs

nuo 1944 m. Priešai paėmė jo vokišką šautuvą ir 160 šovinių. Gyvas buvo paimtas būrio virėjas Jonas Mitrikas (g. 1922 m. Mūrdvaryje), iš jo čekistai išgavo žinių apie partizanus, rėmėjus, ryšininkus.

Per MVD miškų kratas Pašvitinio valsčiuje žuvo 24 metų Boleslovas Motiejūnas-Beržas, su tėvu perėjęs į P. Paltaroko būrį po to, kai buvo sutriuškinti Žeimelio partizanai.

1946 m. vasario mėn. partizanai apgynė nuo pyliauvų Daglienių apylinkės Vildūnų kaimą.

Vasario 14-osios naktį partizanai dvejomis rogėmis iš Grūmiškio vežė malkų savo artimiesiems. Tačiau Vaškų sribai iš pasalos atidengė į juos ugnį. Per susišaudymą žuvo partizanas Jonas Levanas, gimęs 1923 m. Vaškų apyl. Smilgelių kaime (palaidotas Vaškuose).

Žuvusius partizanus numesdavo Linkuvos turgavietėje prieš NKVD būstinę Kapulerio name. 1945 m. spalio 31 d. turgaus aikštėje gulėjo Paltarokas (jį Baltaičio Juzė užkasė kalnelyje prie mokyklos), lapkričio 13 d. – trys partizanai (vienas jų – Stasys Plūkas iš Guostagalio), 1946 m. žiemą – 4, balandžio mėn. – 1, liepos 16 d. – 2. Valsčiuje žuvo du kartus daugiau partizanų ir civilių, negu nurodyta, tačiau iki šiol neaišku, kuriam partizanų būriui jie priklausė.

NKVD Peleckio būriui priskyrė per 20 pasipriešimo aktų, iš jų 6 prieš ginkluotus sribokus ir MVD karius, agentus. Ne visi partizanų veiksmai patikimai įrodyti.

M. Belecko-Peleckio, J. Vekučio-Tarzano ir A. Žvirblio-Balandžio būriai priklausė J. Kazoko-Petraičio vadovybei ir įėjo į LLA 3-iają apygardą. 1946 m. vasario 13 d. žuvus J. Jazokui-Petraičiui, trys būriai pradėjo veikti iš dalies savarankiškai Lepšynės, Girelės, Kapčiūnų ir Jakubonių miškuose. Kai po 1946 m. vasario 18 d. susišaudymo su Joniškėlio sribais Nakiškių kaime A. Žvirblio būrys nukovė 4 plėšikaujančius sribus, NKVD pradėjo gaudynes.

A. Žvirblio būrys kartu su Peleckio būriu susitiko Kapčiūnų miške ir kartu žygiavo iki Oniūnų, kur vasario 23 d. po 4 valandas trukusių kautynių, uždegus namą padegamosiomis kulkomis, kryžminėje ugnyje apsuptas žuvo visas Peleckio būrys ir su juo buvę 5 buvusio J. Teukučio-Tarzano būrio partizanai (liko V. Petrušaitis, J. Bajoriūnas, J. Praniulis, V. Maliauskas, J. Maslauskas ir kt., buvę kitur).

Dažniausiai nurodoma, kad tądien Oniūnų k. Medzeliauskų sodyboje žuvo 22 partizanai. Žuvusiųjų skaičius NKVD dokumentuose ir liudijimuose svyruoja nuo 19 iki 23. Čekistai žmonių nevertino, maišė su kitais nukautaisiais ir nurodydavo skirtingą žuvusiųjų, vežtų niekinti į Vaškus, Pasvalį, Joniškėlį, skaičius. Penki partizanai buvo apdegti. Daug partizanų žuvo bėgdami iš degančio namo. Vienas paskutiniųjų atsišaudydamas prie pirtelės žuvo Adolis Biliūnas, atsisakęs legalizuotis ir apsuptas pasiduoti. Partizanai žuvo, bet nieko neišdavė.

Prie Joniškėlio girelės, kur liko užkasti 7 partizanai.

1946 m. vasario 23 d. prie Oniūnų k. žuvę partizanai:

Pavardė	Vardas	Gimimo metai	Slapyvardis	Kilmės vieta
Bajoriūnas	Jonas	1927	Eglinis	Gailioniai
Bajoriūnas	Juozas	1922		Valdeikiai
Beleckas	Motiejus	1919	Peleckis	Linkuva
Biliūnas	Adolis	1928	Cvirka	Linkuva
Blavaščiūnas	Jonas	1922	Ciongas	Lumbeliai
Janeliūnas	Kazimieras	1926	Voverė	Valdeikiai
Momeniškis	Jonas	1921	Lionginas	Valdeikiai
Pakalnis	Bronius	1896	Aukštikalnis	Linkuva
Paltarokas	Ignas	1916		Narteikiai
Petrauskas	Jurgis	1914	Dobras	Gailioniai
Plūkas	Baltrus	1928	Varnėnas	Guostagalys
Požėla	Kazys	1891		Udekai
Pupinis	Kazimieras			Gataučiai
Simonaitis	Mykolas			Vaškai
Šimoliūnas	Juozas	1917		Valdeikiai
Šimoliūnas	Petras	1925	Brendyla	
Žandaris	Juozapas	1926	Mūsiškis	Viduvalkiai

1999 m. rugsėjo 25 d. buvo pašventintas paminklas ir atstatytas kryžius.

1946 m. vasario 24 d. Biržų NKVD majoras Stasenko pranešime LTSR VRM komisariui J. Bartašiūnui nurodė, kad vasario 21 d. 2 kariuomenės būriai ir sribokai Kriaušiškių, Dovydų kaimuose giliame sniege aptiko partizanų pėdas. Naktį iš vasario 22 į 23 d. iškvieštas dar 20 kareivių būrys. Mūšis tęsėsi nuo 12.30 iki 16 valandos (Medzeliauskai nurodo sribokus atvažiavus 9 val. ryto). Už pusės kilometro buvęs A. Žvirblio būrys (nurodomi ne 24 partizanai, o 8) bandęs padėti apsuptiems partizanams, bet stiprią ugnimi buvęs išsklaidytas. Sudeginta Medzeliausko sodyba: namas, 2 daržinės, pirtis. Žuvę 2 NKVD kareiviai ir paimtas į nelaisvę Levanas, 4 kareiviai, Medzeliausko sūnus ir duktė, 2 arkliai sužeisti.

Iš viso šio būrio partizanų buvę nukauta 30, areštuo-
ti – 7, legalizavosi – 8, liko – 5.

P. Paltaroko-Algimanto ir M. Belecko-Peleckio būrys Linkuvos krašte buvo gausiausias, turėjo daug ryšininkų, rėmėjų. 1945 m. vasario 16 d. Linkuvos mokykloje buvo paminėta Lietuvos Nepriklausomybės diena. Palaikydami partizanų dvasią, aukštesniųjų klasių moksleiviai leido slaptą laikraštį „Nepavergtos mintys“. NKVD ieškojo veikliausių būrio ryšininkų: Felės Burkaitės, Birutės Kauptaitės, Felės Kazlauskaitės. Pastarosios 1946 m. gegužės 26 d. naktį pabėgo iš Joniškio ligoninės, iš antrojo aukšto nusileidusios surištais rankšluosčiais. Saugumiečiai nežinojo, kas vadovauja likusiems būrio partizanams, ir vadino juos tuo pačiu vardu.

1945 m. spalio 15 d. žuvo Lumbelių kaime gimęs par-

tizanas Stasys Pečelionis (Pečeliūnas, g. 1923 m.). 1946 m. buvo suimti Bronius Petrauskas-Kalvaitis (g. 1919 m. Paežeriuose), Kazys Petrauskas, žuvo Linkuvoje gimęs partizanas Vytautas Butvilas.

1947 m. metų gruodžio mėnesį Linkuvos MGB kaip partizanus suėmė 6 asmenis (Stasį ir Juozą Bučius, Kazį Kanišauską ir kitus), o 1926 m. Judiškių kaime gimęs Stasys Jatkauskas suspėjo pasislėpti.

1948 metų rudenį SSSR ypatingasis pasitarimas pagal sekamąją bylą Nr. 14262 nuteisė 2 buvusius šio būrio partizanus (Petrą Andrašiūną-Sakalą, g. 1909 m. Gudžiūnuose, suimtą 1948 m. gegužės 18 d., ir Vincą Jankauską, g. 1923 m. Miciškių k., suimtą birželio mėnesį) bei 6 rėmėjus (Mykolą Urmoną, g. 1918 m., Vincą Adomaitį, g. 1929 m., Aleksą Bajarską, g. 1912 m., Stasį Smailį, g. 1910 m., Joną Kurapkį, g. 1907 m., Vytą Čeginską, g. 1926 m.).

Bylą tvarkė LTSR saugumo ministro pavaduotojas L. Martavičius. Liudininkai buvo legalizavęsi partizanai Juozas Vaitiekūnas, Vincas Juozapaitis iš Dučių ir Juozas Bajoriūnas, g. 1918 m. Dovydiškyje. 1946 metais po Oniūnų mūšio jis buvo suimtas ir liepos 17 d. pradėjo dirbti MGB agentu. Į Karinį tribunolą L. Martavičius siūlė jų nekviesti, nes „nacionalistinio pogrindžio dalyviai gali prieš juos įvykdyti teroristinius aktus“.

1947 m. vasario 17 d. žuvo buvęs būrio narys Jonas Maslauskas-Šarūnas, o Vytautas Petrukaitis-Vanagas buvo suimtas, nuteistas J. Praniulis.

1949 m. birželio 14 d. 25 metams (vėliau bausmė sumažinta iki 10 metų) nuteistas Jonas Norvaiša-Mūša, gi-

męs 1904 m. Dvariukuose ir partizanavęs nuo 1945 metų (teisme liudijo daugelio etatinis liudininkas Juozas Bajoriūnas).

Po ilgo slapstymosi, sunkių mūšių, skaudžių tremčių partizanų karas seko.

1951 m. rugpjūčio mėnesį J. Činga buvo sužeistas į koją ir petį. 1952 m. vasario 15 d. patvirtintas naujas planas „Fiziškai sunaikinti banditą Čingą“: jį turėjo surasti agentas „Slonov“ (tolimas J. Čingos giminaitis), padedamas agento „Ažuolo“, apsimitusio besislapstančiu partizanų, ir bet kokiomis priemonėmis sunaikinti ir pranešti MGB. 1952 m. kovo 12 d. J. Činga susektas Margių miške: šlubuodamas ėjęs su 4 vyrais. Nušautas 1952 m. rudenį.

Aleksas Petrevičius priklausė „Kviečio“ būriui, kuriam buvo 7 partizanai. Likus trims, jiems vadovavo. 1952 m. kartais pasirodydavo Laboruose, Zimbiškiuose, Voroniuose.

Stribokai, agentai.

Nelygią kovą laimėjo NKVD kariuomenė. „Nugalėtojais“ buvo ir Linkuvos krašto stribukai: Jonas Antanaitis, Stasys Apieravičius, Jonas Bakelis, Juozapas Bajelis, Petras Bajelis, Aleksas Bajoriūnas, Juozas Bajoriūnas, Antanas Balčiūnas, Juozas Balčiūnas, Ignas Bijanskas, Jonas Bitėnas, Kazys Bitinas, Zuožas Bitinas, Mykolas Golobovičius (ir jo sūnus), Kazys Indriliūnas, Pranas Jasiukaitis, Antanas Jokūbaitis, Jonas Jokūbaitis (Kaminskas), Povilas Jonaitis, Antanas Klyvis, Alfonsas Kopūstas, Jonas Liumas, Juozas Liumas, Vytautas Liumas, Mykolas Momeniškis, Petras Mikclaitis, Vladas Mitkus, Jonas Navickas, Juozas Petraitis, Juozas Petrevičius, Juozas Rutkevičius, Jonas Svirplys, Jonas Škultinas, Jonas Tamošiūnas, Juozas Varaškevičius, Antanas Žalnaravičius ir keliolika kitų. Daugelio jų vardai NKVD dokumentuose neparasyti, nėra adresų. Kolaborantai prarado viską.

Vitalija Kazilionytė

Dovydai: gyvybės laukas

Gegužė. Dovyduos. Atminimo valanda Julijono Būtėno vaikystės žemėje. Po penkerių metų. Atsikartoja atminties laikas, atsimušdamas į tą patį, kaip ir prieš penkerius metus, išvešėjusio pavasario žaliajį rūbą. Viskas čia atrodo nepaliesta nuo 2000-ųjų – lyg laikas sodžių aplenkęs būtų. Tik gyvybės balsas galingesnis, viską savin suglėbiantis, tiesiog srūva keliu, į sodžių einančiu, – kelias pilnas jaunų veidų. Žavios mergaičių, tautiniais drabužiais iškilmingai pasirėdžiusios, taip natūraliai dangaus mėlynumo neužmirštuolių puokštės rankose belaikančios – lyg kad jos čia, rankose, augtų, išsirikavusios prie Būtėnų sodybvietsės, šypsenų šiluma kiekvieną ateinantįjį pasitinka. Laukia, kaip ir šauni berniukščių kompanija, Dovydų ulyčioj jau bestoviniuojanti, kaip ir visa graži margaspalvė žmonių minia, iš Grūžių, Vaškų, Dovydų sukeliavusi. Laukimo kvapas visą Dovydų sodžių persmelkęs. Ir kaipgi nelauksi, jei patsai Ekscelencija Panevėžio Vyskupas Jonas Kauneckas atvažiuoti prižadėjo. Ne bet koks vyskupas, o savų savausias Ganytojas, gimęs ir augęs panašiam į Dovydus Trajoniškio sodžių, netoli slaunaus Krinčino, panorėjęs pabūti su savojo krašto žmonėmis jam dvasia artimo Julijono Būtėno vaikystės žemėje. Kažin ar Dovydai yra kada

nors Vyskupą regėję?.. To laukimo įsupti puolame dengti šv. Mišių aukojimui skirtą stalą. Nesuspėjam – Vyskupas jau čia, – kažkaip labai tyliai sodžiun įžengęs, žvelgia į paminklinį akmenį, pastatytą Būtėnų sodybvietsėje brolių kalbininko Petro ir žurnalisto rezistento Julijono atminimui saugoti. Kartu žvelgia į vis labiau grėsmėjantį dangų, lietaus debesimis pritvinkusį. Pirmieji lašai kiek sutrikdo: ką darysim? Bet Ganytojas juk tarp mūsų – pirmasis parodo išsigelbėjimo nuo lietaus kelią: paskubom brenda per didelę, lietaus jau spėjusią prisigerti žolę prie artimiausios, seniai ištuštėjusios Paltarokų sodybos daržinėlės ir kaip saugų prieglobstį atveria mums visiems jos retai bevarstomas duris. Subėgam iš paskos, susiglaudžiam prie viens kito, kad visiems vietos būtų sočiai, sušylam nuo viens kito dvasios šilumos. Po kojom – šienas, kažkada padricktas. Bet dar neišsikvėpęs, kaimiška ramybe kutenantis. Gera. Kažkas ištaria: kaip čia nuostabu – juk ir Kristus panašioj vietoj gimė. Turbūt paties Dangaus dovanotajame gerume, Vyskupui dalijant paveikslėlius, pralaukiam lietu.

Debesys šviesėja, visą baugų audros juodulį nusinešdami kiton Dovydų pusėn. Ganytojas kiekvieną nuglosto klausimu: ką pasirinksim toliau – Dovydus ar Grūžius?

Akimirką dvejojam. Kažkas vėl taria: pasiliekam Dovyduos – čia tikriau! Išmintis mūsų kaimuos dar tebetūno. To užtenka. Liekam. Iš naujo ruošiamės šv. Mišių aukai. Perdengiam stalą nauja balta, lietaus nepaliesta drobule, šalia paminklo statom mojavinį paveikslą. Vyskupas jau su Mišių drabužiais. Taria pradžios žodį, skiriamą sugrįžusiam pas savo kovojančius brolius – 1951-aisiais pasirinkusiam Tėvynę Julijonui Būtėnui. Tiesiog junti, kokia artima vyskupui partizaniškoji tema – lyg savųjų namų duris vertų... Įtraukia susimąstymas jo paskleistajame žodyje, šv. Mišių pradžia. Gimnazistas Gediminas, pats savo noru, niekieno neragintas iš Pasvalio atvykęs, iškilmingu balsu pradeda skaitinius. Tik susikaupti pernelyg sudėtinga – nori nenori atminties laikas išūpuoja sielą ir mintis: vėl čia, Dovyduos, visi taip gražiai susirinkę, – žemė, iš kurios į Tėvynę išėjo Julijonas, žemė, iš kurios po daugelio metų, 1996-aisiais iškeliavo atminimo kryžius į žūties vietą Rūdšilio girioj (prie Lekėčių miestelio), žemė, kuri tais pačiais 1996-aisiais priėmė savin mūsų beriamas žūties žemės saujas; visi tie patys, kurie prieš devynerius metus pakilom į Julijono atminimo įamžinimo žygį, visi suvienyti žygio tąsos – kasmetinių atminties dienų Rūdšilyje, bendros mojavinės maldos Dovyduos 2000-aisiais... Bet reikia vaduotis iš užslinkusio atminties laiko ir leist bent kiek vietos savyje sukaupti šios dienos šv. Mišių aukai.

Skaitoma Evangelija. Oras nerimsta – įsismarkauja vėjas, plaiksto mišių žvakės liepsną. Dangus graso nauju lietumi. Naujas išbandymas. Kol neprasidėjęs aukojimas, Vyskupas kviečia visus keliauti į saugesnę vietą – į Grūžių bažnyčią. Ir prapliumpa visai nepavasarinis lietus su ledo gabalėliais. Kas metasi vėl į daržinėlę, kas į mašinas.

Renkamės Grūžiuose tęsti šv. Mišių. Čia saugu ir sausa, nors ir ne taip tikra. Po Mišių – gegužinės pamaldos: su Vyskupu giedam pačią gražiausiąją – Marijos – litanią, mojavinę prakilniąją giesmę – „Sveika Marija, Motina Dievo...“ Sugrįžta vaikystės laikas: toks aiškus Marijos litanijon panirusios mamos balsas, dar vaiko dienose atmintin įsidėtas. Turbūt kiekvieną mūsų per mojavą panašūs vaizdai aplanko...

Buvimas tęsiasi prie Agapės stalo. Susirenkam prie šalia bažnyčios išrikiuotų stalų. Dangus jau spėjęs išsi-blaivyti, net saulė pro greitai bėgančių debesų properšas pažvelgia. Užmokestis už patirtąjį išbandymą... Prašom Vyskupą palaiminti kasdienės duonos kepalą ir visą vaišių stalą. Laužiam duoną, dalijamės, gardžiuojamės. Skani – labai ir stiprybės jėga nutvilko. Dabar jau sulaužytos ir išdalintos duonos esmė kiekviename, jos paragavusiame. Vaišinamės, šnekamės – juk kai kurie susitinkam po metų ir ilgesnio nesutikimų laiko.

Ir – gal esmingiausias dalykas: Vyskupas surenka prisivaišinusius vaikus, sukviečia į žaidimo ratą, surikiuoja pagal visas žaidimo taisykles ir pats pirmasis puola bėgti

nuo jį besivejančio vaikiuko. Gracingi šokėjo judesiai, begalinis šypsnys veide, sutaną juosianti juosta iškilmingai plevėsuoja, ilgas vyskupiškas drabužis ne trukdo bėgimui, bet, regis, savo plevėnimu tik padeda ir dar daugiau gracingumo suteikia. Net jaunas žmogus ne kiekvienas šitaip įstengtų – lengvai, švelniai, gracingai... O žaidimas išibėgėja, užverda... Nuo Vyskupo jaunumo, gyvybingumo, paprastumo, susiliejo su vaikais. Norint šitaip vaikus išibūuoti, pirmiausia reikia pačiam sugebėti juo tapti – į jų pasaulį nusileisti. Vyskupas nusileidžia ir gyvybė pasklinda Grūžių pievom. Energijos virsmas. Atmintin braunasi savaitė po Popiežiaus Jono Pauliaus II mirties. Tom dienom Lietuvos televizija kartojo ir kartojo vieną mažą epizodą iš Popiežiaus gyvenimo: šalia Jo du mažyliai, kuriuos Jis apglėbia ir paslepia savo apsiausto klostėmis – gracingai, tokiu profesionalaus scenos meistro mostu tik švyst apsiaustą ir berniukai kaipmat dingsta kažkur apsiausto gelmėje. Tik švyst – vienas mostas, o kokia galia, esmė ir prasmė! Koks pranašiškas gestas – mėginimas apgobti visus. Tas šv. Petro aikštės vaizdas šiandien tarsi atsikartoja Grūžių pievoj – Vyskupo ir vaikų žaidimo vyksme: koks panašus gestas, vaikus gyvastingumu ir saugumu apglėbiantis. Laimingi vaikai, žaidę su Vyskupu kaip su sau lygiu ir jo gyvastingumu persiėmę. Laimingi ir mes, suaugusieji, regėję šį vaizdą, gyvybės jėga dvasią palytėjusių. Kasdienybės dienose dažnai gyvastingumą prarandam – apima neveltis, nes aplinkinis pasaulis be gyvybės ženklų negailestingai mus pasiglemžia. Tad ir pasibaigus atminimo šventei Dovyduos dar ilgai akys regėjo žaidžiantį Vyskupą, o vidaus balsas kalbėjo: koks jis jaunas ir kokie mes, šalia jo esantieji, susenę be laiko. Susenę, nes per ilgai abejojom ir svarstėm: susirinkus žmonės į Dovydus ar ne, aukoti čia šv. Mišias ar ne, Būtėnų sodybvietsė sakrali vieta ar ne, o ir lietaus išsigandę kai kurie per anksti į Grūžius perkėlėm šventę, tikėdamiesi jį čia pirmiausia užsuksiant. O jis Dovyduos taip netikėtai ir tykiai pasirodė, oficialiai nesutiktas oficialių žmonių, kaip tikras kaimo vaikas. Ir gyvybės ženklą paliko...

Ačiū Vyskupui už tą lauktąjį ženklą, už paliudijimą, kad dar esama tikrų gyvų žmonių. Tai geriausia dovana Julijonui Būtėnui, jo 90-ajam gimtadieniui skirtoji. Kadaisė jo bičiulis prof. Juozas Brazaitis rašė: „Katalikų vienybė? To gaila. Bet yra didesnių dalykų, kurių man gaila. Julijonas [Būtėnas], Juozas [Lukša] – štai ko gaila. Jie gyvieji buvo žmonės. O tuos visada labiau branginu negu idėją“.

Taip, abu buvo gyvieji žmonės, tad ir sugrįžo – žūti Tėvynėj kartu su gyvaisiais kovojančiais broliais.

Dabar mes įgauname teisę pratęsti šiuos žodžius: turim Vyskupą, gyvąjį žmogų, šį gegužį dovanojusį savojo krašto žmonėms tikrąjį pavasarį.

Ačiū – ir gyvenkim – gyvybėj.

Marijona Prakaitytė-Varneckienė

NEIŠSEMŲ GERUMO VERSMĖ

Tylus žygdarbis

Šių metų gegužės mėnesį Daujėnų bažnyčioje buvo laikomos šv. Mišios už parapijietę Elžbietą Prakaitienę jos mirties 10-ųjų metinių paminėjimui. Šiomet jai būtų sukakę 100 metų.

Jos gyvenimas nuo pat gimimo iki paskutinio atodūso susijęs su Daujėnų bažnyčia. Čia ji buvo pakrikštyta, čia priėmė santuokos sakramentą su Povilu Prakaičiu. Šeima šioje bažnyčioje pakrikštijo 12 savo vaikų.

Aš buvau vienuoliktas vaikas Prakaičių šeimoje.

Mama man yra pats didžiausias pasiaukojimo ir sugebėjimo gyventi kitiems pavyzdys. Niekada negirdėjau, kad mama sakytų: „Aš noriu, man reikia, aš negaliu“. Nuo

Elžbieta Prakaitienė ir jos duktė Marijona

ankstauro ryto iki pačios vėliausios vėlumos ji rūpinosi šeima, vaikais, niekada neatsisakydavo padėti kaimynams, giminėms.

Mamai reikėjo prižiūrėti gyvulius, ravėti daržus. Jų buvo daug, kad visiems užtektų pavalgyti, kad būtų kuo apsirengti. Mes dėvėjome mamos suverptais ir išaustais drabužiais, jos numegztomis pirštinėmis ir kojineis. Ji kasdien už stalo pasodindavo gausią šeimą. Nepaisant nesibaigiančių darbų ir rūpesčių, mama sugebėdavo kiekvieną susėdimą prie ilgo ir plataus stalo padaryti šventą, prasmingą. Stalo gale atsėsdavo tėvas. Jis paraiškų duonos ir duodavo visiems po riekę. Mama paprašydavo, kad Dievas ją skalsintų. Visi persišegnodavome ir tik tada pradėdavome valgyti. Ant sienos prie stalo kabėjo šventi paveikslai. Mama juos nuolatos apkaišydavo gėlėmis. Prieš Sekmines paveikslus puošė žali berželiai.

Kai ėjau į mokyklą, mama kiekvieną rytą į mokyklą išleisdavo penkis vaikus. Iš vakaro būdavo sužiūrėti drabužėliai, prie šiltos sienelės sudėti batai, kad per naktį išdžiūtų. Jei vakare mama apsižiūrėdavo, kad kuris nors iš mūsų pamedavo pirštine, tai ryte ji paduodavo naują, numegztą per naktį. Mums, vaikams, tada atrodė, kad taip ir turi būti, bet dabar aš pati savęs klausiu: kada mano miegojo, kada ilsėjosi?

Išauginta ir išpuoselėta tokia didelė šeima yra mano mamos gyvenimo prasmė, jos tylus žygdarbis.

Ne vien tik duona

Kai prisimenu savo vaikystę, aš labiausiai dėkinga mamai už tai, kad kiekvieną sekmadienį vedavo mus į Daujėnų bažnyčią. Čia grojo vargonai, giedojo choras, per mišias aidėjo varpeliai. Kunigas iš sakyklos kalbėdavo apie dangų ir nemirtingą žmogaus sielą. Visa tai mums padėjo suvokti, kad, be materialaus pasaulio, yra ir dvasinės vertybės. Manau, kad tik dėl šitų sekmadienų, užaugusi ir pradėjusi savarankiškai gyventi mieste, aš nuolatos ieš-

Elžbieta Prakaitienė ir 4 jos sūnūs: iš kairės Petras, Alfonsas, Leonas ir Vytautas

kodavau ir dabar tebeieškau šventų dalykų – simfoninio koncerto, geros parodos, negaliu praleisti spektaklio premjeros. Mamai esu dėkinga už tai, kad išmokė mane melstis. Ji sugebėjo išaiškinti man religijos esmę, žiūrėti į religiją ne kaip į gražią ceremoniją, bet kaip į gyvenimo filosofiją. Mama aiškino, jog žmogus gyvena tam, kad darytų gerus darbus. Mama lankė moterų katalikių bendruomenes, kurios kurdavosi prie bažnyčios, nešiojo tretininkės medaliukėlius. Kartais namo parnešdavo knygu apie šventųjų gyvenimą. Šios knygos buvo įdomios, skatino aukotis, siekti gyvenime kažko svarbaus, prasmingo.

Vaikystėje skaitydama šias knygeles galvodavau, kad mano mama tikrai šventa.

Ateistai labai mėgdavo pašiepti išpažintį, kad kunigas nuodėmes atleidžia, o paskui vėl visi nusideda. Mama man išaiškino išpažinties esmę. Sakė, kad išpažintis žmogui reikalinga, kad jis pagalvotų, ką daro gerai, ką blogai, kad gailėtųsi dėl blogų darbų ir siektų būti geresnis. Nesvarbu, kad išėjęs iš bažnyčios ir vėl padaro tą patį. Nelengva iš karto atsikratyti visų ydų, silpnybių. Ir sportininkas ne iš karto peršoka karteles, bet vėl mėgina, kol pasiekia norimą rezultatą. Mama sakydavo, kad išpažintis yra nesibaigiantis savęs tobulinimas.

Moters pašaukimas

Mama daug aiškino apie moters pašaukimą. Ji negalėjo net suvokti, kad moteris gali nenorėti gimdyti vaikų.

Dažnai sakydavo: kokia aš laiminga, kad jūsų tiek daug. Mano brolis Alfonsas, kuris yra dešimt metų už mane vyresnis, pasakojo, kaip jis prisimena mano gimimą. Buvo spalio pradžia, šilta, saulėta bobų vasara. Sunkus metas, neseniai pasibaigęs karas. Tėvas nebegalėjo pasamdyti mamai kambarinės, kaip anksčiau darydavo prieš kiekvieno vaiko gimimą, tai pats gražiai išvalė, sutvarkė kiemą, kambarius, net sienas kambariuose naujai išdažė. Brolis žinojo, kad mama serga. Galvojo, kad kažkas bus, bet negalėjo suvokti, kas čia atsitiks. Tuomet gimiau aš. Brolis matė, kaip tėvai džiaugėsi naujagime, kad ji graži, sveika. Dabar pagalvoju, kokie laimingi, kokie dvasiškai turtingi buvo mano tėvai, kad taip sugebėjo džiaugtis savo vienuoliktuoju vaiku. Vėliau gimė dar viena sesuo.

Mama sakydavo, kad ne ta motina, kuri pagimdė vaiką, bet ta, kuri bent vieną palaidojo. Tokia motina žino patį didžiausią širdies skausmą. Mano mama iš 12 pagimdytų vaikų palaidojo keturis – tris sūnus ir vieną dukterį. Dabar gyvi esame aštuoni – keturi broliai ir keturios seserys.

Aš neretai prisimenu, kaip mums, jau gerokai paaugusioms, mama aiškino, kad neturėsime gerų šeimų, kad vyrai mūsų nemylės, jeigu bandysime išvengti vaikų. Aš jos nepaklausiau, nenorėjau būti daugiavaikė motina, norėjau gyventi šiuolaikiškai. Daug iškentėjau, kol supratau, kaip teisi buvo mama, bet niekas negali sugrįžti atgal ir pradėti gyvenimą iš naujo.

Penkios dukros: iš kairės Marijona, Genovaitė, Veronika (priekyje), Valerija, Liucija

Kokia turi būti moteris?

Kai augau, ėjau į mokyklą, mums visiškai priešingai negu mama aiškino moters vietą gyvenime. Rodė tokius filmus kaip „Vyriausybės narys“, kai moteris siekia valdžios, karjeros, rėkia iš tribūnų, siekia nevaržomos meilės. Išardžiusios šeimas tokios „herojės“ darė karjerą, tapdavo direktorėmis, garsenybėmis. Motinos tokiuose filmuose visada būdavo tamsios, neteisios. Jei filmo pradžioje subardavo dukterį, tai pabaigoje būtinai atsiprašydavo. Mama mane vesdavosi į bažnyčią, o mokykloje sakydavo: „Neklausyk mamos. Ji sena, tamsi, tiki prietarais“. Visa tai negalėjo neveikti vaiko sielos. Nejučiomis formavosi nuomonė, kad mamos nereikia klausyti. Dėl to gyvenime ne kartą skaudžiai klydau. Per skausmą subyrėjo tai, kas buvo nešventa, netikra. Tarsi tikri perliukai sužibėjo tokie mamos pamokymai ir patarimai: moteris niekada negali kalbėti pakeltu balsu; svečiuose moteris gali išgerti

tik vieną taurelę vyno; nepadoru, jei moteris grįžta namo po dvyliktos nakties. Mama aiškino, kad moters vieta – šeimoje.

Labiausiai mama nemėgdavo apkalbėti kitų. Sakydavo, kad niekas nesidomi, kodėl tas žmogus vienaip ar kitaip elgiasi. Gal jis kitaip negali, mes neturime teisės jo smerkti.

Kartą per atostogas mes su mama nuvažiavome į Pasvalį. Prie stoties vaikštinėjo girta, purvina moteris, kažką burbėjo po nosimi. „O, Dieve! Elenyte, kas tave taip nuskriaudė?“, – atsiduso mano mama. Ji prieėjo prie tos moters, pabučiavo, davė jai pinigų. Negalėjau suprasti, kodėl ji taip padarė. Mama man papasakojo, kad tą moterį pažįsta nuo mažų dienų. Graži buvo panelė, labai darbšti. Jos vyras anksti žuvo. Moteris viena užaugino, išmokslino dvi dukteris. Kai jos užaugo, pradėjo gyventi atskirai, moteris liko visai viena. Panevėžyje susirado draugą. Važinėdavo pas jį. Tas buvo išgeriantis. Pamažu ir moteris „įklimpo“ į alkoholizmo balą.

Nuo to įvykio praėjo daug laiko. Nesvarbu, kur bebūčiau, bet kai pamatau kokią girtą, apsidaužiusią, purviną moterį, man visada persmelkia širdį. „Kas tave taip nuskriaudė?“, – pagalvoju.

Pasilikęs gerumas

Mūsų tėvas mirė anksčiau. Mama dar 30 metų našlavo. Gyveno viena, nenorėjo būti priklausoma nuo vaikų. Kai parvažiuodavome aplankyti, ne visada leisdavo tvarkyti namus. Iš esmės nevertino materialių dalykų, mokėjo tenkintis mažu. Jau gilioje senatvėje, atrodo, jai labai svarbūs būdavo pasisėdėjimai ir nuoširdūs, gilūs pokalbiai apie gyvenimo esmę. Mama mėgdavo prisiminti praėjusius laikus, jau mirusius žmones.

– Aš nemirsiu, – sakė kartą mama. – Aš tik su jumis nebebūsiu. Išeisiu į savo gyvenimą...

Tuomet pagalvojau, kaip gerai, kad mama tiki į Dievą, į amžinąjį gyvenimą.

Tai padėjo jai iki pat mirties išsaugoti dvasios ramybę. Jos veidas beveik visada būdavo giedras, be pykčio. Mirė mama sulaukusi devyniasdešimties metų. Užgeso net nesudejavusi. Gulėjo beveik be sąmonės. Kartais šnabždėdavo „Sveika Marija...“

Gydytojai nenustatė jokios ligos. Tai buvo senatvė, lėta mirtis.

Jau dešimtį metų Elžbietos Prakaitienės nebėra tarp gyvųjų. Tačiau dar gyvi prisiminimai apie ją. Tie šilti prisiminimai tarsi neišsemta gerumo versmė. Jie paguodžia mane, nuramina, suteikia vilties, jėgų, šviesaus optimizmo.

*

Nuotraukos iš asmeninio archyvo. Pirmosios dvi darytos 1992 metais, kai buvo grąžinama tėvų žemė. Mamai tada buvo 87-eri metai.

Jonas NEKRAŠIUS

Šiaulių universitetas

PASVALIO RAJONO FOTOGRAFAI

(XIX a. pab. – XX a. penktas dešimtmetis)

Pirmieji žinomi fotografai Pasvalio rajone pradėjo dirbti XIX a. pab. – XX a. pradžioje. Šio laikmečio krašto fotografus galima suskirstyti į profesionalus ir mėgėjus: tuos, kurie turėjo fotoateljė ir fotografija jiems buvo amatas bei pragyvenimo šaltinis, ir į tuos fotografus mėgėjus, kurie dažniausiai fotografuodavo savo malonumui, bet tai daugeliu atveju jiems nebuvo pragyvenimo šaltinis. Be to, fotografai mėgėjai neturėjo atitinkamo leidimo verstis šiuo amatu. Buvo dar ir trečioji grupė – laisvo verslo, keliaujantys fotografai. Jie namuose turėjo įsirengę laboratorijas arba kilnojama įrangą ir atlikdavo įvairių asmenų ir įstaigų užsakymus bei patys siūlydavo savo paslaugas keliaudami iš kaimo į kaimą, iš miestelio į miestelį.

Vargu ar XX amžiaus pradžios pirmoje pusėje krašto mažų miestelių fotografai galėjo išmaitinti šeimą versdamiesi vien šiuo amatu. Dažniausiai jie mokėjo po kelis amatus. Kai kurie jų dar dirbo siuvėjais, laikrodininkais, kirpėjais, prekiaavo raštinės ir fotoreikmenimis. Be lietuvių, fotografais dirbo žydų, rusų ir kitų tautybių žmonės.

Provincijos fotoateljė buvo nedidelės, paprastai jų savininkai turėdavo po vieną fotoaparatus, kuriuo dažniausiai būdavo daromos tik portretinės nuotraukos. Šių ateljė apimtys buvo mažos. Todėl kai kurie fotografai, pritrūkę užsakymų, ieškodavo kitos vietos, keliaudavo iš vienos vietovės į kitą. Kai kurie iki 1945 metų savo fotografijas žymėdavo spaudais, įspaudais, lipdėmis ar kitokiais žymenimis.

XIX a. pabaigos – XX a. pradžios fotoateljė klientai galėdavo užsisakyti vizitinę ar kabinetinę fotografiją. Tai standartinio dydžio kartono kortelės (visite carte – 6x9, cabinet portret – 10x16 cm dydžio), skiriančios vieną fotoateljė nuo kitos. Priekinėje kartonėlio dalyje buvo klijuojama fotografija, o po ja įrašoma glausta informacija: fotografo pavardė ar ateljė pavadinimas, vietovė, adresas. Vizitinės ar kabinetinės fotografijos nugarėlė buvo puošiama įmantraus šrifto įrašais (kurioje buvo nurodoma

fotografo pavardė, vardas ar ateljė pavadinimas, adresas, gauti apdovanojimai ar nuopelnai, dalyvavimas parodose), išpuošiama mūzomis, fotokameromis, molbertais, gėlių ar kitokio ornamento piešiniais bei gautų medalių abiemi pusėmis.

Fotografai darydavo vadinamus pasportus. Nuotraukos atspausdintos ant labai plono fotopopieriaus būdavo užklijuojamos ant storo kartono. Kitoje jo pusėje gražiu šriftu buvo daromi įrašai: nurodomas autorius, vietovė, kartais atspaudžiamos poligrafiniu būdu įvairios augalų šakelės, molbertas, medalių abi pusės, stilizuota monograma, dekoruotas ornamentas ir pan.

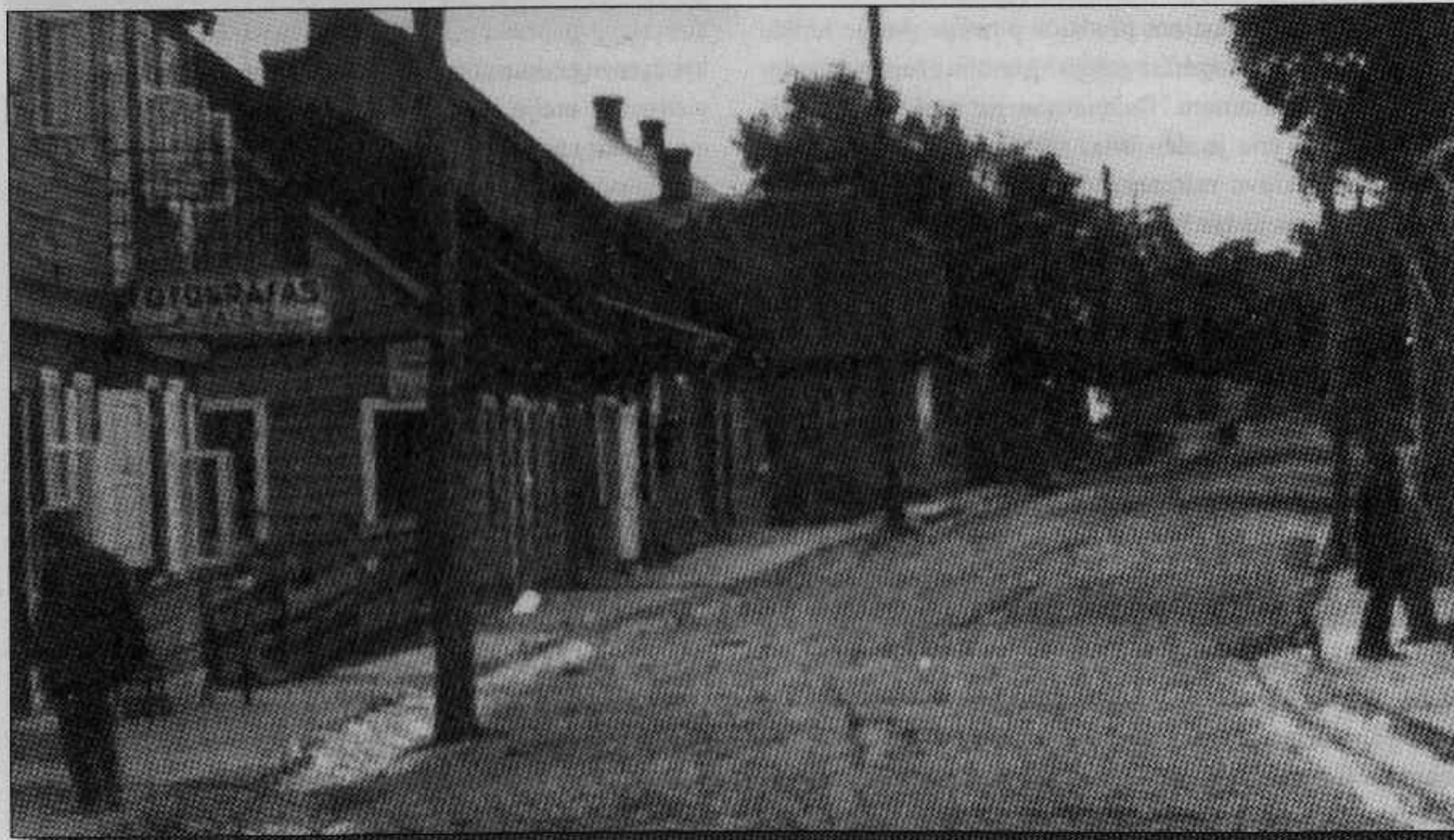
XX a. ketvirtajame dešimtmetyje įrašai fotografijose tapo daug paprastesni – spaudai, įspaudai, lipdės ar kitokie žymenys, kuriuose buvo nurodoma fotografo pavardė, vietovė ar ateljė pavadinimas, fotografavimo data. Tokių nuotraukų ant storo kartono nebeklijuodavo. Tapo įprasta, kad fotografai savo nuotraukas žymėdavo padarydami atitinkamą įrašą fotografiniu būdu ant priekinės nuotraukos apatinės dalies ar paprasčiausiai ranka pažymėdami fotografo pavardę, ateljė pavadinimą, adresą, fotografavimo datą ar nurodydami pačios fotografijos pavadinimą.

Nagrinėjama laikotarpiu fotografija Pasvalio krašte buvo ir amatas, ir komercinis užsiėmimas, todėl fotoateljė steigėsi miesto ar miestelio centre, turgavietėse ar kitose komercijai tinkamiausiose vietose. Dauguma XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Šiaurės Lietuvoje veikusių fotoateljė buvo įrengtos panašiai. Jos iš pradžių buvo kuriamos nuosavuose namuose, butuose ar tam tikslui pritaikytose patalpose. Iš gatvės arba laiptinės buvo patenkama į laukiamąjį kambarį. Iš čia pasirošęs fotografavimui klientas pereinavo į fotografavimo patalpą. XIX a. pabaigoje Šiaurės Lietuvoje elektros energijos dar beveik nebuvo, todėl, kad į patalpą patektų kuo daugiau fotografavimui reikalingos šviesos, fotoateljė stogo dalis ir šiaurinė siena būdavo įrengiama iš stiklo. Šviesos srautas buvo reguliuojamas

užuolaidomis. Dirbtinis apšvietimas pradėtas naudoti tik XX a. pradžioje, o iki tol buvo fotografuojama dienos šviesoje. Tam tikslui prie namo ar buto šiaurinės pusės buvo pristatomas nesudėtingos konstrukcijos šviesus paviljonas su dideliais langais ir įstiklintu stogu.

Fotoateljė interjeras išsiskyrė kuklumu. Kiekvienas paviljone dirbęs fotografas naudojo vieną ar kelis fonus (per visą sieną ant drobės tapytą miesto ar gamtos peizažą ar tam tikrą interjero detalę) bei baldinį rekvizitą (krėslus, kolonas, staliukus, dekoratyvines tvoreles ir t. t.) Čia buvo tik kelios dekoracijos – krėslas su staliuku, kokia nors tvorelė, kolonos ir pan. Sieną, kurios fone buvo fotografuojama, paprastai būdavo papuošta atitinkamu piešiniu. Ypač madingos buvo kolonos ir dekoratyviniai medžiai. Medines grindis pridengdavo kilimais. Šalia fotografavimo paviljono viename buto kambaryje būdavo įrengiama laboratorija, o kitame neretai fotografas ir gyvendavo vienas ar su šeima. Dažnai fotoateljė kartu būdavo ir kirpykla, laikrodžių taisykla ar krautuvė, kurioje buvo prekiaujama raštinės, foto reikmenimis ir kitomis prekėmis. Fotoateljė turėjo tokio pavadinimo iškabas: „FOTOGRAFIJA“, „FOTO-ATELJĖ“, „FOTO-SALONAS“ ir kitas.

Daugelis to meto fotografų turėjo savo individualų fotografavimo stilių, kiekvienas iš jų savaip nurodydavo, kaip sustatyti ar susodinti fotografuojančius žmones, kaip fiksuoti juos, visu ūgiu ar iki pusės, kaip parinkti apšvietimą, kokias išdėstyti dekoracijas bei foną ir kita. Jų fotografijos – svarbus kultūrinis palikimas, padedantis atkurti

A. Katilio fotoateljė Pasvalyje apie 1930 m.. Iš Pasvalio krašto muziejaus archyvo. Jono Nekrašiaus reprodukcija

praeities vaizdus, pažinti to laikmečio žmones, aprangą, tradicijas, įvykius, istorijos ir kultūros paminklus.

Šio rašinio autorius, susipažinęs su įvairiais fotografijai skirtais leidiniais, Šiaulių „Aušros“ muziejuje, Pasvalio krašto muziejuje, privačiuose rinkiniuose esančiomis fotografijomis, surado šiuos Pasvalio krašte dirbusius fotografus.

Pasvalyje maždaug 1920–1939 m. dirbo Katilius (Katilis). Turėjo fotoateljė Vilniaus g. 10 ir Vytauto Didžiojo aikštėje. Jam taip pat priklausė knygynas, rašomųjų dalykų ir fotoaparatus parduotuvė Vilniaus g. 10. Savo nuotraukoms žymėti įvairiu laiku naudojo šešis skirtingų tipų neapibrėžtus spaudus: „Fotografija A. KATILIO Pasvalyje“; „Fotografija A. Katilio“; „Fotg. – Katilio Pasvalyje“; „Fotografija A. KATILIAUS Pasvalys, Vilniaus g. 6“; „Foto A. Katilio Pasvalys“; „Fotografija A. Katilio Pasvalie“. Yra išlikusios jo darytos nuotraukos, susijusios su Pasvaliu ir jo vietovėmis.

A. Katilio žmona buvo vokiečių ir 1939 metais jie išvyko gyventi į Vokietiją, tolimesnis jo gyvenimas nežinomas.

Žydų tautybės fotografas Icikas Chaitas dirbo Pasvalyje apie 1935–1940 metus. Yra išlikusios apie 1935 metus jo darytos nuotraukos. I. Chaitas fotografijų nugarėlėse naudojo dviejų tipų spaudus. Dviejų eilučių ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą: viršuje didžiosiomis raidėmis užrašyta fotografo pavardė „FOTOGRAFIJA I. CHAITO“, o apačioje vietovė – „PASVALYS“. Kitą dviejų eilučių ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą

D. Chaitaitės Saločiuose daryta nuotrauka. Iš Jono Nekrašiaus rinkinio

spaudą: viršuje užrašyta fotografo pavardė „I. Chaitas“, o apačioje – „Pasvalys“. Yra išlikusi reklama iš Lietuvos telefonų abonentų sąrašo 1937 metams. Joje nurodyta: „Chaitas, Icikas, fotografija, radio aparatai, jų dalys ir elektros medžiagos prekyba, Biržų gatvė 10“.

Dar Pasvalyje dirbo fotografas M. Jofė. Duomenų, kur jis turėjo fotoateljė, nepavyko nustatyti.

Fotografas Juozas Adamkavičius (1916 02 11 – 1979 11 21) gimė Pašilio k., Pasvalio r. Baigė Joniškėlio žemės ūkio mokyklą. Fotografuoti išmokė fotografas iš Panevėžio. Apie 1940 m. Pasvalyje išsinuomojo butą (Vytauto Didžiojo aikštėje, ten, kur buvo A. Katiliaus fotosalonas) ir įsirengė fotoateljė. Apie 1958 metus persikėlė į nuosavą namą Nepriklausomybės gatvėje ir, įsirengęs studiją, fotografuodavo namuose. Vėliau dirbo Pasvalio rajono Buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato fotoateljė. Fotoaparatas, su kuriuo dirbo namuose ir BGAK, dabar saugomas Pasvalio krašto muziejuje. J. Adamkavičius naudojo neapibrėžtą spaudą, kuriame buvo užrašyta: „FOTO Adamkavičiaus“. Be šio antspaudo, jis dar naudojo specialų spaudą, kuriuo pažymėdavo ir fotografijos pagaminimo datą. Yra išlikusi jo fotografija su tokio spaudu įrašu: „1940 VI.30“.

Pumpėnuose dirbo fotografas V. Mockus. Pušalote – Petras Pranka (1907–1991) – dirbo maždaug nuo 1930 m. Apie 1946 metus su šeima gyveno Šiaulių r., Gruzdziauose,

ir turėjo Šiauliuose fotoateljė. Vėliau, apie 1956 metus, gyveno Vaškuose ir taip pat fotografavo. Jis naudojo dviejų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje buvo užrašyta fotografo pavardė „Fot. P. Prankos“, antroje eilutėje nurodyta vietovė – „Pušalotas“.

Jonas Jurgilas, gimęs apie 1900 metus, Pasvalio rajone taisydavo radijo aparatus ir fotografuodavo. Fotografuodavo namuose ir miestelio aikštėje per turgadienius, vykdavo į kaimus.

Petras Aleksandravičius, gimęs apie 1908 metus, Pušaloto pradinėje mokykloje dėstė darbus ir piešimą. Su broliu Antanu dekoruodavo bažnyčias, turėjo fotoaparatus ir fotografuodavo. Po Antrojo pasaulinio karo buvo ištremtas į Sibirą. Pušalote dar fotografavo B. Urbonas. Apie 1935 m. – fotografas mėgėjas A. Bričkus. Yra išlikęs jo naudotas neapibrėžtas spaudas: „Fot. mėg. A. Bričkus“.

Joniškėlyje A. Janeliūnas fotografavo maždaug nuo 1938 m. iki 1951 m. Jis fotografijų nugarėlėse naudojo dviejų tipų spaudus: trijų eilučių ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje didžiosiomis raidėmis užrašyta „FOTOGRAFIJA“, centre fotografo pavardė „A. JANELIŪNO“, o apačioje – „Joniškėlio m.“ ir kitą trijų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis užrašyta „FOTOGRAFIJA“, antroje eilutėje – fotografo pavardė „A. JANELIŪNO“, o trečiojoje – „Joniškėlio m.“.

J. Adamkavičiaus nuotrauka. Pasvalys. Iš Petro Kaminsko rinkinio

Krikliniuose fotografavo Antanas Ylekis. Yra išlikusios prieškaryje ir pokario metais jo darytos fotografijos, kuriose užfiksuoti apylinkių vaizdai, vietos žmonės ir jų buitės.

Saločiuose fotografavo Icikas Chaitas, D. Chaitaitė – apie 1934 metus. Ji naudojo trijų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis užrašyta „FOTO“, antroje eilutėje praretintu šriftu užrašyta fotografės pavardė „D. CHAITAITĖ“, o trečiojoje – „Saločiai“. Kitame 1934 m. jos naudotame trijų eilučių ovalo formos réminančia linija apibrėžtame spaude pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis užrašyta „FOTOGRAFIJA“, antroje eilutėje fotografės pavardė – „D. CHAITAITĖS“, o trečiojoje eilutėje mažesniu šriftu užrašyta – „Saločiai“.

Saločiuose fotografė D. Šekienė naudojo trijų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje buvo užrašyta „Foto“, antroje eilutėje didžiosiomis raidėmis užrašyta fotografės pavardė „D. ŠEKIENĖS“, o trečiojoje eilutėje – „Saločiai“.

Saločiuose fotografuoti pradėjo ir žymus mokslininkas, keliautojas, esperantininkas, žurnalistas ir fotografas Antanas Poška (1903–1992). Bene pirmosios jo nuotraukos darytos 1930 metais, gimtinėje Gripkeliuose, vėliau 1930–1935 metais kelionėse po Egiptą, Indiją, Iraką, Iraną, Pakistaną, Baltistaną, Himalajus, Afganistaną, Turki-

ją ir kitas Azijos bei Europos šalis, taip pat Saločiuose, Vaškuose, Kaune, Vilniuje, Plungėje (1939 m.) ir kitur. Jo fotodarbuose įamžinti artimiausi autoriaus giminaičiai, jaunystės, mokslo draugai, esperanto judėjimo entuziastai, peizažai, kelionėse sutikti žmonės bei paminklai. A. Poškos fotoarchyvas – svarbus Lietuvos kultūros palikimas, turintis pažintinę ir išliekamąją vertę.

Apie 1922 m. Vaškuose fotografavo F. Fidmovička, vėliau A. Rudašienė, J. Matuzevičius (Matuzas) apie 1922–1936 m. turėjo fotoateljė Bažnyčios g. Jis naudojo kelių tipų spaudus: dviejų eilučių stačiakampio formos réminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje užrašyta fotografo pavardė „Fot. J. Matuzevičius“, o antroje – „Vaškai“, ir dviejų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje užrašyta fotografo pavardė „Foto J. Matuzo“, o antroje – „Vaškai“.

Autorius, rengdamas šį straipsnį, studijavo medžiagą ir archyvus, esančius Šiaulių „Aušros“ muziejuje, Pasvalio krašto muziejuje, taip pat Šiaulių krašto kolekcininkų rinkinius. Šis straipsnis nėra galutinis. Kviočiame visus skaitytojus, kraštotyrininkus, istorikus, muziejininkus prisidėti prie šio straipsnio papildymo, pasidalinti turima medžiaga ir informacija apie XIX a. pab. – XX a. penktajame dešimtmetyje Pasvalio krašte dirbusius fotografus ir veikusias fotoateljė. Autorius bus dėkingas už pastabas, papildymus ir kitą medžiagą šia tema.

Vitalija Kazilionytė

Kovo 11-oji: ar tau nešalta?

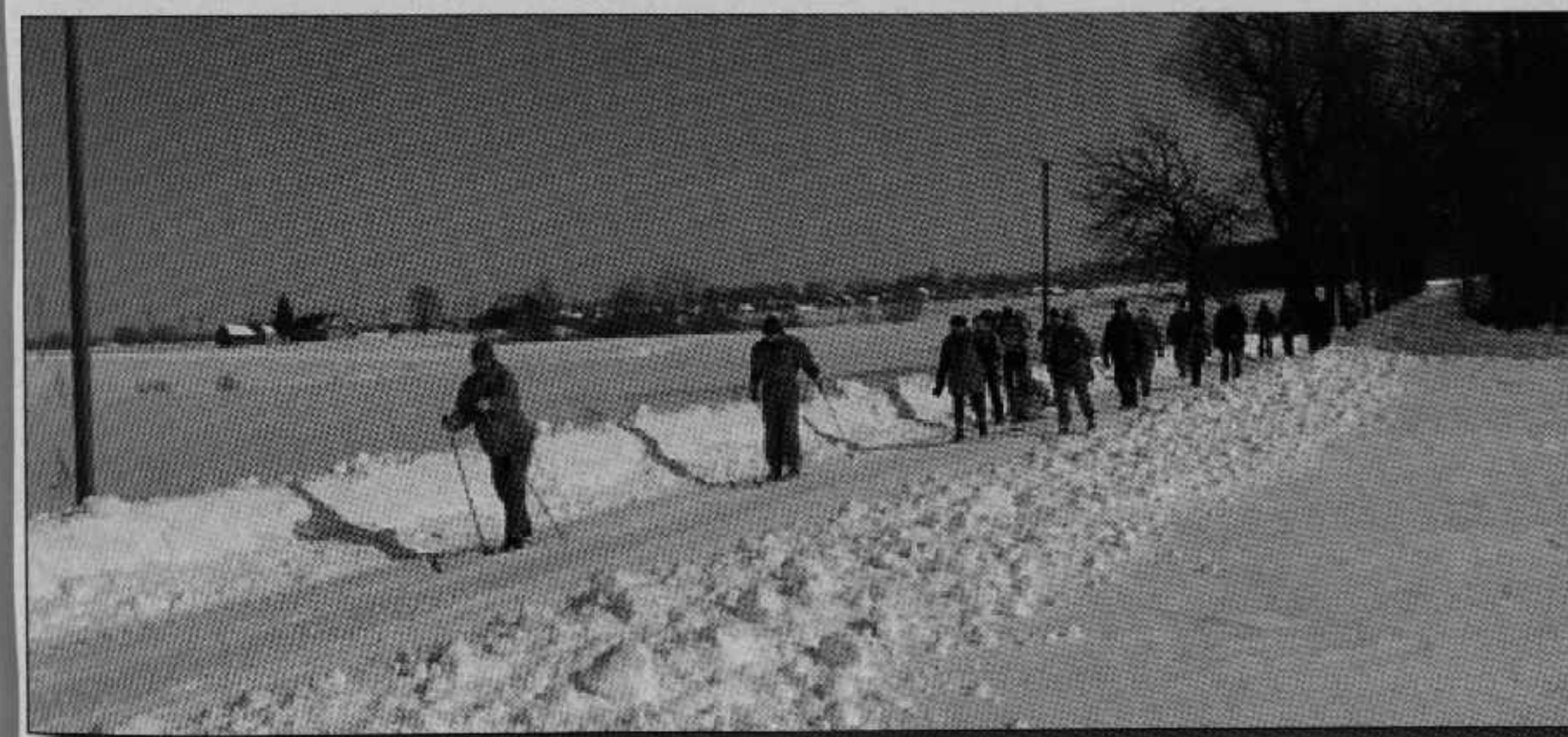
Ką reiškia šiandien prikaltinti žmogų nukeliauti pėsčiomis 15–20 kilometrų dėl atminimo iškilus mūsų krašto kunigo Alfonso Lipniūno? Sunku ir sudėtinga – labai, ypač kai kovo šaltis siekia apie 15–17 laipsnių ir kai toji kelionės diena būtent kovo 11-oji – patogus poilsis mūsų hedonistines reikmes išpažįstančioje visuomenėje. Ir vidinis patogumo balsas kaip teisėjas ištaria nuosprendį: šalta! Deja, šio žodžio nebuvo kun. Alfonso Lipniūno gyvenime, užtat dabar turime jį – kunigą Alfonsą – Prisiškėlimo Žmogų!

Mane žygio organizatorius – patyręs ilgų sunkių kelionių vilkas, Panevėžio žygeivių vadas Algis Stalilionis, visų šiltai ir pagarbiai Algeliu vadinamas, – nesunkiai užkrėtė kelionės mintim: jo savimi išgyvenamas nuolatinis nirimas pasaulio gelmėn iškart nuginkluoja, be to, reikėjo kažkam gi gelbėti sušalusį Pasvalio kraštą, nes taip ir nepavyko nė vieno pasvališko lipniūniška idėja privilioti – sutirpdyti jų atsaką: šalta. Tad ir pelniau išskirtinę padėtį žygio dieną – vienintelė šio krašto atstovė. Tiesa, ir pats Algelis, ir Albina – kilę iš Pasvalio krašto, tik šiandieninė jų priklausomybė Panevėžiui suteikia kitokią geografinę kategoriją. Bet, pasirodo, tas vienintelis atstovavimas Pasvaliui pelnė ir tam tikrą garbę – Algelio žodžiais, žygis per mane tapo „tarptautinis“! Taigi nuotaika aukštyn šuoliuoja – taip ir išpuikti galima...

O tą kovo 11-osios iš tiesų šaltą rytą laukė maršrutas: Daujėnai–Talkoniai. Maždaug 17 kilometrų snieguoto kelio – kojoms, širdims ir dvasiai. Dar iki Pasvalio, kur turėjo laukti žygeivių autobusas, turintis nugabenti į slauņų Daujėnų miestelį, teko nupėsčiovoti beveik tris pradžios kilometrus per užpustytą Mūšos slėnį. Daug – ir fizinės išvermės, ir gerumo prasme. Betgi gerumas – viską atperkantis dalykas. Tą buvo galima jausti čia pat, brendant nuo Parvalkų kelio Mūšos link – pusnis įveikinėti padėjo aukštai pakilusi pavasario saulė. Juk tai jau kovo saulė, grynų pavasariu šviečianti ir kovo sniegas jau nebe žiemos...

Pradžia žygio – Daujėnų miestelyje, prie bažnyčios, prie gydančio vandens versmės. Atminty iškart iškilo tas nuostabus vaikystės Sekminių laikas: trys ratai aplink bažnyčią – ne pėsčiomis, bet keliais, užtat koks nuskaidrėjimas vaikiškoj sąmonėj! Niekas taip netraukė širdies – nei ankstyvi rasoti iškeliavimai rytais iš namų, nei pats atlaidų šurmuly, atlaidų kermošius, netgi, regis, patys skaniausi pusryčiai, valgomi po votyvos, šventorių, prie varpinės, atlikus visą dvasios „pakutą“, ir mišios buvo kažkur antroj vietoj po tų ratų, suvoktų dar vaikišku protu kaip pirmąradė pareiga, meilė, auka, tas, be ko neįmanoma gyventi... Gal tie vaikystės Sekminių ratai klūpsčiom apie bažnyčią ir išlydėjo žygin – kad jis toks lengvas manosioms kojoms ir vaistas širdžiai tapo.

Prisiminimai vejami šalin, nes prie šiandien laisvai

Baluškių ulytėlė išlydi į snieguotąjį žygio kelią

trykštančios vandens versmės, šuliniu tapusios (anaais, vaiko laikais, versmė žemėmis buvo užversta, nuo žmonių akių slėpta nepaslėpta), jau išiklausom Algelio, ne kartą šiomis vietomis keliavusio, žodžio apie Daujėnų miestą. Ir pradėdam pirmuosius žingsnius kapelių link. Stabtelim prie partizanų paminklo, apsižvalgom – nepaprastai giedra: tobulai mėlynas dangus ir skaidrus šaltis – nuostabiausias kelionės palydovas. Šaltas mėlynuojantis skaidrumas, bet nešaldantis.

Patraukiam žemyn – didelėn pakalnėn – Baluškių keliu. Slidininkai pirmieji išbando žygio kelią – entuziastingai švilpia nuo kalno. Net pavydu – prisiminimai vėl gena į laimingus vaikystės laikus, kai ištisom žiemom nesiskirta su slidėm. Bet ta vaikystės laimė gali sugrįžti – tai įsitikini žvelgdamas į žygeivių akis – suaugusio ar vaiko jos vienos – gražiai spindi keliavimo įkaršėiu. Iškart tampa savas jų būrys. Taip ir pėsčiaujam tom degančiom žingėdaus vaiko akim per senąjį Baluškių kaimą kažkaip natūraliai susirikavusia tvarka: slidininkai pricky ir užpakaly pėsčios minios išsimėčiusios, visi linkę pažeisti žygeivių įstatymą – kartais drįsdami žygio vadą aplenkti. Bet Algelis nepyksta – tik dalija savąjį didelio žinojimo kraitį, vis apglėbda-

Klėtėlės, Baluškiuos tebestovinčios, senovinė šiluma priglaudžia ir sušildo

mas savo be galo šiltom akim visą gražią komandą. Šiame žygio kely viskas jam sava ir žinoma: kiekvienas kelias ir takelis, kiekvienas pakelės kryžius, kaimelis, troba, nes čia pracita, pravažiuta ir išvalgyta kartu su didžiuoju krašto žinovu Antanu Mažyliu ir kitais keliauninkais.

Nepajuntam nužingsniuoto pradžios kelio, o į mus jau žvelgia Baluškių trobos – senovinės, abiem galais, tačiau jau negyvos akim: vietoj įprasto, XIX amžiumi kvėpiančio, baltumu ir jaukumu traukiančio langelio – negyvas XXI a. plastikas švyti! Nejau miesto ponija ir čia bus pradėjus sodybas „užiminėti“ (kas labai gerai matyti pakaunės kaimuose ir vienkiemiuose). Baisės derinio nėra tekę matyti: senovinė troba ir plastikas. Tačiau tokios, matyt, šiuolaikinės fazendos „eina apyvartan“ ir nieko čia tu, žmogau, nepadarysi.

Lyg ramybės ženklas išėjus už kaimo ribų sutinka didžiulis pilkasermėgis kryžius tarsi tardamas: aš dar esu – saugau atmintį krašto. Ir lydi – kaip motina globiančiu žvilgsniu lig pat miško, ženklinančio garsiųjų brolių Pyragių sodybą, nebesančią, bet virtusią dangun aukštai kylančiu baltu atminimo ženklu – neįprastas balto paminklo įsirėžimas į kovo 11-osios mėlyną dangų ir miško pakraštį.

Brolių Pyragių žemėn subestos kojos

Sustojam. Klausomės – Algio, Albinos. Net vaikai suklusę. Pagalvoji: jie juk moka, kai būtina, būti daug suaugesni, išmintingesni už suaugusiuosius. Keturi broliai Pyragiai, keturi paminkliniai kardai, keturi skirtingi likimai kryžiuojasi ir vienas siejantis ženklas – meilė Lietuvai. Čia, pamiškėj, tarp beribių laukų, atsimušančių į miško vingurius, geriausiai suvokiama Kovo 11-osios esmė ir prasmė – nes čia mūsų valstybės šaknys. Regis, mažiesiems žygeiviams tai pati geriausia pamoka – mokyklos suoluose tegu ir iškalbingiausi mokytojai šito nepaliudys – reikia pačiam vaip šaltyje ir nepatogume pastovėti valandėlę žvelgiant į baltą paminklą, savo vaikiškom kojom bent akimirka prikaustyti save prie brolių Pyragių žemės. Patikėkit – jos syvai išsiskverbs į tas vaikiškas galvas ir valstybę jie jau kurs ne taip, kaip mes – ištižę, išdavę.

Įsismarkavusias mintis vėl stabdo baltas kelias – per miškus ir beribių laukus, kelias, vedantis į kito mūsų krašto didžiojo – arkivyskupo Juozapo Skvirecko tėviškę – Rinkūnus. Žygiuojam, o šnekos daug ir kelias greit ritas. Įsišnekam apie tai, kas, regis, kasdien ir neryšku, ir nepastebima – apie prasmę ir gelmę. Aplink miškai, miškai, medžių nubalusios viršūnės ir mėlynas dangus. Koks pra-

kilnumas! Kojos sparčiai mina. Štai ir Rinkūnų vienkiemų trobos moja sveikindamosios. Moja gyvybe – ką tik atbraukti keliukai ir pypkiojantys kaminau užlieja šilumos pojūčiu. Netrukus išlenda ir naujoji Rinkūnų gyvenvietė – kaimu jos nepavadinsi – per daug nauja. Sutiktieji rinkūniečiai pasitinka smalsiais žvilgsniais – gal nelabai jiems suprantama mūsų misija. Ką gi – vartotojiški dėsniai atsiima savąją duoklę. Bet nieko baisaus – už gyvenvietės visas mintis pasiglemžia Stebeikėlių artuma – akys pačios pradeda ieškoti tolumoje iširėminusio ažuolo – to vienintelio Brazdžionynę tebesaugančio. Bet jų, tų ažuolų, daug – laukuose išsimėčiojusių – ir atmintis jau sunkiai beatskiria tą erdvę, supančią poeto Bernardo Stebeikėlius.

O kiek čia plušėta Atgimimo metais ir koks stebuklas patirtas belaukiant poeto grįžimo. Tik tos nelemtos dabarties metai kiek išdildino iš kasdienio gyvenimo Stebeikėlių kelią. Gal ir neįmanoma visko vienmet širdyje atminties akmeniu prislėgti, nešioti ir aprėpti. Juk šios lygumos neaprepiamos. Gal svarbiausia, kad tas kelias ir ta erdvė palci ji tebeskauda kažkur giliai viduje, tik gal kiek paslėptas tasai skaudėjimas į pasąmonės pakraštį. Tebesaugo ir artimųjų žmonių šviesa, artimųjų, tuomet belaukiant kartu Bernardo

sugrįžimo, stovėjusių šalia, o dabar jau senokai nebestovint. Taip, tuomet kūrėm valstybę su Bernardo Brazdžionio pasiilgimu, o dabar ją atmetam – gal per didelė netektis tų artimųjų – tikrųjų valstybės žmonių. Dar bandai vytis besitraukiančias mintis, bet veltui – pražygiavę laukų erdves vėl sukurnam miškan, o čia jau pernelyg Talkonių žemė jaučiama ir mintys kita vaga patraukia pirm tavęs.

Atsisveikindami su Pumpėnų vieškeliu susikuriam laužą ir sudedam ant žygeiviško stalo kuprinėse neštus skanėstus. Skanumas arbatos ir žygeiviškų valgių gražina prarastas jėgas. O jų dar reikės: iš kelio patraukiam tiesiai per mišką – į Talkonius. Sniego daug, bet priekyje takas minamas slidininkų ir vyrų. Smagiai nukeliaunam likusį miško gabalą – įpūškuojam prieš mus staiga atsiradusian didžiulian griovin, perkertam miško keliuką, ir net nejuoku pasidaro staiga išgirdus tolumoje Pasvalio – Panevėžio plentu užiančias mašinas, lojančius pamiškės sodybų šunis. Nejau taip greitai pasiekėm paskutinį žygio tašką... Pats sunkiausias kelio etapas įveiktas labai netikėtai ir gana anksti. Išlendam iš miško, belieka tik kalniukan vingiuojančiu keliu iki Talkonių sodybų nukeliauti. Minutė,

Mielas kelias iš Baluškių jau veda į Stebeikėlių erdves

kita – ir sukrentam visi vienukart gimtosios sodybos kieman. Aišku, karšta arbata ir atlapos durys čia nelaukia, bet laukia tebešvytinti atmintis – klėtelė, lūžtanti nuo berželių žalumos per gegužines pamaldas, kiemas, tebeaidintis nuo gausios minios mojavos dienose, senoji troba, kiek pakeitusi savo išvaizdą, bet ta pati – gimtoji lipniūniškė, – ir kryžius.

Fotografijos atminimui, prie klėtelės, prie trobos gonkelyje, dabar jau tikrai nuo šalčio gūžiantis. Keista, bet pirmasis šalčio pojūtis tą dieną pagauna tik susėdus gonkelyje. Štai ką reiškia ėjimas pėsčiomis – kol keliauji, šalčio nejunti, kojos – tas galingiausias šilumos tiekėjas. Ar ištersim 20 minučių – klausia Albina. Ištersim, jau nekalbam, bet savuoju kantriu tylėjimu patvirtinam. Negi galima pabaigoje pasiduoti... Juo labiau, kad čia susitikimas su kun. Alfonsu gyvai išskyla Albinos pasakojimu, skaitomu Mykolo Karčiausko eilėraščiu. O jauniausioji žygeivė jokio šalčio nepaisydama kaimo ulyčioje kuo smagiausiai čiužinėja. Išteriam – ir paskutinis trumpas kelio ruoželis: klupinėjam per sniegą nuo sodybos iki plento prie ką tik atvažiavusio keliauninkų pargabenti autobuso. Tik atsi-

Gimtuosiuose kun. Alfonso Lipniūno namuose: šiek tiek pavargę, šalčio gnaibomi, bet laimingi...

sėdęs šilumoj pajunti tą pirmą žodžių: įvykdyta, pajėgta, ištvirta, tesėta – geruma.

Žygio pergalė – patenkam į Pumpėnų šventovę ir vienuolyną, į šiltas globėjiškas vienuolių ir Pumpėnų ištikimosios Stanislaus Graniūnienės rankas. Jauku ir šilta. Nuo gerų širdžių, karštos nepaprastai skanios arbatos, viens kitam šilumos spinduliavimo, nuo buvimo vienybėje visam žygio kely – tiek laukuos, tiek miškuos, tiek gimtuosiuos kun. Alfonso namuos, tiek Pumpėnų vienuolyno jaukumoj.

Pabaigoj – liūdno akimirka, nes reikia skirtis ir atsisveikinti. Bet patirtis lieka su mumis – žemės druskos sūrumo patirtis. Patirtis, į kurią susilieja 20-ies žygeivių kojos ir širdys, snieguotas 17 kilometrų kelias, ypač įkvepiantys jaunųjų žygeivių, kurių jauniausiems – šešeri aštuoneri, veidai. Tad kol bus tokių, nuo šešerių žygiuojančių dėl atminties kitų, tol grėsmės druskai netekti sūrumo nebus. Tai gražiausias nusilenkimas kun. Alfonsui, šitas šešiamečių aštuonmečių kojų nukeliautas kelias. O prie tų jaunų kojelių daug gyviau derinos ir keturiasdešimtmečių penkiasdešimtmečių kojos.

Sėkla, kadaise kritusi į prieškario ir nacių okupacijos metų Lietuvos žemę, surado genetiškai palankią terpę, kantriai ištvėrusi sovietijos metus, išaugo į brandų vaisių – šeimas, kurioms Kovo 11-oji – šventų švenčiausia šventė.

Tad ar begali tokioj patirtyt atsirasti vietos žodžiui – šalta?..

Ačiū Algeliui, įrodžiusiam, kad Kovo 11-ąją šalčio nebūna...

Keista, bet kažkodėl, sugrįžus po žygio į šaltą gryčiukę, rūpėjo pirmiausia ne ugnį kurti, ne bent kiek atsipūsti, bet – puoliau ieškoti iš mokyklinių metų įstrigusio Justino Marcinkevičiaus eilėraščio *Dedikacija*, kurio pradžios žodžiais ir baigiu:

Ar tau neskauda būti?

Ar tau žiūrėt nešalta?

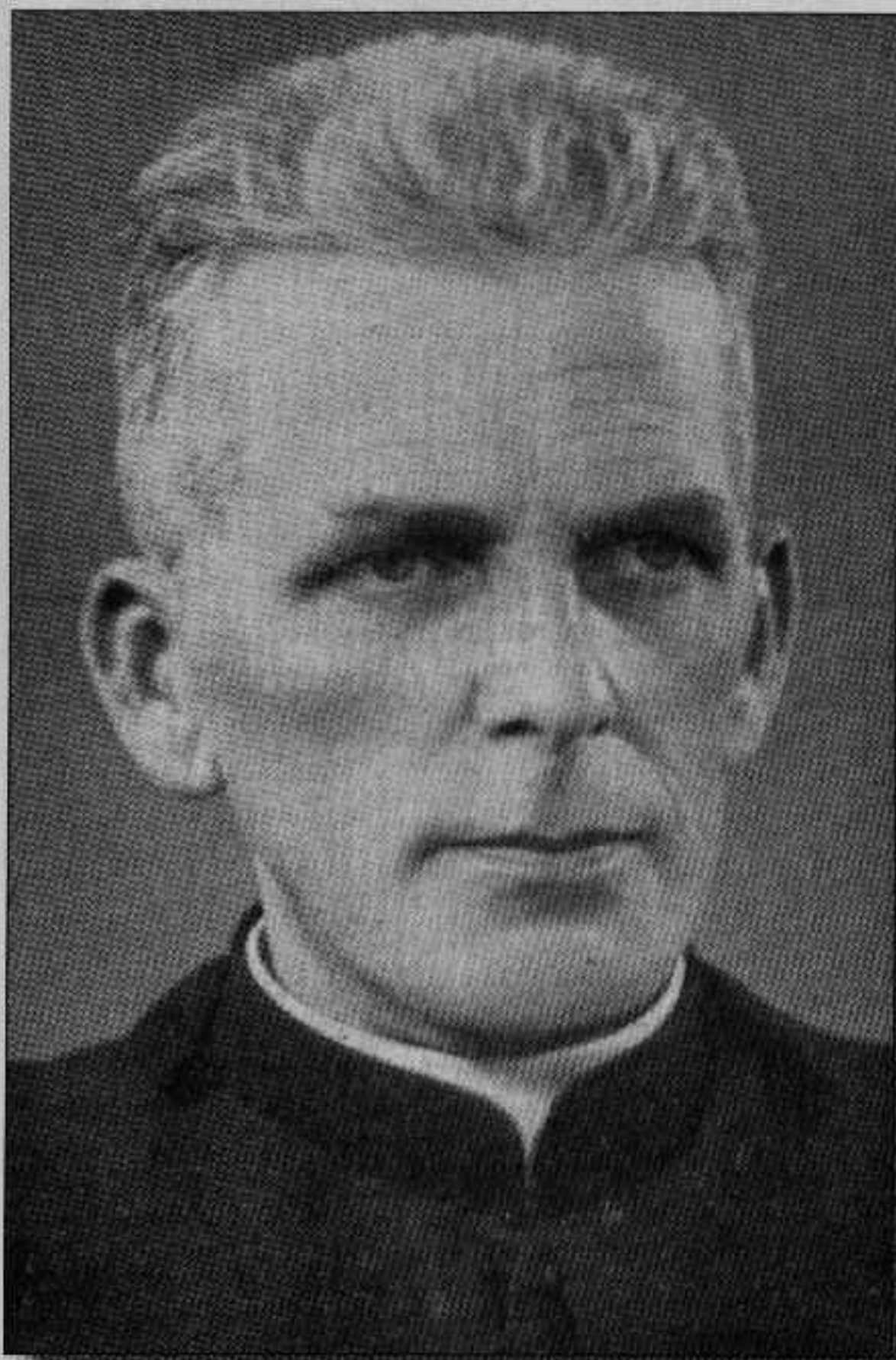
Ar netamsu kalbėti?

Algio Stalilionio nuotraukos

Kun. Bronislovas Bumšas (1888 – 1945)

Šio rašinio tikslas – bent lakoniškai nušviesti kun. Bronislovo Bumšo turtingą biografiją, išryškinant jo didžiadiavasiškumą ir taurų poelgį. Tai turi žinoti Pasvalio krašto visuomenė, su kuria likimas glaudžiai susiejo paskutinįjį šio Žmogaus gyvenimo tarpsnį.

Kai nacių okupacijos metais žvėrimis pavirtę homo sapiens atstovai sėjo mirtį, šis kunigas buvo tarp tų žmonių, kurie, rizikuodami savo gyvybėmis, ištiesė pagalbos ranką pasmerktiesiems.

Kun. Bronislovas Bumšas

„Gimiau Žemaičiuose...“

Šiais žodžiais kun. Bumšas pradeda savo Curriculum vitae, rašytą 1925 m. rugpjūčio 25 d. Kituose dokumentuose patikslina gimimo vietą: tuometiniame Rietavo valsčiuje, Labardžių kaime. Literatūroje pasitaikė nesutarimų dėl gimimo datos. Jis pats rašo, kad gimė 1888 m. birželio 13 d. Bostoniške „Lietuvių enciklopedija“ lygiai mėnesiu pasendina (1888 m. liepos 13 d.). Matyt, tikroji data yra paties B. Bumšo pažymėtoji. Ją pateikia ir „Visuotinė lietuvių enciklopedija“. Neišliko duomenų apie šeimą, kurioje gimė ir augo būsimasis kunigas. Tikslai prel. Mykolas Krupavičius, gerai pažinojęs kun. B. Bumšą, prabėgomis tarsteli, kad jis „buvo žemaičių kalvio sūnus“. Mokėsi Rietavo dviklasėje liaudies mokykloje, kurią baigė 1900 m.

Labardžiai – Peterburgas

Lieka neaišku, kokie vėjai dvylikametį paauglį iš Labardžių sodžiaus nupūtė į imperijos sostinę Peterburgą. Autobiografijoje rašo: „Tais pačiais metais [1900] įstojau Petrapilyje į Šv. Kotrynos gimnaziją. Iš tenai perėjęs 1904 m. į Petrapilio Larino gimnaziją ir už dvejų metų baigęs šešias klases, įstojau į Petrapilio dvasinę akademiją ir užbaigiau joje mokslą 1914 m. teologijos kandidato laipsniui“. Autobiografijoje B. Bumšas neužsimena apie svarbiausią įvykį – išventinimą į kunigus. Iš kitų šaltinių matyti, kad tai įvyko Rietavo bažnyčioje 1913 m. birželio 16 d.

Prel. M. Krupavičius, taip pat studijavęs Peterburgo dvasinėje akademijoje, bendramokslį B. Bumšą prisimena kaip žmogų didelių gabumų, inteligentišką, linksmą, sąmojingą, išradinę, gabų vaidintoją. Atsiminimų autorius tvirtina, kad kun. Bumšas „iš Akademijos išėjo be diplomo“.

Studijas baigus, kun. B. Bumšas skiriamas Babruisko apskrities aukštesniųjų mokyklų kapelionu. Čia jį užtinka Pirmojo pasaulinio karo įvykiai. Karo pradžioje vokiečiams okupuojant Lietuvą, į Rusiją pasitraukia tūkstančiai karo pabėgėlių, kurių kolonijos įsikuria daugelyje mies-

tų. Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpiti tuose miestuose steigė savo skyrius, kurie rūpinosi savo pabėgėlių materialiniais bei dvasiniais reikalais. Draugijos Babruisko skyriui imasi vadovauti kun. B. Bumšas: jis steigia lietuviškas mokyklas, kuriose ir pats mokytojauja, taip pat prieglaudą, bendrabučius, įvairias amatų dirbtuves. Panašią veiklą išplėtoja ir kaimyninėse Baranovičių bei Rogačiovo apskrityse. 1917 m. pradžioje kun. B. Bumšas perkeliamas į Pskovą taip pat aukštesniųjų mokyklų kapelionu ir lenkų gimnazijos direktorium.

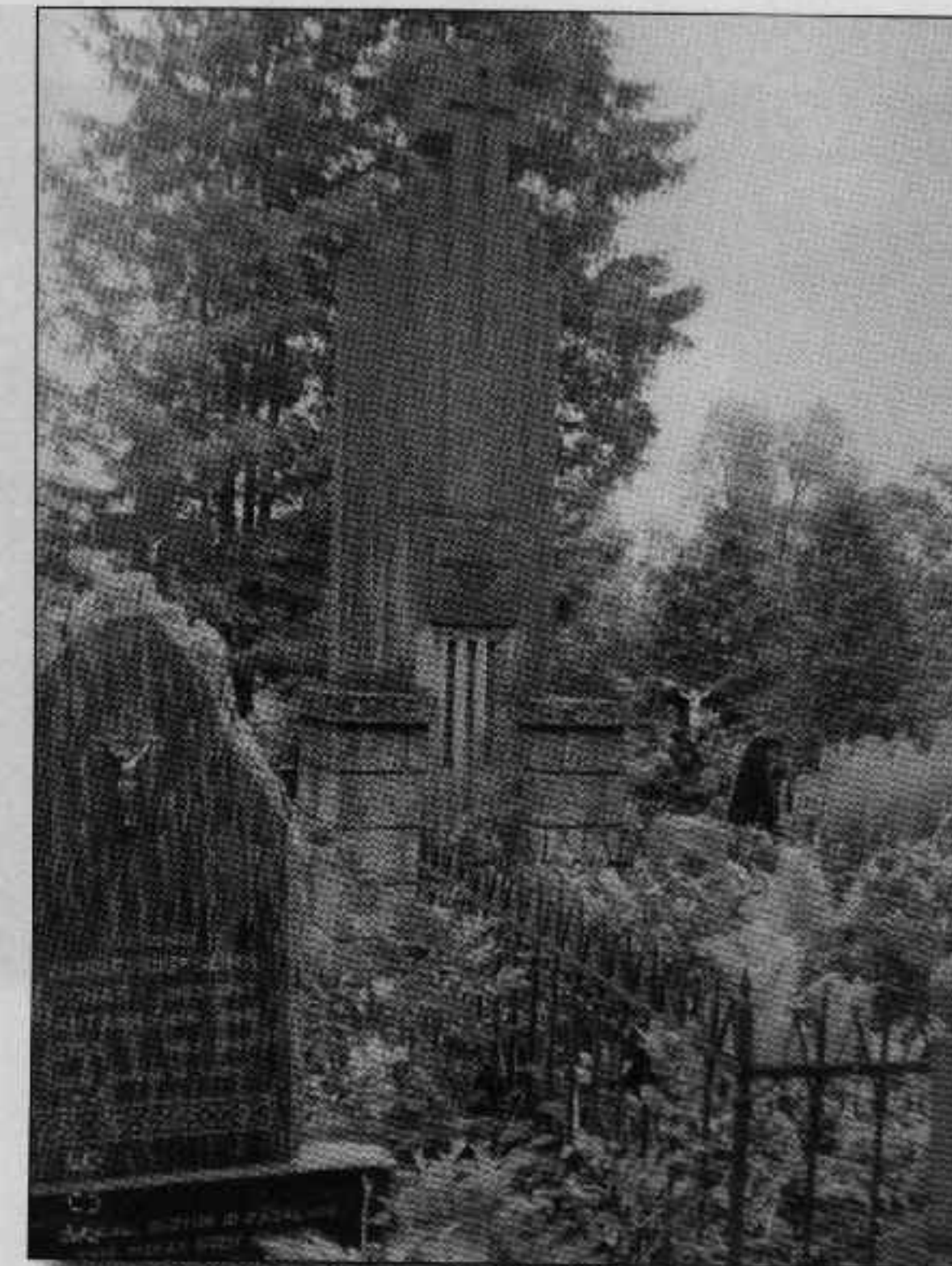
1917 m. vasario mėn. žlugus carinei monarchijai, Rusijoje labai sustiprėjo išsivaduojamasis pavergtų tautų judėjimas. Didelė dalis lietuvių karo pabėgėlių pasisakė už Lietuvos atsiskyrimą nuo Rusijos ir nepriklausomos valstybės įkūrimą. Tarp tų lietuvių buvo ir kun. B. Bumšas. 1917 m. gegužės 27 d. – birželio 4 d. Petrograde vyko Rusijos lietuvių seimas, kuriame dalyvavo daugiau kaip 300 atstovų. Vienas aktyviausių seimo dalyvių buvo kun. B. Bumšas. Seimo daugumai nubalsavus paskelbti Lietuvos nepriklausomybę, kairieji, giedodami „Marseljetę“, išėjo iš salės. Likusįjį giedojo Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“, diriguojami kun. B. Bumšo.

Atgimstančioje Lietuvoje

Karui baigiantis kun. B. Bumšas pafrontės mieste Pskove organizavo lietuvių pabėgėlių grįžimą į Tėvynę. Kartu su jais 1918 m. antroje pusėje ir pats grįžo. Stipraus patriotinio nusiteikimo skatinamas imasi darbų, kuriais galėjo prisidėti prie nepriklausomos Lietuvos stiprinimo. Vos apsigyvenęs Kaune, skiriamas vadovauti „Saulės“ mokytojų seminarijai, eina kapeliono pareigas, dėsto istoriją. Trūkstant kunigų, jam pavedama eiti kelių bažnyčių rektorius pareigas.

Kun. B. Bumšas daug pasidarbavo rengiant jauną Lietuvos kariuomenę kovoms su gausiais nepriklausomybės priešais. 1919 m. sausio 5 d. jis skiriamas Kauno įgulos kapelionu. Jo pastangomis buvęs stačiatikių soboras tapo įgulos (Šv. Mykolo Archangelo) bažnyčia, o jis pats jos rektorium. Kartu su kitais įkūrė Kareivių prietelių draugiją, kuri rūpinosi įvairiais medžiaginiais ir dvasiniais karių ir jų šeimų reikalais. 1919 m. kovo 21 d. vokiečių nužudyto Kauno komendantūros kario Prano Eimučio laidotuvių pasakė pamokslą. 1919 m. gegužės 11 d. dalyvavo pirmajame kariuomenės iškilmingos priesaikos akte, kartu su vyskupu Pranciškum Karevičium laikė pamaldas. Krašto apsaugos ministerijoje įsteigus Literatūros skyrių, kun. B. Bumšas tapo jo bendradarbiu ir kartu su kitais skyriaus darbuotojais rūpinosi karinės literatūros leidimu. Su režisierium Konstantinu Glinskiu Kaune įgulos karių klube įkūrė dramos studiją.

1920 m. pradžioje kun. B. Bumšas iškeliamas į Rokiškį

Paminklas kunigui Bronislovui Bumšui Grūžių kapinėse

vikaro pareigoms. Tuo pačiu metu jis mokytojauja Rokiškio gimnazijoje, renkamas į tėvų komitetą, globoja nepasiturinčius moksleivius.

Į Ameriką – aukų rinkti

Besirengiant įkurti Lietuvos universitetą, katalikiškoji inteligentijos dalis kėlė mintį, kad reikalingas atskiras katalikų universitetas, nes, pasak katalikų veikėjo Kazio Pakšto, valstybinis universitetas „greičiausiai bus laisvamanybės lizdas“. Lietuvos katalikų bažnyčios hierarchams gvildenant tokio universiteto steigimo galimybes, kun. B. Bumšas buvo pasiūstas į JAV rinkti aukų tam reikalui.

Kun. B. Bumšas autobiografijoje rašo: „1921 m. pavasarį išvykau Amerikon rinkti aukų Lietuvos apšvietos reikalams“. Per numatytą laiką, remiant Amerikos lietuvių katalikų federacijai, buvo surinkta: katalikų universitetui – 75 000 dol., Šaulių sąjungai – 8000 dol. Kadangi katalikų universiteto idėja nebuvo įgyvendinta, surinktos lėšos atiteko Lietuvos švietimui ir nepasiturinčių moksleivių rėmimui.

Amerikoje kun. B. Bumšas ne vien rinko aukas, bet ir labai aktyviai dalyvavo lietuvių išeivijos visuomeniniame gyvenime. Jis padėjo redaguoti Čikagoje leidžiamą laik-

Kun. Bronislovas Bumšas
Lotynų Amerikoje (antras
iš kairės)

rašyti „Laivas“ ir dienraštį „Draugas“. Ypač rūpinosi pastarojo populiarinimu Amerikos lietuvių visuomenėje. 1925 m. kovo mėn. kartu su minėtu Kaziu Pakštu surengė didelį vakarą „Draugo“ labui. Kun. B. Bumšas įsteigė Amerikos lietuvių katalikų laikraščių sąjungą ir jai vadovavo. Jo iniciatyva Grand Rapids mieste (Mičigano valstija) buvo pastatyta lietuvių bažnyčia. Mokytojavo Čikagos kunigų marijonų vidurinėje mokykloje, dėstė istoriją ir lotynų kalbą.

Kun. B. Bumšas pasižymėjo puikia iškalba, kurios pagrindas buvo didelė erudicija. Autobiografijoje rašė: „Susikalbu šiomis kalbomis liuosai: lietuviškai, rusiškai, lenkiškai, čekiška, vokiškai, prancūziškai, angliškai, lotyniškai, baltgudiškai, ukrainietiška, flamandiškai; suprantu: žydiškai, hebraiškai, graikiškai, itališkai, ispaniškai“. Dėl to lietuvių kolonijose buvo laukiamas kaip oratorius bei paskaitininkas. Štai vienas pavyzdys. Ročesterio (Niujorko valstija) lietuviai 1922 m. rugpjūčio 22 d. surengė vakarą, skirtą Lietuvos nepriklausomybės pripažinimui (JAV vyriausybė Lietuvą de jure pripažino 1922 m. liepos 28 d.). Pagrindiniu kalbėtoju buvo pakviestas kun. B. Bumšas. Pasak laikraščio „Tėvynės balsas“, svečias kalbėjo su pertrauka tris valandas, o pasibaigus žmonės vis dar nenorėjo skirstytis. Toliau laikraštis rašo: „Kun. B. Bumšą reikia girdėti pačiam, kad jo kalbos gražumą pažintum. Mūsų senovės didelę garbę gyvais vaizdais nupiešė taip, kad, rodos, savo akimis matei...“

Vėl Tėvynėje

Ketverius metus truko ši kun. B. Bumšo viešnage pas Amerikos lietuvius. Į Lietuvą grįžo 1925 m. liepos mė-

nesį ir buvo paskirtas Marijampolės marijonų gimnazijos mokytoju. Tuo pačiu metu ėmėsi redaguoti ten pat krikščionių demokratų leidžiamą savaitraštį „Šaltinis“. Tačiau Marijampolėje ilgiau neužsibūna, iškeliamas į Anykščius parapijos vikaro pareigoms. Nuo 1927 m. rugpjūčio 1 d. kun. B. Bumšas jau Šeduvos parapijos vikaras ir šio miestelio gimnazijos mokytojas, dėsto tikybą, istoriją ir vokiečių kalbą. Kur bedirbdamas, dalyvauja Vilniui vaduoti sąjungos veikloje. Kaip buvo vertinamas jo vaidmuo, galima spręsti iš to, kad VVS dešimtmečiui skirtame suvažiavime 1930 m. spalio 12–13 d. kun. B. Bumšas išrenkamas į prezidiumą kartu su kitais žymiais visuomenės veikėjais – prof. Fabijonu Kemėšiu, prof. Mykolu Biržiška, inž. Antanu Graurogku.

Penkeri metai Pietų Amerikoje

1925–1931 m. gerokai sustiprėjo lietuvių emigracija į Pietų Amerikos šalis. Būdamas jautrus socialiniams bei dvasiniams žmonių reikalams ir gerai žinodamas nelengvą emigrantų dalį, kun. B. Bumšas išsiruošė į kelionę paskui Tėvynę paliekančius tautiečius. Anglų laivu „Alcantara“ jis 1931 m. sausio 6 d. pasiekė Argentinos krantus. Pranešdamas šią žinią, Buenos Aires lietuvių laikraštis „Švyturys“ pažymėjo, kad kun. B. Bumšas atvyko „darbuotis Argentinoje lietuvių naudai“.

Kun. B. Bumšą maloniai sutiko Buenos Aires lietuvių parapijos klebonas Juozas Janilionis. Jam padedant svečias greitai apsiprato ir įsitraukė į bažnytinį darbą bei visuomeninį gyvenimą. Netrukus B. Bumšas perima iš kun. J. Janilionio „Švyturio“ laikraščio redagavimą. Po to eina naujovės, kurias inicijuoja kun. B. Bumšas: įkuriami Ar-

gentinos lietuvių namai, Argentinos lietuvių teatras, įsteigiama lietuvių jaunųjų vyrų draugija. Argentinos lietuvių katalikų bendruomenės valdyba kun. B. Bumšui paveda reikalų vedėjo ir išdininko pareigas. Jo pastoracinė, socialinė, kultūrinė veikla nuolat atsispindėjo „Švyturyje“ bei kituose Argentinos lietuvių laikraščiuose.

Taigi galima tvirtinti, kad kun. B. Bumšo energijos ir darbštumo dėka gerokai praturtėjo Buenos Aires lietuvių bendruomenės gyvenimas. Kai 1933 m. gegužės mėnesį kun. B. Bumšas vyko į Braziliją pasidarbuoti San Paulo lietuvių bendruomenėje, buvo išlydėtas su didele pagarba ir meile, o „Švyturio“ laikraštis, apibendrinęs jo nuveiktus darbus, pažymėjo: „Nebuvo nei vienos visuomenės veikimo šakos, kurioj kun. B. Bumšas nebūtų gyvai darbavęs“.

Į San Paulą kun. B. Bumšas išvyko 1933 m. gegužės 22 d. laikinai pavaduoti lietuvių parapijos kleboną Sugintą. Ten išbuvo lygiai metus. Deja, dėl šaltinių stokos nėra galimybės plačiau nušviesti jo veiklą Brazilijoje. Į Buenos Aires grįžo 1934 m. gegužės mėn. pabaigoje ir su naujais užmojais ėmė darbuotis. Jo iniciatyva 1934 m. rugpjūčio mėnesį buvo pradėtas leisti tikybinio turinio žurnalas „Tiesa“. Tačiau kun. Bumšą traukė ir kitos lietuvių kolonijos Brazilijoje. 1934 m. spalio 13 d. jis atvyko į Rosariją, kuriame gyveno apie 5000 lietuvių. Iš ten arčiau buvo ir į kitas provincijos miestų lietuvių kolonijas – Kordobos, Santa Fė, Tukumano. Minėtose kolonijose kun. B. Bumšas darbavosi šiek tiek daugiau nei pusmetį.

Pasklido netikėta žinia, kad kun. B. Bumšas grįžta į Lietuvą. Santa Lucia bažnyčioje atšventęs savo primicijų 22 metų sukaktį, 1935 m. birželio 25 d. laivu „Augustus“ išvyko į Tėvynę. Lieka nežinomos priežastys, dėl kurių kun. B. Bumšas taip nelauktai baigė savo kilnią misiją Pietų Amerikoje.

Pumpėnų klebonas

Grįžęs iš Pietų Amerikos, kun. B. Bumšas skiriamas klebonauti į Vadaktus, o 1938 m. pradžioje iš kun. Gasparo Spudo perima Pumpėnų parapijos klebono pareigas. Čia jis tais pačiais metais šventė didelę savo gyvenimo šventę – 50 metų jubiliejų ir kunigystės 25-metį. Iškilmingas minėjimas įvyko liepos 3 d. Pumpėnų bažnyčioje. Jį trumpai aprašė „Panevėžio garso“ laikraštis. Jubilias laikė iškilmingą sumą, jį sveikino kun. Mykolas Bugenis, 1934 m. grįžęs iš Rusijos kalėjimų, kun. Vincentas Juška iš Latvijos ir kiti. Pamokslą sakė kun. Stanislovas Mažeika. Kalbėjusieji ryškiais bruožais apibūdino jubilieato nueitą kelią. Jis esąs žymus oratorius, pasakęs per 4000 įvairių kalbų ir pamokslų. Daugelis žymių asmenų sveikino telegramomis ir laiškais, kurie buvo perskaityti minėjimo metu.

Šių eilučių autorius, klapčiukavęs Pumpėnų bažnyčio-

je, gerai prisimena kleboną Bronislovą Bumšą: vidutinio ūgio, lieknas, baltutėle galva, labai lieso veido. Žmonės kalbėjo, kad klebonas serga džiova. Deja, tai buvo tiesa. Dažnai išvykdavo gydytis, palikdamas visą pastoracinio darbo krūvį vikarui kun. L. Skardinskui. Patamautojams klebonas būdavo malonus, pakviesdavo į kleboniją ir pavaišindavo skaniais valgiais. Būdamas plačių užmojų, klebonas buvo sumanęs Pumpėnuose pastatyti naują kleboniją, parapijos salę ir kita. Apie tai kalbėdavo per pamokslus, ragindavo parapijiečius aukoti. Tačiau siems užmojams nebuvo lemta išsipildyti. Lietuvą okupavus sovietinei kariuomenei, kun. B. Bumšas 1940 m. pabaigoje buvo iškeltas klebonauti į Vaškų valsčiaus Grūžių parapiją, o Pumpėnų klebono pareigas perdavė kun. Kazimierui Mozūriui.

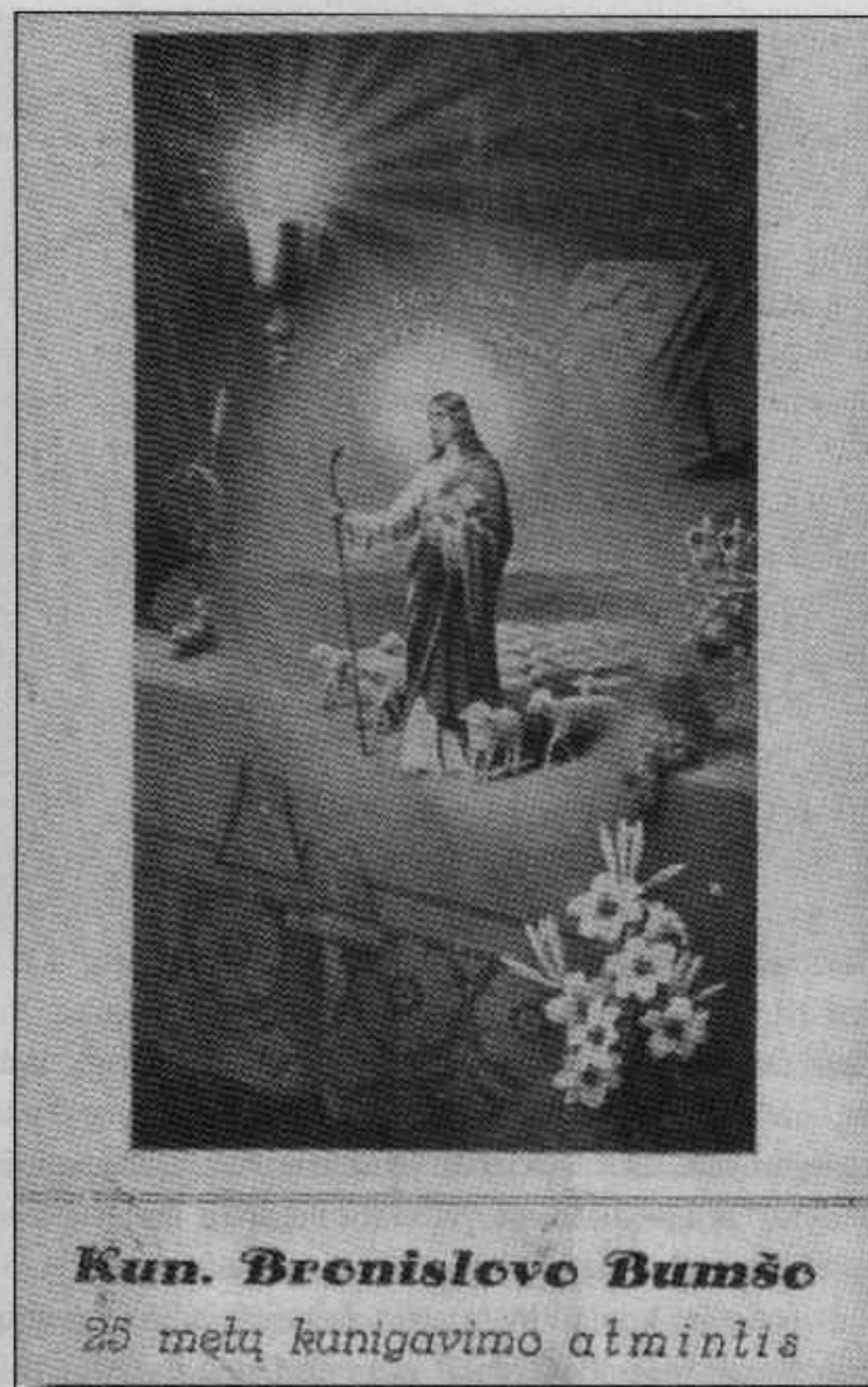
Pasmerktųjų gelbėtojas

Vokiečių okupacijos metais naciai, talkinami vietinių žydšaudžių, sunaikino daugiau kaip 90 procentų (225 tūkst.) Lietuvos žydų. Istoriko Solomono Atamuko žodžiais tariant, „Nustojo gyvuoti šimtmečių istoriją turėjusi, savita ir viena iškiliausių pasaulyje Lietuvos žydų bendruomenė. Dėl vokiečių okupacijos ir užkariautojų vykdytos žydų naikavimo politikos lietuvių tauta neteko nuoširdžių, dėkingų, lojalių ir kūrybingų kaimynų“.

Tuo siaubo kupinu metu atsirado geros valios žmonių, kurie ištisė pagalbos ranką pasmerktiems žydams, kitoms fašizmo aukoms. Tie žmonės labai rizikavo, nes už bet kokią paramą žydai grėsė mirtis. Vilniaus Gaono žydų muziejuje yra trijų tūkstančių dabar žinomų gelbėtojų sąrašas.

Kun. B. Bumšas Grūžių klebonijoje slėpė keturis asmenis: buvusius komjaunuolius Vladą Aižiną ir Petrą Naimavičių, Joną Jakovlevą ir žydą Vaelovą Govšovičių, buvusį Vabalninko vaistinės vedėją. Savo prisiminimuose, kurie išspausdinti S. Binkienės sudarytoje knygoje „Ir be ginklo kariai“, V. Govšovičius pasakoja apie aplinkybes, kuriomis jis pateko į kun. B. Bumšo globą.

Vabalninko žydus atgabenus į Pasvalio žydų getą, V. Govšovičiui laimingai pavyko pabėgti. Pradžioje jį slėpė Pasvalio parapijos klebonas kanauninkas Kazimieras Kriščiūnas. Kilus įtarimui, kad klebonas kažką slepiąs, vokiečiai buvo atvykę patikrinti klebonijos. Teko ieškoti kitos slapstymosi vietos. Paieškos nuvedė pas Grūžių kleboną B. Bumšą. „Kai aš pas jį atvykau, – prisimena Govšovičius, – jis mane informavo, kaip aš turįs elgtis kaimiečių tarpe: sėdėti ant kėdės kraštelio, jei rūkai, neišimti iš burnos papiroso, kai su kuo nors kalbi, ir t. t. Žinoma, tai man labai padėjo, kadangi iki šio laiko man niekada neteko būti kaime. Pas kunigą Bumšą oficialiai užėmiau bažnyčios tarno vietą. Pas jį buvo dar du samdiniai – komjaunuoliai Petras Naimavičius ir Vladas (pavardės nepri-

Kun. Bronislovo Bumšo
25 metų kunigavimo atmintis

menu). kunigas Bumšas visokiomis teisybėmis ir neteisybėmis sugebėjo juos išgelbėti nuo hitlerininkų, nuo išvežimo į Vokietiją“.

Žinia, kad Grūžių klebonijoje gyvena neaiškūs žmonės, kažkoku būdu pasiekė Panevėžio vyskupijos kuriją. Raštu, rašytu 1943 m. birželio 22 d., kurija paprašė kleboną B. Bumšą pasiaiškinti. Klebonas atsakė raštu, datuotu 1943 m. liepos 20 d. (Abiejų minėtų dokumentų Lietuvos centrinio valstybės archyvo Panevėžio vyskupijos kurijos fonde nėra.) Ar galėjo klebonas parašyti kurijai visą teisybę apie slepiamus žmones? Štai kodėl kun. B. Bumšas vos praėjus frontui skubiai siunčia vyskupui Kazimierui Paltarokui raštą, datuotą 1944 m. rugpjūčio 21 d. Štai to rašto turinys:

„Jo Ekscelencijai Panevėžio vyskupui. Ekscelencija. 1943. VI. 22 rašte Nr. 269 man buvo padaryta priekaištų, kad Grūžių klebonijoje esą negerų ir per daug tarnautojų. Savo pasiaiškinimą dėl to, pasiųstą Ekscelencijai 20. VII. 43, dabar galiu papildyti. Tarp negeistinių kai kam asmenų buvo:

– Vladas Aižinas ir Petras Naimavičius savo metu buvo įspainioję į komjaunuolius ir dėl to patekę į sušaudymo

pavojų. Iš to pavojaus išgelbėjęs vieną padariau vargonininku, kitam daviau zakristijono amatą. Abu yra dabar patikimi ir praktikuoja katalikai.

– Jonas Jakovlevas, pakrikęs starovieras. Per metus laiko iš jo padariau kataliką, visiškai sąmoningą ir susivaldantį padoriai. Šiuo metu jis, rodos, yra žuves.

– Vaclovas Govšovičius, žydas. Jis taip pat yra pasidarius įsitikinęs katalikas ir tokiu, rodos, išliks. Išvykus Govšovičiui savo šeimos ieškoti, pas mane klebonijoje vyrų tarnautojų nebėra. Liko tik bažnyčios patarnautojai. Kun. Br. Bumšas, Grūžių klebonas. Grūžiai, 21.VIII.44“.

Kun. Bronislovas Bumšas mirė 1945 m. liepos 12 d. V. Govšovičius atsiminimuose rašo: „...mirė greitąja džiova, deja, nieko mes negalėjome jam padėti“. Palaidotas Grūžių kapinėse. Kapą ženklina paminklas su užrašu: „A. a. kun. Bronislovas Bumšas. 1888–1945. Vokiečių okupacijos metais išgelbėjęs nuo mirties 40 jaunuolių“. Pastarųjų žodžių mįslė dar neįminta...

Šaltiniai ir literatūra

Atamukas Solomonas. Lietuvos žydų kelias. Nuo XVI amžiaus iki XX a. pabaigos. Vilnius, 1998.

Bumšas Bronislovas. Curriculum vitae. Marijampolė, 1925 m. rugpjūčio 25 d. // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), f. 391, ap. 7, b. 824, l. 3.

Bumšas Bronislovas. Jo Ekscelencijai Panevėžio vyskupui. Grūžiai, 1944 m. rugpjūčio 21 d. // LCVA, f. 1650, ap. I, b. 350, l. 108.

Bumšas Bronislovas. // Lietuvių enciklopedija, t. 3, Boston, 1954; t. 36, Boston, 1968.

Ir be ginklo kariai. Sudarytoja S. Binkienė. Vilnius, 1967.

Kauno karo komendantūra 1919–1929. Kaunas, 1930. Krupavičius Mykolas. Atsiminimai. Chicago, 1972.

Kunigo jubiliejus // Panevėžio garsas, 1938 m. liepos 16 d.

Leščius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918–1920. Vilnius, 1998.

Mozūras Kazimieras, Valaitis Juozas. Pumpėnų Romos katalikų bažnyčios praeities istorija // Užaugau Pasvaly. Vilnius, 1997.

Mūsų Vilnius, 1930, Nr. 21.

Narvydas Rytas. Bumšas Bronislovas // Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. 3. Vilnius, 2003.

Pšibilskis Vygintas Bronius, Kazys Pakštas: tarp vizijų ir realybės. Vilnius, 2003.

Švyturys (Buenos Aires), 1931–1935

Tėvynės balsas (Wilkes Barre), 1922.

Tiesa (Buenos Aires), 1934, Nr. 1.

Pasvalio dienos – 2005

Įspūdinga šventė prasidėjo pasvaliečių chorui atliekant Pasvalio himną „O, mano mieste“ (žodžiai M. Karčiausko, muzika A. Bražinsko)

Tai bent prikepė kiaušinienes Tėvynės sąjungos pirmininkas Andrius Kubilius padedant Seimo nariui Antanui Matului ir Pasvalio rajono merui Gintautui Gegužinskiui!

– Smagu Jus matyti šventėje, – sako tautodailininkui Vilhelmui Janiseliui (kairėje) Seimo narys Antanas Matulas. (nuotrauka dešinėje)

– Prašome paragauti gyvo alučio su bandelėm! – sako krinčiniečiai Virginijus Nudas ir Vilija Kairienė. (nuotrauka kairėje)

Daujėnų seniūnas Stasys Mackevičius ir verslininkė Vitalija Stankevičienė į šventę atvyko su visais savo gaminiais ir Sekminių atributika.

Antano Šimkūno fotoreportažas

Kelias į meno pasaulį prasideda gimnazijoje

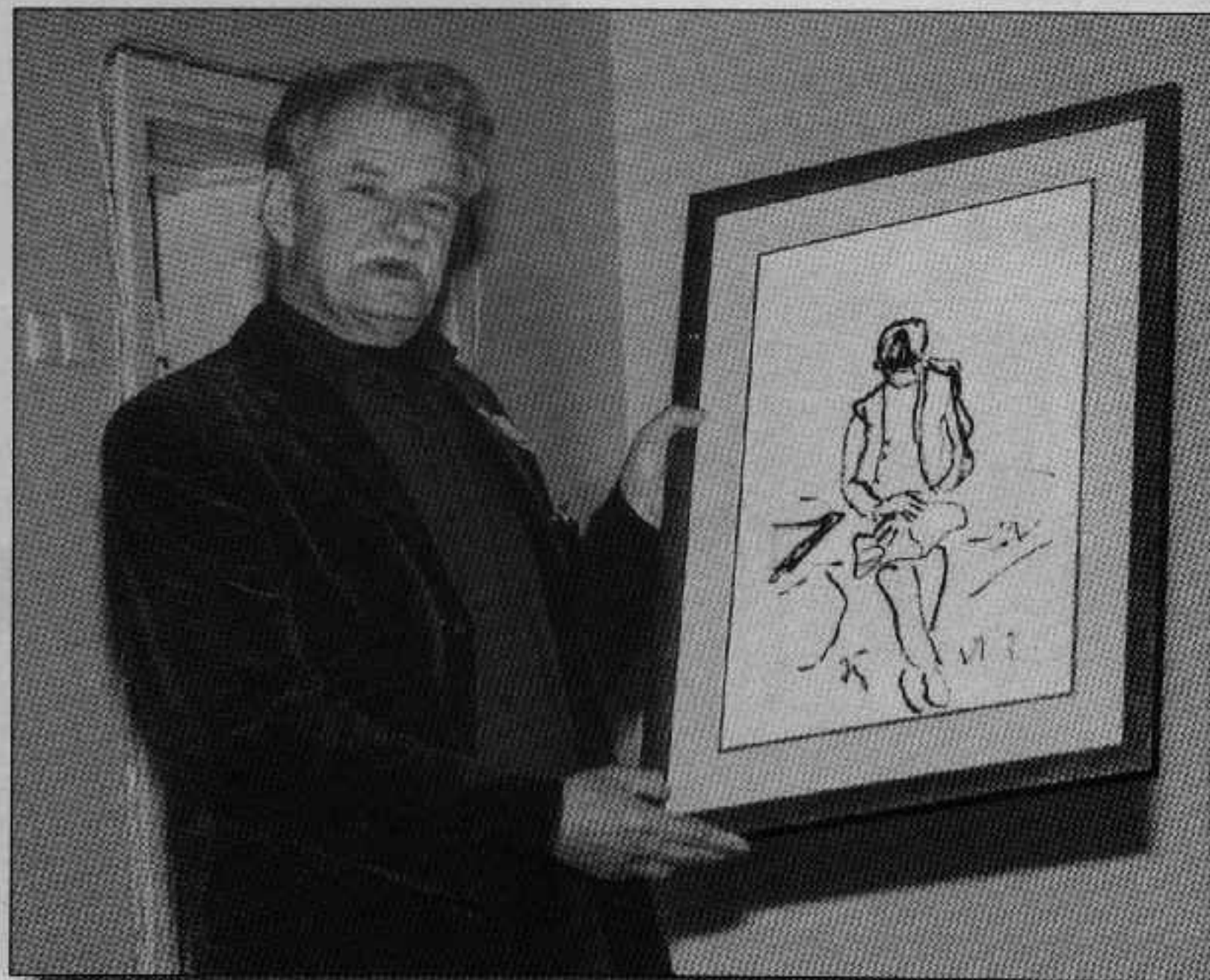
Gimnazijos dailės galerijos įkūrimo data – 1975 metų spalio 18 diena: tada pirmą kartą mokykloje buvo eksponuoti 46 paveikslai. Ruošdamiesi jubiliejinei sukakčiai – dailės galerijos 30-mečiui, jau 2005 metų pavasarį gimnazistai, vadovaujami mokytojos Janinos Miežianskienės ir padedami dailės mokytojos Leonoros Stravinskienės, pradėjo vykdyti projektą „Kelias į meno pasaulį“, kurio tikslas – atkreipti mokinių dėmesį į gimnazijoje esančius meno kūrinius, domėtis jų autoriais, gilintis į meno prasmę ir tinkamai paminėti sukaktį.

Mes, keturios gimnazistės – projekto vykdytojos, surinkome medžiagą apie mūsų krašto dailininkus: Praną Janulevičių, Algirdą Dovydėną, Virginijų Nudą, Algirdą Lukštą, Vytautą Kutkauską, Romualdą Paškevičių, Ireną Porvaneckienę, Romualdą Pučką, Algirdą Pakeliūną, Aldą Pleirį, Leonorą Stravinskiene, Balį Tuskėną, Jurį Ba-

liūną. Su menininkais bendravome, ėmėme interviu – juk lengviau suprasti meno kūrinius, pažinus jų autorius, tai atveria kitokią kūrinių sampratą. Neapsiribojome vien bibliotekomis, šūsnimis publikuotos informacijos ar internetu – nukeliavome į Vilnių, kur aplankėme meno galeriją „Kairė – Dešinė“. Jos direktorė grafikė Virginija Kalinauskaitė supažindino su ten eksponuojamais meno kūrinių, papasakojo apie grafikos subtilumus, parodė ir net pačioms leido išbandyti grafikos technologijas. Dievo Gailestingumo bažnyčioje susitikome su vitražiste Nijole Vilutyte. Ji pasakojo apie savo darbus, rodė freskas ir vitražus, kurie bažnytelėje sukuria pakilią aplinką. Apsilankėme ir menininkės dirbtuvėse: susipažinome su vitražo kūrimo ir restauravimo darbais, matėme daugybę mažų ir didesnių stikliukų, iš kurių gimsta grožiu kerintys „langai“. Kitos išvykos metu aplankėme pirmąją šiuolaikinės dailės kvar-

dianalės parodą. O štai rugsėjį su dailės mokytojomis pačios surengėme plenerą etnografinėje aplinkoje – galėjome pasijusti kaip tikros menininkės: tapėme, diskutavome apie meną, fotografavome. Artėjant dailės galerijos jubiliejui, su gimnazijos meno vertybėmis supažindinome naujuosius gimnazistus – pirmųjų klasių moksleivius, visoms klasėms organizavome viktoriną „Ką žina apie gimnazijos dailės galeriją?“

Baigiamasis projekto akordas – šventė „Kūrybos versmės“, vykusią gimnazijoje spalio 21 dieną. Šventė buvo graži ir prasminga: gimnazistams pamokas vedė menininkai, suvažiavę iš visos Lietuvos: Romualdas Paškevičius, Algirdas Dovydėnas, Virginija Kalinauskaitė, Nijolė Vilutyte, Arvydas Každailis, Nijolė Šaltenytė, Vytautas Šatas, Orūnė Morkūnaitė, Mykolas Karčiauskas, Saigūnė Rožėnienė, Virginijus Nu-

Galerija pasipildė dar vienu Mykolo Karčiausko dovanotu paveikslu – P. R. Vaitickūno 1975 m. piešiniu „Skaitanti“

das, Aldas Pleiris, Juris Baliūnas, Laisvutė Razmienė, Lina Paužolienė, Gintaras Grigas, Onutė Šližienė, Arūnas Grušas, Stasys Motiejūnas, Kęstutis Krasauskas, Arturas Savickas ir netgi Pasvalio rajono meras Gintautas Gegužinskas. Paskui visi – svečiai, gimnazistai ir mokytojai – suėjo į gimnazijos salę, kuri buvo pavirtusi teatralizuota dailės studija (tai renginio režisieriaus Gintaro Kutkausko sumanymas). Iš tiesų čia susiliejo kelios meno rūšys: kalbėta ne tik apie dailę, bet skambėjo ir literatūrinės improvizacijos, muzikiniai kūriniai, grožėtasi šokio menu.

Į šventę suvažiavusius menininkus ir kitus svečius pristatė gimnazijos direktorius Viktoras Rimša, visus sveikino ir dalinosi prisiminimais apie galerijos pradžią mokytoja Janina Miežianskienė – gimnazijos muziejaus vadovė ir galerijos globėja. Poetas Mykolas Karčiauskas, Pasvalio krašto žmogus ir mūsų gimnazijos auklėtinis bei galerijos iniciatorius ir mecenatas, padovanojo dar vieną paveikslą ir visiems palinkėjo sėmės stiprybės iš gimtinės. Net septynis paveikslus gimnazijai nuo savivaldybės padovanojo rajono meras G. Gegužinskas. Dailės galerijos 30-metį švenčiančią gimnaziją Dailininkų sąjungos vardu sveikino Arvydas Každailis, šios šventės proga nutapytą savo paveikslą padovanojo dailininkė Nijolė Vilutyte, sveikinimo žodį tarė Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos direktorė Danguolė Abazoriuvienė bei Pasvalio krašto muziejaus direktorė Vitutė Povilionienė, rajono savivaldy-

bės švietimo ir sporto skyriaus atstovai, Kauno kultūros ir meno savaitraščio „Nemunas“ redakcijos darbuotojas poetas Vidmantas Elmiškis, įteikęs dovanų – šūsnį savaitraščio numerių ir „Nemuno“ leidyklos knygų.

Renginio pabaigoje gimnazijos direktorius V. Rimša pristatė naują leidinį – knygą apie gimnazijos dailės galeriją, kurioje yra skelbiamas visų čia eksponuojamų kūrinių sąrašas. Šį leidinį dovanodamas svečiams ir gimnazistams, kurie geriausiai atsakė viktorinos klausimus, direktorius pasidžiaugė, jog knyga išleista finansiškai parėmus AB „Panevėžio keliai“, Lietuvos pramonininkų konfederacijai, Jono Vileišio anūkei Daliai Bobelienei, Švietimo ir mokslo ministerijos darbuotojai Loretai Žadeikaitei, verslininkui Rimui Želviui bei gimnazijos bendruomenei.

Gimnazija dėkinga ir baigiamosios šventės rėmėjams: Jaunųjų vileišiečių organizacijai, bitininkui Arūnui Marčiūskai, Kriklinių girininkui Regimantui Vegiui, Pasvalio parduotuvėms „Samana“, „Smilga“, „Knygyno gėlės“.

„Galerija – tarsi šventovė, kurioje kiekvieną supa menas, dvasinė aura,“ – naujojoje knygoje rašo mūsų projekto vadovė mokytoja Janina Miežianskienė. Dirbdamos kartu mes supratome, kiek daug jėgų ir laiko mokytoja atiduoda šios „šventovės“ priežiūrai, tinkamam meno kūrinių eksponavimui, viso muziejaus tvarkymui, pajutome, kad šis rūpestis jai suteikia dvasinės atgaivos, ir džiaugėmės, kad šventės metu ne vienas dėkojo ir mokytojai.

Paminklinė lenta Antano Juozapavičiaus tėviškėje

Vaškų seniūnijos ir Nairių krašto bendruomenės rūpesčiu Švėkštonių kaime atidengta paminklinė lenta su užrašu: „Šioje sodyboje gimė ir augo karininkas Antanas Juozapavičius 1894 02 13 – 1919 02 13“ Kiekvienam praeiviui dabar ši lenta primins pirmojo mūsų krašto savanorio karininko Antano Juozapavičiaus, žuvusio už Lietuvos nepriklausomybę nuo bolševikų kulkos, tėviškę ir įsimintinas datas – jis gimė ir žuvo tą pačią dieną, vasario 13, tesulaukęs 25-ojo gimtadienio.

Prasminga ir gražu, kad pirmąją auką ant mūsų nepriklausomybės aukuro deramai prisimena ir pagerbia kraštiečiai. Paminklinės lentos atidengimo ceremonijoje dalyvavo gausus būrys Pasvalio, Vaškų, Nairių bendruomenių atstovų, aukšto rango kariškių bei politikų iš Vilniaus.

Susitikime su Nairių bendruomene prof. Jonas Aničas pristatė savo knygą „Karininkas Antanas Juozapavičius“.

Kraštiečiai ir svečiai Antano Juozapavičiaus tėviškėje prie paminklinės lentos. Aidos Dulkienės nuotrauka

Tomas Taškauskas

Buvęs Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos mokinys,
dabar Vilniaus Universiteto Istorijos fakulteto studentas

Iššūkis: būti kultūringam nūdienos visuomenėje

Reikia visai nedaug, kad surastum džiaugsmo pilnatvę. Surogatinės kultūros, cinizmo ir vartojimo įsigalėjimo laikais argi beatsirastų geresnė atrama už tą, kurią visi pažįsta ir pripažįsta? Remtis į kitą žmogų, į visus žmones aplink. Perimti savo tautos materialinės kultūros, tautosakos ir folkloro tradicijų tęstinumą, šitaip išvengiant banalaus supanašėjimo. Štai ką reiškia būti kultūringam: atvira širdimi pakilti į gyvenimą kovai ir pergalei; laimėti sau tikrąsias vertybes; laimėti savitumą... Tikras iššūkis.

Mūsų liaudies kultūros forma paprasta, užtat turinys visada pakankamai išplėtotas ir turintis nemažai prasmų. Vis gilesni pažinimo klodai atsiveria, kai nepabijai prisiliesti prie tautos papročių. Kartu prisilieti ir prie savęs... Prisimenu, gal prieš metus dar negalvojau, kad mūsų liaudies kultūra yra kažkas ypatingo. Negalvodavau, kad būtent ji mus išskiria iš kitų šitam kosmopolitizmu persmelktame pasaulyje. Atvirumas ir šiluma, kuriuos spinduliuoja senesni žmonės, – štai kas mane privertė permąstyti daug

Pirmoji duonelė paruošta kepimui. Pagrindinės duonos kepėjos (iš dešinės): Emilija Majauskienė ir Zinaida Drobuliėnė. Ekspedicijos konsultantė doc. Rūta Vildžiūnienė – penkta iš dešinės.

ką. Kartais net nejauku, toks menkas savo dvasia šalia seno žmogaus pasijunti... Ir tai tiesiog užburia.

Visuomenė, kurioje įsigali stipresniųjų išlikimo principas, garantuotai praras žmogiškąsias vertybes. Betoninių džiunglių įstatymai, mirties kultūra, siaubą keliantis jaunų žmonių ir net vaikų polinkis į svaigalus, rūkalus, narkotikus bei palaidą gyvenimą... Ar tai nėra bedvasystės ir degradacijos tikrieji požymiai? Vyresnieji negerbia jaunų, jaunesnieji vyresnių – tai pakankamai masiškas reiškinys, o ir tarp savo draugų pagarbą turi „užsitarnauti“. Moralinė krizė? Bet rasti atsvarą nužmogėjimui galima. Jaunuoliai buvo ir liks masiškiausiai tikrumo savyje ir aplink beiškanti visuomenės dalis. Kelias į gyvenimą... Nelygus ir duobėtas. Pasirinkimų be galo daug. Ir šiandien mes klydame, bet klydami ir klupdami nepasiduodame, vis tikėdami atrasti tai, kas suteiktų prasmę mūsų gyvenimui ir teiktų ilgalaikį džiaugsmą. Taigi kas gali suteikti atsvarą ieškančiajam? Kas gali jį patraukti? Metamas iššūkis.

Vasarą Daujėnuose veikė etnografinė stovykla – ekspedicija, pirmoji tokio pobūdžio rajone. Neklaudinga būtų teigti: iššūkis buvo priimtas.

Ekspedicijos branduolį sudarė Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos moksleiviai. Štai kokie jų įspūdžiai viskam pasibaigus.

Mantė Valiūnaitė, 2 klasės mokinė, labiausiai prisidėjusi šifruojant surinktą medžiagą: „Bandyti atitraukti užuolaidas nuo lango. Stengtis nuvalyti lango stiklą ir suprasi vaizdo, kuris atsiveria pro jį, prasmę. Jaunomis, švariomis akimis ieškoti seno, kažko esančio ant pamiršimo slenksčio. Reikėjo suspėti, kol durys neužsidarė, kol dar galėjai įeiti į praeitį kvėpiantį kambarį ir iširti visą. Surinkti skambesius, išfiltruoti ir išsaugoti“.

Gediminas Kaminskas, 2 klasės moki-

Keramikas Darius Stankevičius moko vaikus molio minkymo paslapčių

nys, surinkęs daug medžiagos: „Džiugu! Kad vyksta tokios ekspedicijos. Džiugu! Kad yra žmonių, kurie pasiryžę eiti pas močiutes, senelius, juos kalbinti ir, kas svarbiausia, archyvinti visa tai, ką jie pasako, parodo, padainuoja. Pats buvau vienas iš tokių žmonių. Ir man buvo gera! Pirmiausia džiugu, kad šis darbas naudingas, turi milžinišką išliekamąją vertę. Įdomus buvo ir pats rinkimas – keliavimas po įvairias apylinkes, neįprastas sodybas...

Močiutės bei seneliai labai džiaugėsi, kad jie yra kalbinami, su jais bendraujama, kaip jie patys sakė – gražiai. Jų džiaugsmas iš tiesų yra suprantamas, ypatingai šiais laikais, kai jaunuomenė vengia pagyvenusių žmonių, nebendrauja su jais, o ir senoliai, prisiskaitę šių dienų periodikos, lenkia iš tolo jaunuolius... Tačiau reikia suvokti, kokia didžiulė yra įvairių kartų bendravimo reikšmė. Tai juk esminis kelias, kuriuo keliauja tautos kultūra bei paveld-

Girsūdų kaimo dainininkai, tautosakos pateikėjai (iš dešinės): Stasė Vyčienė, Birutė Bedalienė, Jonas Vadapolas

das. Ši etnografinė ekspedicija mūsų rajone – didžiojo kelio pradžia, kuriuo jaunimas norėtų ir galėtų eiti ateityje“.

Paulius Minkevičius, 4 klasės mokinys, neleidavęs kitiems ekspedicijos dalyviams nuobodžiauti; rinkęs ir šifruvęs medžiagą: „Garbaus amžiaus žmonės mėgsta šnekėti, šiltai priima. Tačiau reikia turėti gabumų, kad iš jų gautum tai, ko norima. Idėja rinkti medžiagą apie liaudies kultūrą yra kilni, ją įgyvendinti buvo gera“.

Turiningi pastebėjimai. Ir jie yra puiki priemonė, kaip atskirti vertybes sumišusiam šių laikų pasaulyje. Puiki lavinimosi priemonė. Kaip ir savos kultūros pažinimas.

Projektą koordinavo ir jo įgyvendinimu rūpinosi muziejininkas Vytautas Stragis, kuris užsiminė, kad pasirengti ekspedicijai buvo nelengvas darbas. Ekspedicijos dalyvius konsultavo Klaipėdos menų akademijos docentė, muzikologė Rūta Vildžiūnienė.

Taip pat veikė etnografinė stovykla „Senoji Pasvalio namų pramonė ir amatai – vaikams“. Ji tęsėsi visą savaitę. Susipažinome ir patys išbandėme keramikos, duonos kepimo, naginių darymo, kalvystės, medžio drožybos, siūlų vyniojimo, virvių vijimo, verpimo, mezgimo ir kitus amatus. Keliavome po savo ir Biržų rajonus. Štai vienas atsiliepimas iš stovyklos: „Ką tu! Tokioj šaunioj stovykloj pirmąkart gyvenime dalyvavau. Laiką be galo linksmam praleidau ir dar naujų, šaunių draugų pavyko susirasti. Kitas privalumas – išmokau naujų dalykų, pavyzdžiui, drožinėti, lipdyti iš molio ir šokti liaudies šokius“ (Deimantė Meiliūnaitė, Daujėnų pagrindinės mokyklos 10 klasės mokinė). Pirmąją stovyklos dieną buvusį lengvą susikaustymą tarp paauglių pakeitęs paskutinės dienos smagus pasibuvimas krūvoj ir noras dar neišsiskirstyti, manau, buvo geriausias įrodymas to, kokį džiaugsmą ir kokią vidinę laisvę jaunuoliams gali suteikti etninės kultūros pažinimas. Kartu tai įrodo ir būtinybę išsaugoti panašių stovyklų tęstinumą.

Geros valios žmonių liko ir šiandien, todėl išreiškiamo nuoširdžią padėką visiems: Pasvalio krašto muziejui, Daujėnų mokyklai, Daujėnų seniūnui Stasiui Mackevičiui ir seniūnijai už įvairiapusę pagalbą, Etninės kultūros plėtros fondui, Švietimo ir mokslo ministerijai, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, rajono savivaldybei, vyr. specialistei Vidai Stokienei, verslininkui Giedriui Uždavinui už miltus naminei duonai, keramikui Dariui Stankevičiui, drožėjui Jonui Jasilioniui, duonos kepėjams Emilijai Majauskienei, Zinaidai Drobuliėnei, kitiems Tetirvinų bendruomenės amatininkams ir visiems geros valios žmonėms, padėjusiems, kad ši stovykla įvyktų.

Kiekvienas žmogus turi dvi rankas. Į du delnus pasiėmę tai, kas reikšmingiausia – savo liaudies kultūrą ir atvirą ryšį su kitais žmonėmis, priimame iššūkį likti kultūringiems šių laikų visuomenėje.

Aidos Dulkiėnės nuotraukos

Romualdas Alekna

Kopęs į grožio aukštumas

Pasakojimą apie dailininką ir pedagogą Algirdą Lukštą reikėtų pradėti nuo dvasinio žmogaus grožio, tarytum kalbėtum apie skaidrų šaltinį, kuris karštos vasaros metu vilioja ištroškusį. Gimęs Pasvalio lygumose, kurios nepasižymi gražiomis kalvomis ar ežerais, išpuoselėjo gilų gyvenimo optimizmą, kurį išdalino savo mokiniams. Neabejoju, jog vaikystėje A. Lukštui įtakos turėjo mokytojas dailininkas Antanas Jaroševičius, kuris reiškė didelę pagarbą lietuvių tautodailei, taip pat į širdį tą jausmą įliejo mokytojas akvarelistas Česlovas Kontrimas. Jis turbūt paskatino vėliau A. Lukštą imtis tos subtilios tapybos šakos – akvarelės. Baigęs Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutą, dailininkas beveik visą kūrybinį gyvenimą praleido Kauno vidurinėje dailės mokykloje, išleisdamas į gyvenimą daug gabių jaunuolių, tarp jų scenografas V. Gatavėnaitė, D. Kapustinskaitė-Mataitienė, tapytojus A. Martinaitį ir V. Antanavičių, akvarelistą O. Jablonskį, skulptorę D. Zubovaitę, grafikus R. Tarabildą, V. Tarabildienę ir daugelį kitų. Pateiksiu jo buvusių mokinių prisiminimų nuotrupas, kurios kalba apie A. Lukšto meninio ir dvasinio gyvenimo struktūrą.

Vija Tarabildienė – akvarelistė: „Kauno vidurinėje dailės mokykloje aš mokiausi skulptūros skyriuje. Tačiau prisimenu praktikos darbų išvyką į Zarasų kraštą. A. Lukštas dėstė tapybą mokiniams – būsimiems dalininkams, tačiau ir tuomet būdingas mūsų mylimojo mokytojo bruožas buvo jo geranoriškumas. Jis ieškojo kiekvieno mokinio širdyje meninės ugnelės ir, ją pastebėjęs, visuomet skatindavo. Jis, kaip tapytojas, dėmesį kreipė į spalvingumą. Parodėlėse, kuriose eksponuodavome kartais ir mažas akvareles, jis labai tiksliai pastebėdavo gerąsias jų savybes“.

Gražina Vitartaitė – tapytoja, docentė: „Betarpiškai jis mokėjo sukurti tapybos stebuklą. Ne paveikslą, o atmosferą, kurioje gyvena kiekvienas, kuris ruošiasi būti menininku. Jis pats gyveno tais stebuklais, matydamas juos ir savo mokinių darbuose. Kiekvieno mokinio darbe ieškodavo tik jam būdingų savybių. Vienas iš brangiausių A. Lukšto būdo savybių buvo jo sugebėjimas su visais bendrauti. Ta bendravimo laisvė užkrėsdavo ir kitus. Jis niekuomet nurodydavo, kaip užbaigti vieną ar kitą darbą, o norėdavo, kad pats kūrėjas tai padarytų. Baigus mokyklą ne kartą tekdavo susitikti tai egzaminų komisijose, tai kitur ir aš jausdavau, jog jis visuomet kurdavo tapybos vizijas“.

Vytautas Švarčlys – vitražistas: „Mokytojas A. Lukštas buvo plačios erudicijos menininkas. Dėstydamas tapybą ir aiškindamas spalvos reikšmę, jis dažnai remdavosi prancūzų impresionistų kūrybos pavyzdžiais. Parodose, kurias kolektyviai lankydavome, sustojęs prie kiekvieno paveikslėlio, aiškindavo kolorito, piešinio ir kompozicijos esmę. I. Levitanas jo mėgstamas dailininkas turbūt buvo todėl, jog jis, kaip ir impresionistai, išreikšdavo gamtos nuotainį. Mokytojas būdavo reiklus sau, jis dažnai sakydavo: „Negalvokime, kad labai gerai dirbame“.

Irena Lipienė – vitražistė: „Į Kauno vidurinę dailės mokyklą susirinkdavo mokiniai iš įvairių Lietuvos kampelių; skirtingai buvome susipažinę su daile – vieni daugiau, kiti mažiau. Todėl jis tapo mums ir tėvu, ir mokytoju. Jo tikslas dailėje buvo siekti grožio. Darbui klasėje jis ieškojo gražių ir įdomių modelių. Vyresnio amžiaus modeliai buvo taurūs tapant etiudus ar studijas“.

Kostas Šatūnas – vitražistas: „Jo pastabos pamokų metu buvo nuoširdžios ir mes juo tikėdavome. 1958 metais atlikome praktikos darbus Nidoje, vaikščiojome po ją ir žavėjomės kartu su mokytoju senais šiaudais dengtais žvejų nameliais, marių alsavimu. Šių dienų Nida labai pa-

Algirdas Lukštas. Ruduo, 1980

sikeitusi, sumodernėjusi ir praradusi savo autentišką ir romantišką išraišką“.

Pirmą kartą spausdiname A. Lukšto laišką tapytojui Vytautui Šatui, buvusiam mokiniui, po darbų parodos atidarymo.

„Jau nemažas kūrybinis kelias praeitis, nemažai darbų padaryta, nemaža Lietuvos vietovių nutapyta. Nerami tavo širdis kaip nerami visų dailininkų. Jie nori viską matyti, viską pažinti, nori surinkti kuo didžiausią bagažą žinių, kad vėliau galima būtų kurti. Tai dailininko nenumaldomas troškimas. Dažnai sakoma, kad taip gražu, jog ir apsaukti negalima, o dailininkas gali išreikšti tuos jausmus atvaizduodamas. Daug puikių etiudų eksponuojama šioje parodėlėje. Autorius nėra vienodas – jis ieško. Yra etiudų, kuriais reikia pasidžiaugti. Tai etiudas „Fredoje“ ir kiti skambūs savo spalvine gama. Jie džiugina, nėra niūrūs ir jautriai perduoda gamtos nuotaiką. Tačiau, kas veža, tam ir kraunama. Reikia siekti didesnės spalvinės harmonijos, nuoširdžiau studijuoti gamtą ir ypatingai noriu patarti kuo daugiau kreipti dėmesį į piešinį, dabar pats laikas, kad vėliau nebūtų kliūtis, kuriant didesnius darbus. Nuoširdžiausiai linkiu su nenuilstama energija ir toliau tapyti. Tegul laukia Pasvalys gero dailininko.“

1960. bal. 20.

Mok. A. Lukštas“

Dailininkas A. Lukštas pasirinko akvarelisto kelią. Štai ką yra pasakęs apie akvarelę pats dailininkas: „Ji pasidarė efektyvi ir prieinama visiems (iš pradžių), o pilniau apvaldoma tik labai užsispyrusiems, darbštiems ir ypatingos dvasinės sandaros žmonėms“.¹ Kalbėdamas ne apie save, o apie akvarelės meną ir jos kūrėjus A. Lukštas tiesiogiai pasako ir savo credo, savo kūrybos siekius. Jo akvarelių pagrindinis žanras – peizažas. Plaukiantys debesys, žemės žaluma, neužaštrintų kontūrų medžių siluetai, tarp kurių protarpiais pasirodo mėlynos ežerų akys, sudaro tą lyrinę-epinę išraišką. „Kaip niekas kitas iš Lietuvos akvarelistų, jis jaučia šio meto ir paros laiko gamtos didybę, geltonų, oranžinių ir rudų spalvų turtingumą. Nuotaiką jis kuria spalvomis nuostabiai derančiomis lietuviškam peizažui“² – rašė prof. V. Rimkus.

Peizažai „Ruduo“ (1980), „Lietinga vasara“ (1982), „Rudens vakaras“ (1982) ir daugelis kitų įėjo į lietuvių akvarelės aukso fondą. A. Lukštas gimė Lietuvos lygumoje, Pasvalio krašte. Čia subrandino troškimą siekti grožio, dvasinio turtingumo. Turbūt ir jo širdis, nustojusi plakti ekskursijos metu kopiant Norvegijoje į kalną, simbolizuoja nuolatinį troškimą kopti į grožio aukštumas.

¹ Marija Macijauskienė. Po aukštus kalnus vaikščiojau... Jonava, 2002, p. 79.

² Akvarelė. V., 1986, p. 13.

Prasmingas kraštiečių bendradarbiavimas

Daujėnų seniūnas Stasys Mackevičius suorganizavo savo aktyviausių pagalbinkų ekskursiją į Vilnių, kur bendradarbiavimo reikalus aptarė su Vilniuje gyvenančiais daugiėnėčiais. Lankėsi Seimo rūmuose, kur juos šiltai sutiko Seimo narys Antanas Matulas, Televizijos bokšte, Arkikatedroje, Valdovų rūmų statyboje.

Nuotraukoje: Seimo narys Antanas Matulas (pirmas iš dešinės) su daugiėnėčiais Seimo rūmuose

Gražaus pasidainavimo ir pabendravimo vakaras su Veronika Povilioniene ir šauniomis dainininkėmis iš Kiemėnų įvyko Vilniaus mokytojų namuose. Skambėjo dainos pagal Antano Vienažindžio, Kazimiero Pūro, kitų mūsų krašto poetų eiles. Patenkinti vakaro dalyviai dėkojo poetui Mykolui Karčiauskui už tokio pasidainavimo organizavimą, Kazimierui Pūriui už įdomų Kiemėnų kaimo pristatymą.

Antano Šimkūno nuotraukos

Mūsų miestelių jubiliejai

Juozas Beniulis

Krikliniams – 450

J. Dankevičius savo knygoje „Moliūnų praeitis“ (Vilnius, „Danielius“, 2003, Vilnius) rašo: „Ieškodamas medžiagos Moliūnų kaimo istorijai, perskaičiau 1870 m. rusų kalba išleistą archeologinį rinkinį. Jame surašyti šie Kriklinių vaitijos kaimai: Kikani, Kirkilani (Kirkilany), Maloni, Stankeviči. Nustebau Kriklinių vaitijoje neradęs Kriklinių kaimo, bet aprašant gretimą Bertelių vaitiją, šalia Akmenų ir Drutiškių kaimų aiškiai užrašytas gretimas kaimas – Kriklini.“

K. Jablonskis „Istorijos archyvuose“ 1935 m. aprašydamas Upytės pavietą 1554 m. inventorių užrašė ne Kriklinių, bet Kirkilėnų vaitiją, su Kikėnų, Kirkilėnų, Malonių ir Stankevičių kaimais.

1564 m. Upytės laikytojo Jono Krošinskio ir A. Novickio sudarytame inventoriuje užrašyti Kriklinių vaitijos Kriklinių ir Kirkilėnų kaimai.

1870 m. archeografinio rinkinio sukeltas abejonės galutinai išsklaidė žymios istorikės Onos Maksimaitienės, pokario metais mokytojavusios Panevėžyje, nedidelis straipsnelis.

1870 metų Vilniaus archeografinės komisijos rinkinyje Upytės pavietas neteisingai priskirtas Žemaitijai. Be to, netiksliai datuojamas inventoriaus sudarymas 1554 metais. Tuo tarpu iš inventoriaus teksto matyti, kad matavimas vyko dar ir 1556 m. Teisingiausia inventoriaus sudarymo data turėtų būti ne ankstesnė, kaip 1556 m.

Kriklinių kaimui buvo skirti 35 valakai žemės. Po vieną valaką paėmė 27 valstiečiai, 8 valakai liko laisvi“.

Taigi J. Dankevičius, kruopščiai ištyręs net keletą archyvų medžiagą, išsklaidė mūsų abejonės dėl pirmojo Kriklinių kaimo paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose. Krikliniai pirmą kartą paminėti Valakų reformos metu, konkrečiai, 1555 metais (ne 1554 m., kaip mes anksčiau manėme). Šiais metais Krikliniams sukako 450 metų.

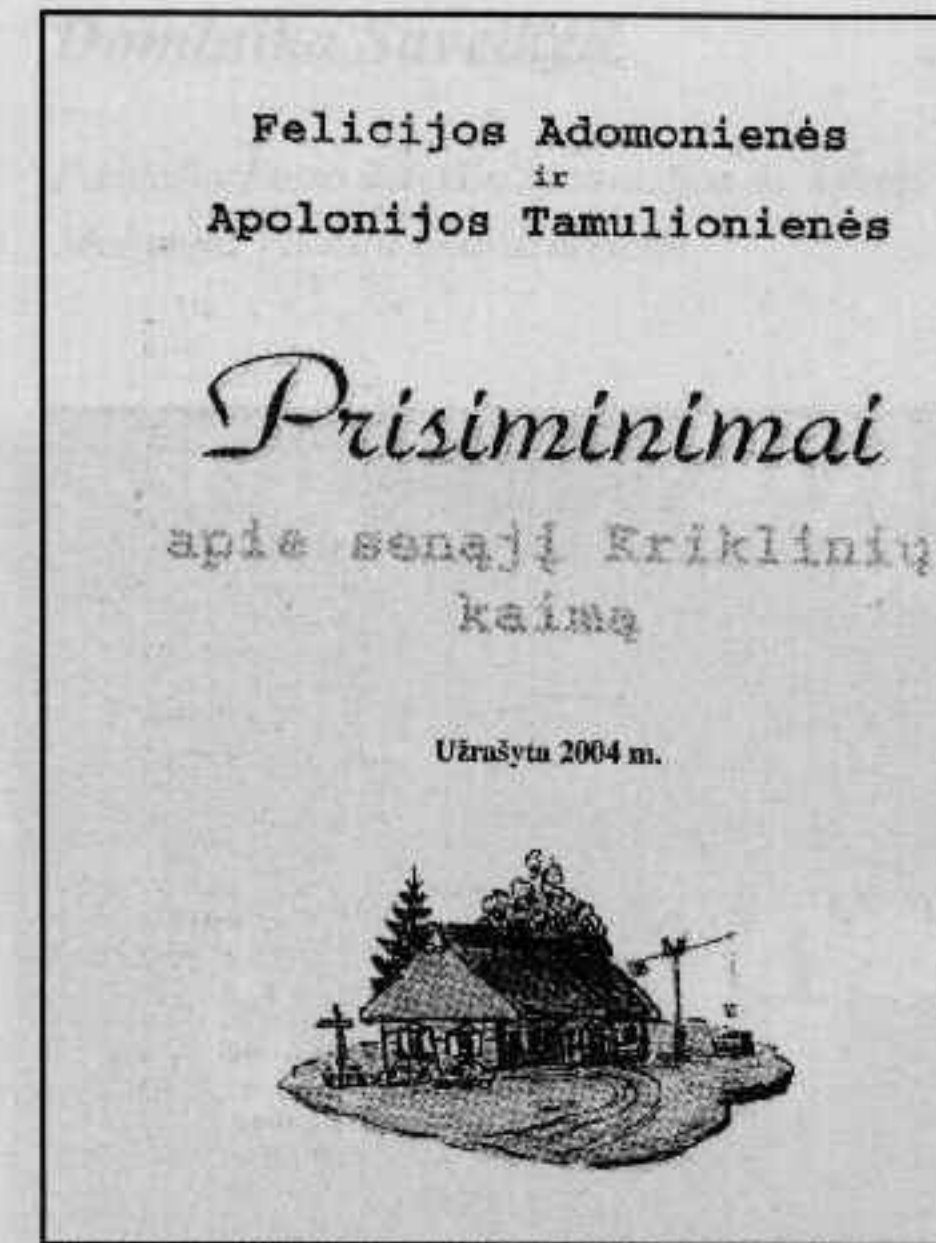
Birželio 12 d. gausus buvusių ir dabartinių krikliniečių bei svečių susirinko į šventę. O prieš tai vyko intensyvūs pasiruošimo jubiliejui darbai. Savo jėgas tam tikslui sujungė kaimo bendruomenė, mokykla, kultūros namai, biblioteka, Pumpėnų seniūnija. Buvo parengtas detalus scenarijus, numatytos visos smulkmenos, pasiskirstyti konkretūs darbai.

Kaimo bendruomenė organizavo miestelio centro, kuris iki šiol buvo gana apleistas, sutvarkymą. Skverelį mies-

telio centre, kur kadaise stovėjo karčiama, vėliau medinis kryžius šalia Miliutės (Emilijos Lelienės) gryčios, o dar vėliau – Lenino biustas, kuris čia buvo visiškai svetimkūnis, nes šis bolševikų vadas absoliučiai nieko bendro neturėjo su Krikliniais, pastaruoju metu buvo pamėgę prekiautojai padėvėtais rūbais. Čia ant atvežtos ir išlygintos žemės buvo pasėta žolytė, įrengti gėlynai, alpinariumas, medinė tvorelė. Pagrindiniu šios vietos akcentu tapo medinis stogastulpis, skirtas Kriklinių 450 metų jubiliejui. Paminklo autorius – pumpėnietis tautodailininkas Pranas Janulevičius. Stogastulpyje neatsitiktinai pavaizduoti ant šios kryklės ir linų pėdas. Yra du Kriklinių kaimo pavadinimo atsiradimo variantai. Vieni pasakoja, kad kaimui vardą davė antelės kryklės. Mat seniau šalia Kriklinių buvo ne vienas ežeras, o juose gyveno nesuskaičiuojama daugybė kryklių. Kitas Kriklinių vardo atsiradimo variantas – padavimas apie Kriko linus. Pasakojama, kad kadaise toje vietoje, kur dabar stovi Krikliniai, plytėjo neįžengiami miškai su juose įsiterpusiais ežerais. Į šias vietas atsikėlė žmogus, pavarde (o gal vardu?) Krikas. Ant ežero kranto jis pasistatė būstą, išsiplėšė šiek tiek žemės ir pasėjo čia linus. Linai užaugo labai vešlūs, žmonės, pamatę juos, stebėjosi ir sakė: „Kokie gražūs Kriko linai!“ Taip ir prigijo šitai vietovei pavadinimas Krikliniai. Beje, vietiniams šis pavadinimas skamba visai įprastai ir suprantamai, tačiau žmonėms iš kitų vietovių kartais būna labai nelengva jį ištart. Kokių tik variacijų netenka išgirsti – ir Kriklėnai, ir Karklėnai, ir Karklininkai...

Kaimyninis Daujėnų miestelis prieš metus irgi šventė tokį patį jubiliejų kaip ir Krikliniai. Šios šventės proga daujėniečiai susikūrė savo herbą ir vėliavą. Krikliniams to padaryti nebuvo leista, nes šis miestelis nėra seniūnijos centras, o Lietuvoje dar yra daugiau nei du šimtai seniūnijų centrų, kurios neturi savo herbų. Teko pasitenkinti emblema, kurioje taip pat pavaizduota kryklė ir linų pėdas.

Jubiliejaus proga savilaidos būdu buvo išleista knygutė „Senieji Krikliniai“. Kriklinietės Felicija Adomonienė ir Apolonija Tamulionienė parašė prisiminimus apie senąjį Kriklinių kaimą prieškarinio, karo ir pokario metais. Knygėlėje aprašytos šeimos, kadaise gyvenusios Krikliniuose. Aprašytos eilės tvarka pradėdant nuo Moliūnų pusės, taip, kaip anksčiau stovėjo jų gryčios. Pridėtas ir senojo Krik-

Kriklinietės Felicija Adomonienė ir Apolonija Tamulionienė savo „Prisiminimuose“ gražiai aprašo senąjį kaimą, jo gyventojus, šeimų istorijas, krikliniečių geneologiją. „Prisiminimus“ spaudai parengė ir išleido kriklinietis mokytojas Juozas Beniulis, knygos „Krikliniai“ autorius.

linių kaimo planas. Šioje knygelėje – šeimų geneologija, įvairūs įvykiai, karai, okupacijos, pokario sumaištys, tremtys, ligos, gaisrai. Aprašyti skaudūs dalykai, pateiktos ir intriguojančios istorijos. Štai, pavyzdžiui, sūnus kariauja fronte rusų pusėje, o jo tėvą prie pat savo namų nušauna tie patys rusų kareiviai... Vedęs gerokai vyresnę už save turtingą našlę ir tapęs vienu stipriausių ūkininkų kaime, gaspadorius sugyvena su jam tarnaujančia mergaite dukterį, po to bando padėti jai ir jos tėvams materialiai, o jo duktė po daugelio metų atvažiuoja į Kriklinius ieškoti tėvo kapo... Nejmanoma nesižavėti paprastų, dažnai gana neturtingų žmonių kantrybe, darbštumu, optimizmu, dvasios stiprybe, dideliu noru mokytis, pakilti virš pilkos kasdienybės.

Beje, Kriklinius dar dažnai pavadina kaimu, tačiau ši gyvenvietė dar 1931 m. lapkričio 20 d. Pumpėnų valsčiaus valdybos nutarimu pavadinta miesteliu. Šį statusą Krikliniai turi ir dabar. Kaip šmaikštavo šventės metu kalbėjęs kunigas vienuolis iš Argentinos Marko Mikalonis, dirbantis Pumpėnuose, prieš 450 metų dar nebuvo ir Argentinos, o Krikliniai jau buvo...

Mokytojai, bibliotekos vedėja ir kultūros namų darbuotojos bendromis jėgomis mokykloje surengė jubiliejinę parodą. Nuotraukos – iš Janinos Stašytės asmeninio albumo, kaimo bibliotekos, mokyklos, kultūros namų,

senojo jau Anapilin išėjusio Kriklinių fotografo Antano Ilekio fotoaparatu sustabdytos akimirkos. Čia atsispindėjo Kriklinių apylinkių įžymesnės vietos, kaimo kultūrinio gyvenimo epizodai, matėsi senųjų Kriklinių gyventojų veidai. Parodoje buvo galima pamatyti F. Adomonienės ir A. Tamulionienės audinius, V. Masilionio rankdarbius, E. D. Ilekytės-Kvedarienės siuvinėtus paveikslus ir nertas servetėles, J. Bražiūnienės ir V. Sakalauskienės mezginius bei nėrinius, senų dokumentų kopijas ir dar daug kitokių įdomių ir gražių dalykų. Jau pats parodos pavadinimas sakė, kad čia eksponuojami senelių, mamų, dukrų ir anūkių darbai. Ne vieno dėmesį patraukė buvusio rusų belaisvio, kuris karo metu du mėnesius gyveno ir dirbo pas Kriklinių kleboną M. Banaitį, sveikinimas krikliniečiams jubiliejaus proga.

Šia proga krikliniečius sveikino ir kraštiečių gydytoja Janina Šerėnienė, profesorius imunologas Vytautas Tamošiūnas, knygos „Moliūnų praeitis“ autorius Juozas Dankevičius, Seimo narys Antanas Matulas, Pasvalio rajono meras Gintautas Gegužinskas, Pumpėnų seniūnė bei kiti garbūs svečiai. Profesorius V. Tamošiūnas iš savo specialiai įsteigto fondo apdovanojo geriausius Kriklinių pagrindinės mokyklos mokinius.

Po sveikinimo kalbų ir parodos apžiūrėjimo visi šventės dalyviai nuėjo į bažnyčią išklausyti šventų Mišių. Po jų buvo numatyta pašventinti jubiliejinį stogastulpį, tačiau netikėtai užėjusi liūtis privertė pakoreguoti jubiliejaus scenarijų. Paminklas buvo pašventintas kitą dieną – per Antaninių atlaidus.

Dėl liūtės šventinį koncertą, kuris buvo numatytas atlikti parke, teko perkelti į mokyklos salę. Savo dainas, pasakojimus ir šokius jubiliejaus svečiams skyrė vietiniai saviveiklininkai: ansamblis „Kryklė“, pagrindinės mokyklos mokiniai. Koncerto metu skambėjo jau savotišku himnu tampanti daina apie Kriklinius. Pasvalio kultūros namų direktorė Danutė Breimelytė pranešė, kad Kriklinių kultūros namai ir visa kaimo bendruomenė už Antaninių organizavimą respublikinėje apžiūroje laimėjo specialų prizą. Ir ši kartą buvo pagerbti visi šventėje dalyvavę Antanai ir Antaninos.

Vakarop užėjusi smarki audra pridarė dar daugiau eibių. Staiga trenkęs kamuolinis žaibas suskaldė ažuolą, sugadino ne vieno gyventojų elektros instaliaciją, televizorių, sugadino antenas. Net gaisrininkai buvo atskubėję iš Daujėnų... Dėl didžiulės liūtės daugelis šventės dalyvių, ypač vyresnio amžiaus, nesiryžo eiti į parką, kur koncertavo populiarijė „Sadūnai“. Po to iki gilaus vidurnakčio krikliniečiai, ypač jaunimas, grojant muzikantams iš Pasvalio, šoko kultūros namų salėje.

O rytojaus dieną, sekmadienį, lyg kompensuodama truputį sugadintą šventės scenarijų, skaisčiai švietė saulė... Krikliniečiai ir jų svečiai šventė Antaninių atlaidus.

Mūsų miestelių jubiliejai

Algis Petraitis

Saločiams – 490

Šios sukakties proga miestelis pasipuošė gražiu stogastulpiu, sukurtu medžio drožėjo Vytauto Jackūno. Iškilme dalyvavęs Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas pašventino stogastulpį Saločių parke aukojo šv. Mišias. Šventėje dalyvavo nemažai žinomų kraštiečių: rašytojas Henrikas Čigricjus, fizikas profesorius Rimantas Kanapėnas, apie Saločius knygą rašanti Goda Janonytė-Jankauskienė, buvęs ilgametis Saločių vidurinės mokyklos direktorius Petras Čiuplinskas ir kiti. Šventės dalyvius sveikino rajono vadovai Gintautas Gegužinskas ir Povilas Balčiūnas.

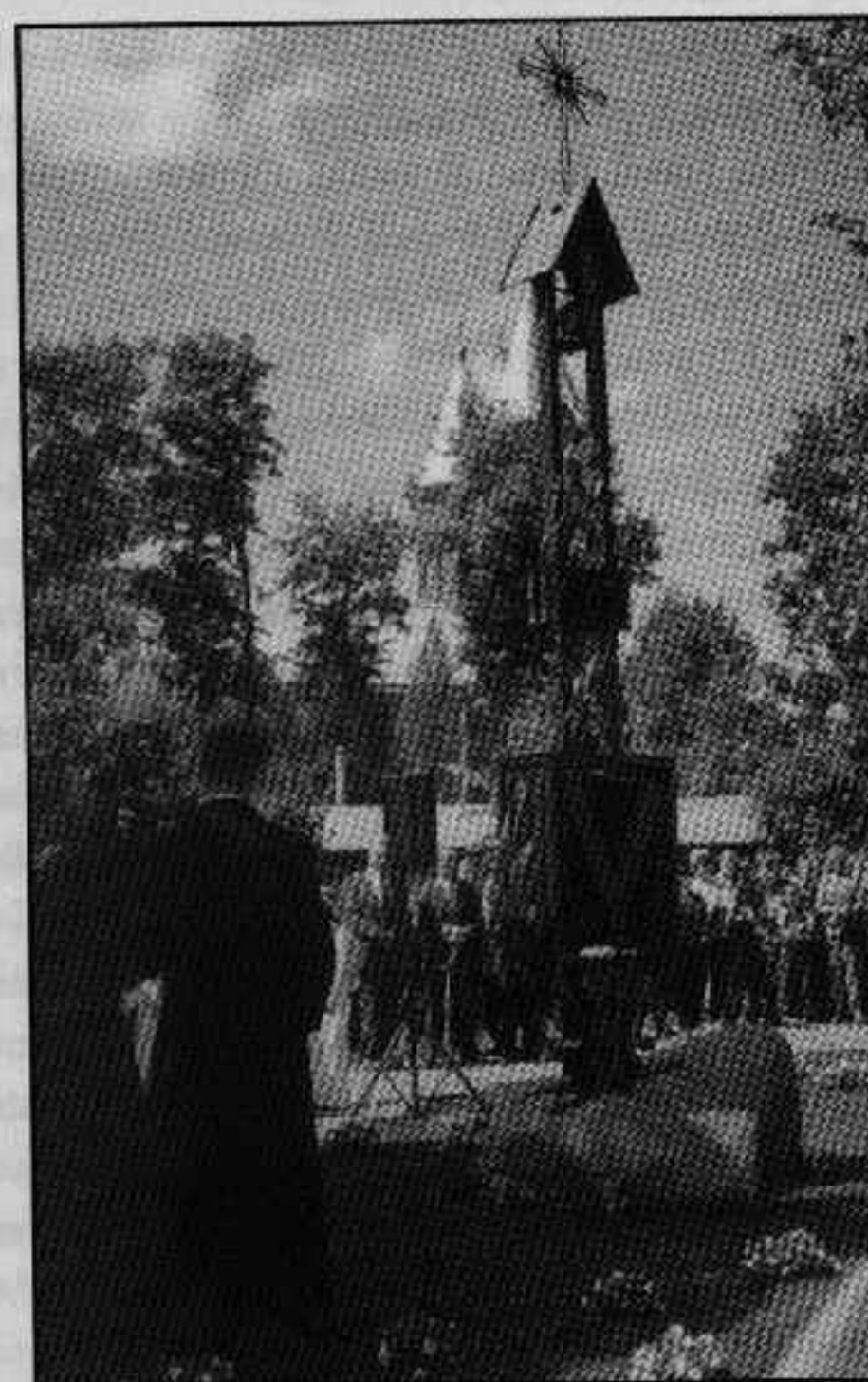
Antanas Vaičekonis

Vaškams – 350

Karšta praėjusi vasara buvo vaškėčiams, įspūdingai pažymėjusiems miestelio 350 metų jubiliejų. Kaip darbščiosios bitelės padirbėjo visi: ir miestelyje gyvenantys, ir išsibarsčiusieji po visą Lietuvą. Užtai miestelis atjaunėjo, pagražėjo, puikiai sutvarkyta centrinė aikštė, kurioje iškilo šiam jubiliejui skirtas paminklas, sukurtas rajono architekto Kęstučio Klivečkos ir nukaldintas iš metalo Žadeikių kalvių Vidmanto Klingos ir Vytauto Gedvilo. Dabar kiekvienam praeiviui šis paminklas primins 1655 metus – tuomet pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose buvo paminėtas Vaškų kaimas. Su jo kūrimosi istorija skaitytojas galės susipažinti Algimanto Miškinio knygoje „Vaškai“. Miestelio pavadinimas kilęs iš žodžio vaškas. Tai pavaizduota ir ta proga sukurtame Vaškų herbe bei vėliavoje.

Iškilme įspūdingai prisiminta daugiau kaip 200 metų senumo istorija, kai 1794 metais, prasidėjus sukilimui prieš carinę Rusiją, Vaškuose pasirodė generolo Romualdo Giedraičio vadovaujami sukilėlių būriai. Iš Kauno karo muziejaus atvykę kariūnai, apsirengę tų laikų uniforma, iš senovinės patrankos trinkelėjo tris garsius šūvius – už Vaškus, už miestelio žmones ir už Lietuvą.

O Vaškų žmonės iš tiesų garsūs ir darbštūs. Vaškų seniūnas Vladas Vitkauskas nuoširdžiai padėjo daugiausiai prisidėjusiems prie miestelio tvarkymo ir šventės organizavimo. Vaškėčiai ypač dėkingi kraštiečiui Vilniaus bendrovės „Tilsta“ vadovui Vytautui Jankauskui, parėmusiam miestelio tvarkymą ir knygos „Vaškai“ išleidimą, taip pat Vaškų vidurinės mokyklos direktorei Daliai Remeikienei, Vaškų kultūros namų administratoriui Mindaugui Garalevičiui, miestelio bendruomenės pirmininkui Raimondui Rimkevičiui.

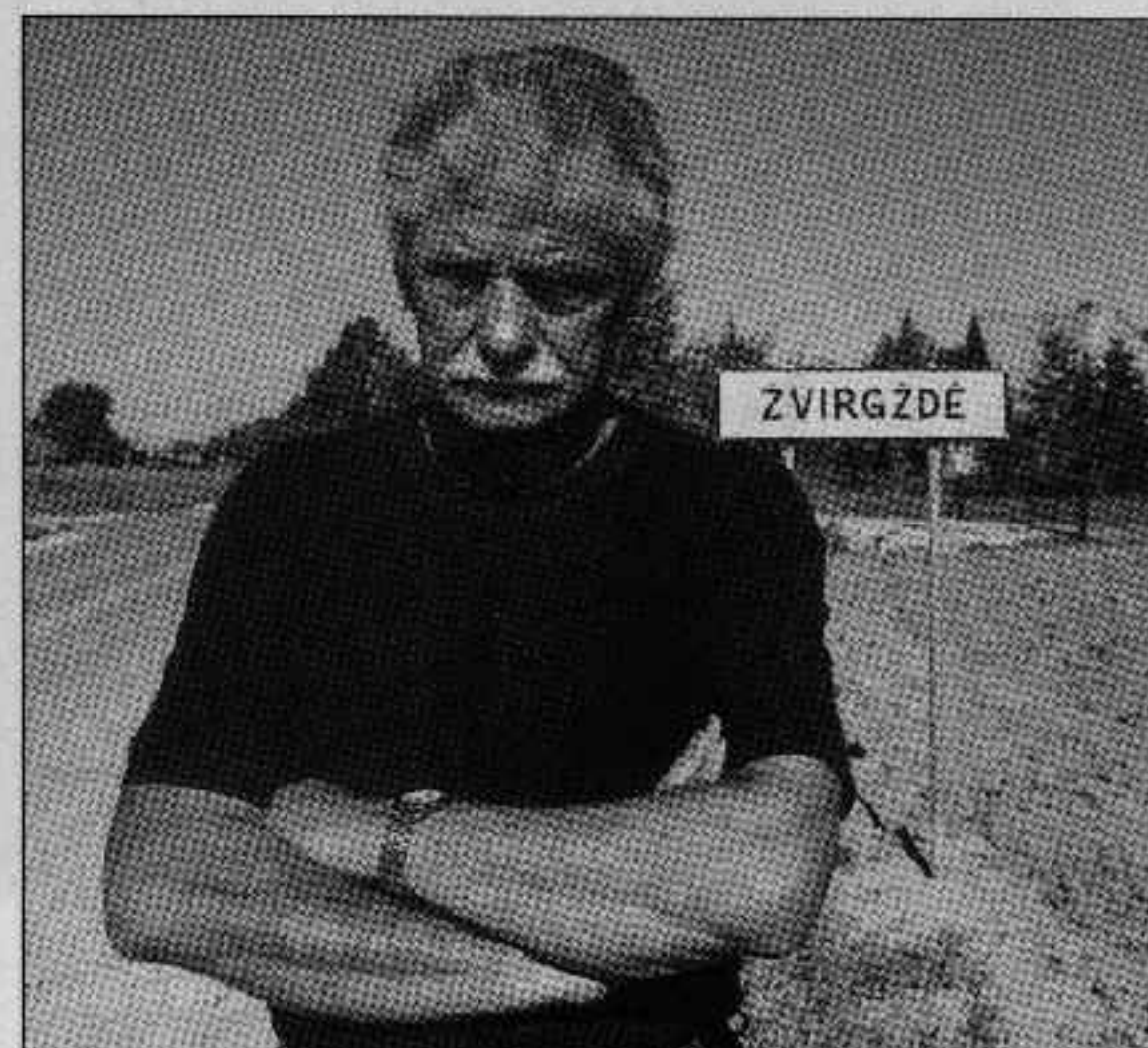

Vaškų paminklą pašventino Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas. Antano Šimkūno nuotrauka

Dominika Saveikytė

Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos 4c klasės mokinė
Mokytoja Vitalija Skardžiuvienė

Gimtinės erdvė Mykolo Karčiausko eilėraščiuose

Žodis „gimtinė“ kiekvienam kelia vis kitokius jausmus, prisiminimų bangas. Tai priklauso nuo žmogaus amžiaus, nuo to, kaip dažnai jis lankosi gimtinėje, o jei jos vis dar nepalikęs, atsakymas būtų vėl kitoks. Retas kuris pasakytų: „Nemyliu savo tėviškės“. Bet taip pat retai išgirstame emocijų kupinus, džiugius žodžius apie ją. Dauguma palieka savo gimtąjį lizdą, ir jis tampa praeitimi. Rodos, taip visa ir gali pasibaigti, bet išlieka vertybių skrynja. Ją reikia atidaryti, išleisti į pasaulį dūlančias bei nykstančias vertybes (gimtinė – vertybių visuma), kad žmonija būtų išgelbėta nuo dvasinio stabarėjimo, materialių vertybių garbinimo. Švelniausiai tą padaryti sugeba poeto ranka.

Pasvalio kraštas gali didžiulis savo poetais, kurie galbūt stipriausiai iš visų Lietuvos rašytojų įaugę į savąjį kraštą. Jų pavyzdžiu galėtų būti Mykolas Karčiauskas – poetas, prozininkas, vertėjas, vaikiškų knygelių autorius, Pasvalio miesto himno „O, mano mieste“ ir Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos dainos žodžių autorius. Visuose jo kūrinuose – Šiaurės Lietuvos vietovės, buitis, tarmiški žodžiai. Poezijoje skamba ir džiaugsmas, ir ironija, liūdesys, graudus lyrizmas. Taip piešiama gimtinės erdvė. Kaip kalbama apie gimtinę? Kaip Mykolo Karčiausko lyrikoje atsispindi vertybės?

Mykolo Karčiausko Žvirgždė

Mykolas Karčiauskas gimė 1939 m. kovo 15 d. Žvirgždėje, Pasvalio rajone. Dabar tai tik mažas kaimelis, kuriam galbūt gresia išnykimas. Tai būtų pats skaudžiausias smūgis žmogui, kurio šaknys yra taip tvirtai įaugusios į Žvirgždės takus, dabar jau sunykusius. Žmogui, kuris yra dalelė vėjo plaikstomų pievų, Žvirgždės saulėlydžių. M. Karčiauskas jaučia tą galimą skausmą ir daro taip, kaip turėtų daryti kiekvienas, mylintis savo gimtinę, – kovoja už ją. Kovoti galima daugybe įvairiausių būdų. Poetas pasirenka švelnią, tačiau galingą taktiką – lyriką, nes ji priinama kiekvienam žmogui, lengviausiai prasiskverbianti į jų širdis.

Iš devynių mano nagrinėtų M. Karčiausko poezijos rinkinių Žvirgždės paveikslą radau penkiuose: „Grįžkelis“, „Balti yra takai“, „Kraujo dirva“, „Galūksnė“, „Sausio eilėraščiai“. Tiek man užteko, kad suprasčiau, kas yra Žvirgždė, kodėl žmogus taip prisirišęs prie mažos vietovės, kuri kaip lašas alaus jūroje (pasirinkau tokį palyginimą, nes Pasvalio krašto žmonių taip mėgstamas gėrimas neretai įteka į posmus). Jau čia galiu sau paprieštarauti, nes skaitydama ir nagrinėdama eiles pajaučiau tai, ką jaučia kūrėjas. Galėčiau jau dabar padaryti mažą išvadą: nesvarbu, kas, kiek, kur yra, – svarbu, kad yra. Taip ta mažytė Žvirgždė (koks trapus, skambus vardas!) netenka savo rėmų, poezijoje ji lyg karalienė, nemirtinga, lyg laivas: „Vėl pateka rytai šiluos. / Liepsnojančiais langais / išplaukia Žvirgždė iš papievių rūko / ir šlovina pasaulį / alum ir duona / kvepiančia kalba“¹. Nors trumpa, tačiau labai graži ir daug pasakanti citata, atsakymas į klausimą „Kas yra Žvirgždė?“. Žvirgždė – tai kalba, kvepianti alumi ir duona. Poetui tai yra vertybės.

Taip pat jis su ilgesiu mini dainas: „Padainuok su šilais paslaptiniais, / Kai ateina tyli sutema, / Kaip kadais man dainavo mama“². Daina perteikia jausmus, atskleidžia žmonių vertybes, palengvina buities darbus, nura-

¹ Balti yra takai. V., 1975, 41 p.

² Galūksnė. V., 1991, 45 p.

mina išsiilgusią sielą. Tokių dainų ilgisi M. Karčiauskas, jam jas atstoja šilų ošimas. Tai rodo, kad jis suaugęs su motina Gamta. Gamta jį skatina kurti gražias eiles, o nykstanti Žvirgždė kelia pyktį, ilgesį. Taip eilėraščiuose gimsta chaosas (Poetas niekada per daug nenukrypsta svajingo lyrizmo link).

Šalia saulašarės žiedų, kiminių, bruknių, „mėlynų ežerinio akių“³, skruzdėlynų iškyla kontrastingi vaizdai: „degančio malūno sparnas / tartum skvernas / savanorio / žaižaruoja paryčiais virš miško“⁴. Taip dar labiau pabrėžiami išgyvenimai, M. Karčiauskas išlieja širdgėla, jo didingoje Žvirgždėje iškyla savanorio paveikslas. Žvirgždės garbingumas sustiprina savanorio reikšmingumą, ir atvirksčiai. Poetas nori, kad nebūtų pamirštas žmogus, savanoris, kovojęs už gimtinę ne lyrika, o ginklu. Jeigu skaitantis M. Karčiausko eiles suprato Žvirgždės esmę, tai kartais minimas savanorio vardas taip pat bus imtas nagrinėti, bus gaivinama praeitis. To M. Karčiauskas ir nori, kad žmogus neužmigytų, kad bustų jo užteršta atmintis. Ją budinti padeda gražų gamtos foną nustelbiantys, kraują stingdantys vaizdai. Ir tiek daug pasako kelios eilutės apie Žvirgždę.

Žvirgždė – tai giminė. Ji yra visa ko pradžia, centras. Iš jos duonos kvapu plevena dainos, namų šiluma. Žmonės, žodžiai, net savanoris, kuris nėra M. Karčiausko artimasis, tampa savu, nes visa tai yra Žvirgždėje.

Namų erdvė

Būtų galima pagalvoti, kad Mykolas Karčiauskas ver-tina tik vieną Žvirgždę, tačiau taip nėra. Nagrinėdama minėtus poezijos rinkinius, radau daugybę miestelių, kaimų ir kaimelių pavadinimų: Gulbinėnai („Grįžkelis“, „I kelią, į kraštą“, „Sausio eilėraščiai“), Joniškėlis („Grįžkelis“), Krinčinas („Grįžkelis“, „Vyšnių kalnas“, „Galūksnė“), Leliškiai („Vyšnių kalnas“), Pušalotas („Vyšnių kalnas“), Saločiai („Sausio eilėraščiai“), Toliūnai („Sausio eilėraščiai“), Varžai („Vyšnių kalnas“, „Sausio eilėraščiai“), Valakai („Vyšnių kalnas“, „Sausio eilėraščiai“), Vaškai („Grįžkelis“, „Vyšnių kalnas“), Vildūnai („Grįžkelis“), Šimonys („I kelią, į kraštą“), Papyvesiai („Vyšnių kalnas“), Noriūnai („Galūksnė“), Mediniai („Sausio eilėraščiai“). Minimas ir Pasvalys („Grįžkelis“, „Vyšnių kalnas“). Tokia vietovardžių gausa padeda lengviau suprasti, kas poetui yra giminė, kokios jos erdvė.

„Aš tavo vardą lyg šaltinį / Pavargęs lūpose jaučiu. / Tu mano krikštas pirmutinis / Ir lengvas grumstas ant pečių. / Tu mano vizija ir žodis. / Ramunėm kvepiantys balti / Takai į sodžių, tėvo odą, / Vidudienyje iškalti.“⁵ Kokie

Žvirgždės ąžuolas – seniausias tėviškės liudininkas

nuostabūs žodžiai! Jie apie Krinčiną. Skambesiu, didingu mu panašūs į eiles apie iš „papievių rūko“⁶ išplaukiančią, žėrinčią Žvirgždę. Krinčinas suteikia daug vilties poetui, sickiančiam išsaugoti gimtines reikšmes. Krinčinas atgaivina jį primindamas pirmąjį krikštą, patirtus sunkumus, tėvo sodą. Čia išskylančios vertybės nuvilnija kaip prisiminimų banga. Ta banga aptaško poeto lūpas, ipečia energijos, kurios tikrai reikia, ypač tada, kai nustojęs gyventi prisiminimais jis aplanko gimtąjį miestelį, pamato dabartį: „Jau aparė senąjį kelią Krinčinan. / Stebiuosi ir lankstais einu. / Tiek visko čia matęs, girdėjęs, pažinęs / Jaučiuos – lyg svetur gyvenu. / Nėra jau, nėra jau... Koks medis pamoja, / Upelė vos vos dar gyva. / Ten paukštis sukumpęs vargingai plasnoja / Ties mano vaikystės kalva.“⁷ Viduje kyla daugybė išgyvenimų. Žmogui turėtų būti tikrai skaudu, ilgu, nes grįžti namo, o ten tavęs niekas nebelaukia, jautiesi lyg svetur. Kai tematai „sukumpusį“⁷, vargiai skrendantį paukštį – vargingą laisvę, jaunystę. Kyla pyktis, ironija, bjauru žiūrėti į susvetimėjusią gimtinę, kai jos iš „miego lyg prakeikio“ net „Krinčino varpai neprikels...“⁸. Tada M.

⁶ Balti yra takai. V., 1975, 41 p.

⁷ Grįžkelis. V., 1999, 33 p.

⁸ Grįžkelis. V., 1999, 111 p.

³ Grįžkelis. V., 1999, 52 p.

⁴ Kraujo dirva. V., 1993, 76 p.

⁵ Vyšnių kalnas. V., 1978, 85 p.

Karčiauskas bando budinti kadais sava buvusią erdvę eilėmis, pasikliauja žodžio galia. Iš tiesų poetui reikia turėti daug stiprybės, nes gražūs prisiminimai ir žiauri dabartis – visai nesuderinami dalykai, keliantys sieloje audras, žudantys vienas kitą, o drauge ir patį žmogų. Ir čia kaip loterijos rate – rutuliukas įrieda į tinkamą laukelį: baltą, keliantį džiaugsmą, į prisiminimų laukelį, prisiminimų lauką, kuriame – balti beržai, savas molis. Tokia erdvė kelia optimizmą. Taigi M. Karčiauskas kurdamas pasikliauja intuicija, pabrėžia išgyvenimų dinamiką.

Kaip jau minėjau, miesteliai ir kaimai, epizodiškai pasirodantys eilėse, atlieka apibendrinamąjį vaidmenį. Kaip kuriama jų erdvė? Kaip M. Karčiausko žmogus joje jaučiasi? Manau, tiek erdvė, tiek nuotaika vėl bus paralelios viena kitai.

Rožių auginimas⁹

rožės ant kapų kunigų
Gulmijanų Gulbijanų Gulbinėnuos
prasiskleidusios
susizeidusios
kraujuojančios
speige po sniegais

matydavau
kai imdavo rožėti
nuo speigo žvaigždės
diemedis prie šulinio
ir kryžiaus akmuo
žlėjo vakarėj
rožės randą lange

Rožės. Kartu su jomis prasiskleidė skausmas, širdgėla, lyg rožių spygliai durtų eilėraščio žmogaus širdį ir atvertų žaizdas. Viskas ima kraujuoti („rožėti“): žvaigždės (svajonės), diemedis, augantis prie šulinio (atsisveikinimas su gražiomis jaunystės dienomis). Eilėraštyje pakartojamas Gulbinėnų vardas sukelia ironiją. Šios rožės prasiskleidė žiemą kaip vizija, paliko randą, kurį reikia užgydyti. At-eina pavasaris, žiemos rožės ištūpsta, pražysta tikrosios rožės, nubunda gamta, prašviesėja ir poeto mintys, erdvė vėl tampa sava: „Raminuos pavasariais dažniau.“¹⁰ Kaip gamta žaidžia su žmogumi! O vasarą poezijos vitražą sudaro dar gražesni prisiminimai. Deja, jie trapūs ir brangūs kaip tas vitražas. Daug dėmesio skiriama besidžiaugiančios vasara gamtos detalėms. Iš jų kuriama darni, šilta erdvė. Joje ir Pyvesos krantai, „apaugę šarkų bažnyčiom“¹¹,

ir žvaigždėlės, ir „Papyvesių žali dainorėliai“¹², alksnių „raganų šluotos“, paukštelių skambėjimas. Viskas taip primena pasaką, kurią pats sau seka poetas. Jis tai supranta ir bijo pasilikti vienas vasaros Lietuvoje ar sodo tyloje. Prisiminimai niakutęsi, „pro rudens alsuojančius lapus“¹³ vėjas išpūstų šaltą lietų. Jis ir pabudintų iš to sapno, priverstų jausti rudens. O po rudens – žiema. Tada pavasaris, vasara – viskas vėl iš naujo, ratu. Prisiminimų ratu. Tačiau kiek ilgai žmogus gali kurti prisiminimais? Visą gyvenimą. Juk prisiminimai gali būti vaikystės, jaunystės ar net vakar dienos! Tik reikia išsaugoti gimtinę. Taip dar daug kartų keisis eilėraščių žmogaus ir gimtinių erdvės santykiai. Dar daug kartų ji skaudins, nepriims, džiugins, gal net nubus iš tų miego kerų ir priims taip, kaip trokšta pats poetas. Nebebus taip, kaip buvo, bet gal pavyks padaryti dar geriau.

Namiškių paveikslai

Žvirgždė, Krinčinas – centras, o kitos vietovės sustiprina, apibendrina jį. Žvirgždė išplaukia lyg karalienė, o Krinčinas gaivina, rūpinasi, valdo kaip karalius. O gal galima šiuos vaizdus interpretuoti kitaip? Žvirgždė ir Krinčinas – tai tėvai, o kiti kaimeliai – broliai ir sesuo. Juk paprastam, santūriam Šiaurės krašto žmogui mieliau būtų šiuos brangius vietovardžius sieti su šeima. Be to, M. Karčiauskas savo artimųjų šviesiam atminimui paskyrė ne vieną posmą.

„Mama, bet aš tavo paskutinis / Žodis žemei. Tu jau nutilai. / Ir nebėr tos varganos krūtinės – / Ją užklojo molis ir šilai. / Tėvo gryčia jau jurginai tapo. / Jau po tėvo langu nedienos.“¹⁴ Šiomis eilutėmis pasakyta skaudi dabartis. Tėvas, motina, brolis, sesuo jau palikę šį pasaulį, bet vis dar gyvi M. Karčiausko prisiminimuose. Jie minimi gražiais žodžiais, apdainuodamas šeimą poetas kalba paprastai, tačiau tai ir yra svarbiausia. Motina poezijoje darbšti, dosni, skubanti, „pasidainuojanti / tai sau, tai gyvulėliams“, besimeldžianti už vaikus, o „darbų džiaugsmo ir pragare“ ji vis vien yra „jauna, / graži šviesa!“¹⁵. Rūpestis, meilė, gėris ją daro panašią į šviesą, amžinąją šviesą, kuri vis dar tebegloboja poetą. Taip gimsta eilės kaip padėka motinai.

Kalbėdamas apie tėvą M. Karčiauskas taip pat pabrėžia jo sunkų darbą: „Sunkiai tėvas žemę arė, / Švelniai obelį sodino.“¹⁶ Kontrasto principu išryškinamas tėvo gerumas. Obels, sodo vaizdai (tautosakos motyvas) neatsiejami nuo tėvo. Tėvo sodas – tai visa šeima, kuri jam yra šventa. Jis sunkiai dirbo, bet dar turėjo jėgų švelniai sodinti obelį,

^{11, 12} Vyšnių kalnas. V., 1978, 46 p.

¹³ Grįžkelis. V., 1999, 38 p.

¹⁴ Balti yra takai. V., 1975, 26 p.

¹⁵ Dienos – elegijos. V., 1985, 110, 112 p.

^{16, 17} Sausio eilėraščiai. V., 1993, 56 p.

⁹ Grįžkelis. V., 1999, 100 p.

¹⁰ Balti yra takai. V., 1975, 26 p.

skiepyti ją, tačiau tie skiepai liko vieniši. M. Karčiauskas labai gražiai ir vaizdingai pasako apie brangiausio žmogaus mirtį: „Netikėtą garsą girioj / Tartum šūvis pasigirsta / Ir nuaidi lyg namolio / Tėvo balsas Dievo toliais.“¹⁷ Tėvas paliko našlaitį savo sodą, kuris taip pat ėmė nykti – anksti į tėvų prieglobstį iškeliavo sesuo, mirė vienas iš brolių.

Sesers atminimas eilėraščiuose šviesus, gražus. Jos jaunystę, grožį poetas perteikia paslaptinai piešdamas portretą gamtoje. Seserį supa saulašarės, kiminai, bruknės, spalgenos, „mėlynos akys ežeinio“¹⁸, linažolė, nakviša, vakaras, Žvirgždės bergždynai. Svajinga, trapi erdvė, kurioje sesuo pasirodo sapne. Tai užuomina, kad jos jau nebėra, liko tik dykvietė. „Ilgisi mano sesuo / saulės kalneliuose / krauna žiedus saulašarė“¹⁸. Sesuo ilgisi saulės, o M. Karčiauskas – sesers. Saulašarės žiedai – sesers laikinas grožis, trumpa jaunystė. Taip poetas kalba apie seserį.

Tame sode liko M. Karčiauskas ir jo brolis. Jie turėtų laikytis kartu ir daryti taip, kad nebūtų – „ką dar menam, tuo gyvi gyvenam“¹⁹. Tačiau išlikę tik pažadai, rožinės svajonės: „Vėtrom tėviškėn sugrįžti žadam, / Nors seniai užustalėj nutilom.“¹⁹. Čia iškyla dar viena aktuali problema, dabar jau tapusi įprastu dalyku, – ryšiai tarp atžalų nutrūksta, kai kiekvienas tampa „su darbais ir norais apsikentę, / Prie žmonių ir žodžių prirakinti“¹⁹. Argi tai – vienintelė priežastis? Kodėl susitikimai būna tik tada, kai prispiria bėdos, per šventes, jubiliejus? Tiek nepakanka palaikyti tvirtą brolišką ryšį, koks buvo jaunystėje. M. Karčiauskas nori permaining. Tai vėlgi išsako eilėraščiuose, paskirtuose „geriems mano broliams“¹⁹. Juose jis rodo meilę, pagarbą broliams, o iš obelų padvelkiantis ilgesingas vėjas – tarsi kreipimasis į likusiojo brolio širdį, bandymas ją atgaivinti. Kartu tai yra ir kreipimasis į visą žmonių. Bet vargu ar to pakaks. Kad pajustų kaltę ir pareigą gimtinei, gamtai, žmogus turėtų vėl priartėti prie jos, o tam trukdo išsigalvoti išpareigojimai savo naujam gyvenimui (nužmogėjimo požūris). Jei kiekvienas taip pasigilintų į praeitį, gal suvoktų, koks buvo turtingas. O glaudžiame šeimos rate tai įvyktų ir greičiau, ir tvirčiau.

Vaizduodamas artimųjų paveikslus, išreikšdamas liūdesį dėl jų netekties M. Karčiauskas atlieka sūnaus pareigą – pagerbia šeimą. Kartu ir gimtinę.

Upės

M. Karčiausko eilėraščiuose pilna gamtos detalių. Gamta juk aprėpia visą mūsų gyvenimą – nuo lopšio iki tol, kol žmogaus kūnas gauna amžiną žemės prieglobstį. O tuo tarpu laikas bėga, formuojasi žmogaus ir gamtos santykiai. Čia reikia paties žmogaus pastangų, tačiau bėgant metams jis vi-

¹⁸ Grįžkelis. V., 1999, 52 p.

¹⁹ Vyšnių kalnas. V., 1978, 31 p.

sais būdais lyg tyčia traukiasi tolyn, o sugrįžti juk neįmanoma. .. Argi begalima su šaknimis išplėštą medį vėl pasodinti atgal?.. Vadinasi, M. Karčiauskas niekada nebuvo palikęs savo gimtojo krašto. Kaip keitėsi jo ir gamtos santykiai tą praėjusį laiką, eilėraščiuose geriausiai atspindi upių tėkmė.

Nagrinėdama M. Karčiausko poeziją grožėjausi Lėveniu („Grįžkelis“, „Į kelią, į kraštą“, „Balti yra takai“, „Vyšnių kalnas“, „Kraujo dirva“, „Sausio eilėraščiai“ – nemažoje dalyje poezijos), Mūša („Grįžkelis“), tekančia Svalia („Grįžkelis“, „Vyšnių kalnas“, Dienos-elegijos“, „Galūksnė“), minimas Jiešmuo (kai kur Viešmuo) („Grįžkelis“, „Vyšnių kalnas“). Upės M. Karčiauskui šventos, tyros, ne žmonijos dalis: „Ten Lėvens krantai / Akmenėliai versmę tyrą / Iškelia aukštai.“²⁰ Lėvens ir Svalios vaizdus taip pat galima sieti su tėvo ir motinos įvaizdžiais. Visų pirma upėse atsispindi vertybės: „Prie Lėvens krantų dar žydi / Kiekvienam sava gėlė / Mūsų dieną žemėj lydi / Paukščiai, žvaigždės ir žolė“²¹. Lėvuo nėra išdidus – prie jo krantų kiekvienas gali rasti kažką sava. O paukščiai simbolizuoja mus lydinčią kalbą, tarmę, dainas. Žvaigždės – laisvės troškimą, svajones. Žolė – arčiausiai žmogaus kojų esantys kasdieniniai darbai, žemė. Lėvens pareiga yra priminti tai žmogui. O kad tos vertybės dar tvirčiau įaugtų į jo kraują, M. Karčiauskas tiesiog prašo: „Išsidegink upės vardą, – / Jis švelnus, tau neskaudės...“²². Antra, upės liudija buvusias kovas už laisvę, „žilvičiai, pasvirę į upę“²³ tarsi gedi žuvusių partizanų – atspindi atminties paveikslą.

Motina Svalia yra šventa: „Lyg dvasia Svalia į dangų / Iš to molžemio nužengs“²², jungia žemės molį su dangaus aukštumomis – galinga. Gražiausiai savo meilę Svaliai M. Karčiauskas išsako šiomis eilutėmis: „Dangus, atsispindėdamas Svalioj / pamiršta savo ilgesį ir skausmą.“²⁴, „Nuoga atsispindėdama Svalioj / vakarėj moteris pažįsta savo kūną / atodūsį prakeikiamoj kančioj / Kaip nuodėmės svaiginantį saldumą / ir ieško savyje vilties pradžios“²⁴. Svalia ir ramina, ir teikia viltį – skatina gyventi, kovoti. Ji atspindi dar vieną vertybę – žmogaus kuklumą: „Čia vakar praėjo Žemaitė, / Mazgojosi kojas Svalioj.“²⁵ M. Karčiauskas parodo, kad žmogus turi būti kaip Svalia – padėti kitam, kuris galbūt net nėra tavo erdvės dalis (aukštaitė Svalia be išdidumo plauna (mazgoja – tarmybė) kojas žemaičių krašto Žemaitėi). Tačiau visos šios vertybės vis labiau stumiamos į tamsiausią miško kampelį, toks užsimiršimas skaudina rašytoją. Sunkiomis valandomis kas daugiau jį palaikys, jei ne tos pačios nebylios upės: „Padainuokit, mano graudžios

²⁰ Į kelią, į kraštą. V., 1984, 15 p.

²¹ Į kelią, į kraštą. V., 1984, 61 p.

²² Vyšnių kalnas. V., 1978, 66 p.

²³ Vyšnių kalnas. V., 1978, 28 p.

²⁴ Dienos – elegijos. V., 1985, 27, 29 p.

²⁵ Galūksnė. V., 1991, 39 p.

ašaros, / Tegu skamba kaip Viešmens giesmė!..“²⁶. Taip upės atlieka savo tėviškas, broliškas pareigas.

Tiek upėse, tiek medžiuose, tiek molyje – visur pulsuoja gimtinių brangenybės, virtusios metaforomis. Šios gamtos dalys įgyja ypatingą reikšmę M. Karčiausko eilėraščiuose. Kaimo erdvės detalės yra pagrindas kuriant eiles. Poetas parodo, kad liko ištikimas tėviškės žemei, upėms, gražiai, tačiau kartu ir graudžiai apie tai kalbėdamas siekia pavcikti skaitytoją. Kūryba neatsiejama nuo upių, nes vanduo – gyvybės šaltinis, laiko tėkmės liudytojas, pažinimas.

Tikriausiai nerastume tokio M. Karčiausko poezijos rinkinio, kuriame nebūtų namų erdvės detalių. Medžiai, molis, upeliai, dainos, artimųjų paveikslai eilėraščiuose yra tarsi metaforos. Jos – poeto kūrybos ir gyvenimo paspartis. Toks stiprus prisirišimas prie gimtojo krašto, glaudus ryšys – tai būdas tęsti kultūrą, išsaugoti vertybes. M. Karčiauskas nori įtikinti skaitytojus, kad gimtinė – ne vieta, kurioje gimėme, žaidėme, patyrėme pirmuosius išgyvenimus. Gimtinė – tai dalelė žmogaus. Ji auga kartu, yra lyg šeimos narys. Deja, žmonės vis labiau atšąla, įsilieja į pilkus gyvenimus. Poeto akcentuojamos vertybės daugeliui yra praeitis, kuri nebeįaudina. Jis stengiasi šildyti žmonių širdis rodydamas savo gimtąsias vietas, išsakydamas skausmą dėl aplėistos tėviškės, liūdėdamas, kai pasijaučia svetimas savo namų erdvėje, džiaugdamasis, pajutęs net menkiausią gimtinių kvėpavimą savyje. Toks užsidegimas skatina susimąstyti, bandyti suvokti save net tokį skaitytoją, kuris paklaustas, kas yra jo gimtinė, tepasakytų miesto, kaimo ar kitos vietovės pavadinimą. O M. Karčiauskui gimtinė yra viskas nuo menkiausios žemės dulkės iki vuturėlio dainos.

Naudota literatūra

- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. V., 1972.
- Karčiauskas M. Balti yra takai. V., 1975.
- Karčiauskas M. Dienos – elegijos. V., 1985.
- Karčiauskas M. Galūksnė. V., 1991.
- Karčiauskas M. Grįžkelis. V., 1999.
- Karčiauskas M. Iš aukuro ugnies. V., 1986.
- Karčiauskas M. Į kelią, į kraštą. V., 1984.
- Karčiauskas M. Kraujo dirva. V., 1993.
- Karčiauskas M. Sausio eilėraščiai. V., 1993.
- Karčiauskas M. Vyšnių kalnas. V., 1978.
- Lietuvos TSR administracinio – teritorinio suskirstymo žinynas II. V., 1976.

²⁶ Grįžkelis. V., 1999, 30 p.

Pasvalietiški nutikimai

Pasakoja mokytoja Verutė Vaičekonienė

Karo metais Žadeikiuose buvo įsikūręs rusų dalinys. Čia, laukuose, nusileisdavo nedideli lėktuvai. Vienas rusų majoras atskrisdavo į Ragujus, nusileisdavo netoli mūsų sodybos. 1944 metais buvo labai šiltas, gražus ruduo. Mūsų sodyboje dūzgė kuliamoji, kūlėme javus, buvo daug jaunimo. Ir tą gražią dieną vėl pasirodė kitas lėktuvas. Lakūnas skrido visai žemai, matyt, norėjo pasižiūrėti, kas čia vyksta. Išgirdome, kaip triokstelėjo malūno sparnas, o už jo užkliuvęs lėktuvas trenkėsi į žemę. Tuoj prisistatė kariškiai. Vienas lakūnas žuvo iš karto, kitas buvo sužeistas.

Tačiau ir po to nesiliovė majoro skraidymai. Vieną dieną jis man sako: „Ar nori paskraidyti?“ Sakau: „Noriu“. Ir mes pakilome, pirmą kartą pamačiau savo sodybą ir apylinkes iš viršaus. Dabar galvoju: iš kur tas drąsumas?

Vieną dieną automašina atvažiavo grupė kariškių. Pas mus tuomet viešėjo majoras, mes jį vaišinoje pasvalietiška. Pamatęs atvažiuojančius kariškius jis bėgo prie lėktuvo ir bandė pakilti, bet nespėjo. Kariškiai jį išsivežė. Po kurio laiko vėl atvažiavę kariškiai mums pasakė: daugiau savo majoro nebematysit.

Pasakoja skulptorius Antanas Dimžlys

Sovietmečiu parvažiavau atostogų į gimtąjį Pasvalio kraštą, pas seserį. Vieną dieną ji man sako: „Antanai, gal gali nuvežti į Pasvalį ir parduoti mano butelius, jų tiek prisirinko“. O prisirinko net keli maišai. Taigi vežam. O prie priėmimo punkto didžiulė eilė. Stovi žmonės ir svarsto: priims ar nepriims. Mat pusę priima, pusę – atmeta. Stovime su žmona ir tariamės, ką daryti. Negi vešime tuos maišus atgal? Belaukiant eilėje man šovė į galvą gera mintis. Pasivedėjau į šalį žmoną ir sakau: „Kai mes prieisime prie langelio, tu garsiai manęs paklausk, ar aš jau buvau pas Bartkų. Aš atsakysiu, kad nebuvo, kai parduosiu butelius, tada ir nueisiu.“ Kaip sutarėme, taip ir padarėme. Pagaliau priartėjome prie langelio. Aš dedu butelius, priėmėja skeptiškai į mane žiūri, matyt, nusiteikusi pusę butelių atmesti, o tuo metu žmona garsiai manęs paklausė: „Ar jau buvai pas draugą Bartkų?“ Aš dar garsiau atsakiau: „Kai parduosiu butelius, tada ir nueisiu“. Supirkėjos veidas iš karto pasikeitė, skepticizmas dingo, griebė butelius ir nė vieno neatmetė. Pardavėm visus ir gavom sauja rublių. Važiuavom laimingi namo ir kvatojom: „Va, koks galingas tas partijos komiteto pirmasis sekretorius draugas Bartkus!“

Senatvė dar palauks...

Įprasta sakyti, kad gražiausias gyvenimo įprasminimas – užauginti vaikai, pastatyti namai, pasodinti medžiai. Tai regimi dalykai. Bet yra ir kita žmogaus gyvenimo pusė – vidinė, nematomoji, dvasiniu pasauliu vadinama. Ir šioji trokšta būti atsispindinti, auginanti. Išreikšti savo vidinį pasaulį vieniems padeda spalvos ar natos, kitiems – žodis. Žodis – bene geriausias būdas išdalinti kitiems savo mintis, išgyvenimus, patyrimus. Į jį suteka sielos džiaugs-

Bronislava Černiauskiene. Vido Dulkės nuotrauka

mas ir skausmas, kasdienybės ir švenčių šviesa. Išsilieja žodžiai upėmis, jūromis, vandenynais... Ir žavimės skaitydami smėlėtame upės dugne švytinčiais baltais akmenukais, ir stebimės jūros gelmių paslaptimi, ir patiriame stebuklų vandenyno jėgos apglėbti. Knyga surenka žmogaus gyvenimo nuotrupas ir tampa Amžinybės ženklų.

Bronislava Černiauskiene, septintąją dešimtį bebai-gianti kaimo moteris, tik prieš ketvertą metų pasuko į literatūrinės kūrybos kelią: 2001 metais ji išleido publicistinę knygą „Meškų laukas“ – pasakojimą apie kaimą, kuriame gyvena. Šiais metais, 2005-aisiais, pasirodė jau ketvirtoji jos knyga – apsakymų rinkinys „Vienkiemio mergaitė“. 2002 m. ji išleido eilėraščių rinkinį „Vaikštau žeme“, o 2004 m. – dar vieną publicistinę knygą „Audžiau abrusėlį“ (pasakojimą apie Joniškėlio etnografinį kolektyvą „Abrūsėlis“).

Žavi šios moters dvasinė energija. Kaupta, laikyta viduje ilgus dešimtmečius ir išsiveržusi gaivia upe dabar, kai ir vaikai užauginti (net šeši!), ir namai pastatyti. Vadinasi, toji slaptinėjanti žmogaus dalis – dvasinis pasaulis – nebuvo sugniuždyta kasdienių rūpesčių ir vargų, kurių Bronislavai teko nemažai patirti. Kaip gyvas išlieka žiemos šalčių spaudžiamas medis ir prisikelia naujam gyvenimui pavasarį, taip prisikėlė ir šios moters dvasia, kai didieji rūpesčiai pasitraukė iš jos gyvenimo. (Tokią pat ribą peržengusi į literatūrą atėjo ir literatūros klasikė Žemaitė.) Iš prigimties kūrybingą asmenybę liudija meilė literatūrai nuo pat vaikystės, dar jaunystėje rašyti eilėraščiai, bibliotekiniškystės mokslai Vilniuje – de ja, pradėti ir nebaigti, nes teko rūpintis šeima. Gyvenimas nuvingiavo ne ta kryptimi, kaip Bronislavai norėjosi. Bet tai, ką jis atėmė iš jos jaunystėje, tarytum sugrąžina dabar kaip skolą – dovanoja jai galimybę realizuoti save kaip kūrėją.

Kaip minėta, pirmoji Bronislavos Černiauskiene knyga buvo ne jos pačios kūryba, o pasakojimas apie Meškalaukį – taigi pirmiausia savo talentą ir laiką paskyrė gimtajam kraštui, kaimui, kuriame dabar gyvena (jos gimtinė – Stipinų kaimas netoli Švobiškio). Per gana trumpą laiką ji surinko nemažai medžiagos apie šį netoli Joniškėlio esantį kaimą, užrašė žmonių pasakojimus, pagyvino knygą savo

sukurta legenda, eseistiniu pasakojimu „Amžių sandūroje“, fotografijomis. Knyga sukuria ryškia kaimo gyvenimo panoramą ir skatina kitus imtis išsamios Meškalaukio istorijos rašymo.

Išdrasėjusi Bronislava išleido ir savo eilėraščių rinkinį, pavadinusi jį „Vaikštau žeme“, tarsi pabrėždama savo buvimą žemai, prie žemės, nesidairant į dangų, nesiekiant aukštumų. Jos poezija išties labai paprasta (tą pripažįsta ir pati autorė: „O mano eilės paprastutės kaip ramunėlių arbata./ Bet ir ja atsigaivinti kartais miela“), lengvai suprantama. Tai nuoširdus kalbėjimas apie žmogui šventą žemę, apie nuolatinį buvimą tarp laimės ir kančios, apie tai, kas sušildo širdį, apie kaimo praeitį ir dabartį. Kodėl rašomi eilėraščiai, atsako ši strofa:

*Man nedavė Dievas erelio sparnų,
Kad galėčiau žvaigždynus pasiekti.
Aš tik noriu daina išsakyti, ką jaučiu,
Aš tik noriu skausmą išreikšti...*

Vis dėlto Bronislava nėra primityvi eiluoja: ji moka mintį išreikšti gražia metafora („jos veidas gruodu jau raukšlėtas“, „norėčiau savąjį likimą sučiuopti už skverną“), surasti įdomų palyginimą („sunkūs žodžiai tartum ledokšniai aštrūs sielą žeis“), gana sėkmingai rimuoja.

Tačiau autorei kur kas geriau sekasi rašyti proza. Publicistinę stilių ji dar kartą išbandė rengdama knygą apie Joniškėlio etnografinį kolektyvą „Abrūsėlis“: bendradarbiaudama su jo vadove Aldona Rapkevičienė, pateikė 40 metų gyvuojančio kolektyvo istoriją, supažindino su repertuaru, netgi tradiciniais kolektyvo valgiais, surinko bibliografiją, knygą iliustravo „Abrūsėlio“ veiklą liudijančiomis nuotraukomis. O ketvirtoji Bronislavos Černiauskiene knyga – apsakymų rinkinys „Vienkiemio mergaitė“ – jos pačios gyvenimo trupinėliai bei kitų žmonių – draugų, kaimynų – likimai. Iš autentiškos medžiagos gimusi knyga tarsi vainikuoja Bronislavos literatūrinį kelią: autorės dvasinis gyvybingumas neleidžia manyti, kad daugiau knygų nebus, bet šią ji pati pabaigia autobiografija ir asmeninio gyvenimo fotografijų puslapiais, lyg sakydama: atėjau ten, kur troškau būti.

Iš tiesų Bronislava yra visur: Pasvalio rajono literatų klube „Užuovėja“, Šiaurės Lietuvos literatų draugijoje, Lietuvos kaimo rašytojų sąjungoje; vadovauja „Bočių“ bendrijos Meškalaukio skyriui. Jos kūrybos galima rasti ne tik rajono laikraštyje „Darbas“ (beje, dažnai ir žinučių, straipsnelių apie literatų ar „Bočių“ veiklą), bet ir žurnale „Ūkininkas“, almanachuose „Svalinėjimai“ (2001, 2003), „Jungtys“ (2003), antologijose „Veidu į Tėvynę“ (2003), „Vyšnios kauliukas“ (2004).

„Pakelkime nuvargusias rankas./ Lai plauks gyvenimas prasmingai...“ – parašė Bronislava žodžius eilėraštyje, kuris tapo „Bočių“ himnu. Parašė apie save. Sau. O senatvė dar palauks...

Bukagalvis

Vėjas sūpavo nuogas medžių šakas. Iš dangaus lyg balti drugeliai leidosi sniegės, nubaltindamos gėlėmis išpuoštus kapus. Tik vienas kapelis buvo apėjęs žolėmis, ant jo padėtas gėlės žiedas ir uždegta žvakutė.

– Kieno čia kapelis? – paklausiau brolienės.

– Čia Stepuko, tokio nelaimingo vaikelio. Jis pats pasitraukė iš gyvenimo. Niekas jo kapelio neprižiūri, nelanko. Aš apraunu žoles, uždegu žvakelę.

Ir jinai papasakojo jo liūdną likimą.

Pavasaris nubėrė žiedais alyvų krūmus. Paukšteliai čiuilbėjo savo giesmeles, kiekvienas buvo užsiėmęs savais rūpesčiais. Saulė jau leidosi ir nuo Mūšos kilo lengvas rūkas. Ant kranto sėdėjo ištįsęs vienuolikametis berniukas ir iš medžio drožinėjo laivelį. Peiliuku kruopščiai dailino burės stiebą. Baigęs pakėlė aukštyn ir, pasigrožėjęs savo darbu, užsisvajavo...

Mūšos bangos sūpuoja ir neša jo laivelį, o jis sėdi jame ir žvalgo. Kokios gražios Mūšos lankos, nusėtos gėlėmis! Priplaukia didelį gražų miestą. Ne, jis mieste nesustos, plauks pasroviui ieškoti gražaus kaimo, kur ant upės kranto stovės puošnūs namai su stiklo gonkomis, darželis bus pilnas gėlių, oš beržai, apjuosę sodybą. Gonkose sėdės mėlynakė mergaitė ilgais gelsvais plaukais ir jam mojuos. Ar sustos? Ar plauks pažiūrėti kitų šalių?..

– Stepai! Kur tu? Eik namo, jau temsta! – šaukė jį mama, nutraukdama svajones.

Stepukas giliai atsiduso, paslėpė laivelį po švarkeliu ir nubėgo namo. Prirūkusiėje virtuvėje visi susėdę jau valgė kuklią vakarienę. Tėvo nebuvo namuose – gal su draugais kur vaišinosi.

– O, mokslinčius grįžo, – pasišaipė brolis Jonas, ir visi nusijuokė.

– Vis bastaisi kažkur. Geriau pamokas ruoštum nesibovijęs, – bambėjo ir mama.

– Ruoš jį tau... Jam smagu vėl tą patį suolą užpakaliu brūzinti... Bukagalvis! – vėl nusišaipė brolis.

Vyresnysis brolis Jonas mėgo pasišaipyti iš jaunilio, nors ir pats nebuvo geras mokslinčius. Bet jau buvo baigęs pradžios mokyklą ir tuo labai didžiavosi.

Stepukas nutylėjo, neatsikirtė broliui, pavalgė ir nuėjo miegoti.

Bet miegas neėmė, buvo liūdna ir neramu. Mokslas iš tiesų nesiseka, kas bus, jei ir šiemet paliks trečioje klasėje? Gal dar leis vasarą pasimokyti, išsitaistyti... Bet kad mokytoja nekenčia, taip pikta vis užrėkia, kai pakviečia atsakinėti. „Nusigąstu ir viską pamirštu... Bukagalvis, aš tikras bukagalvis...“ – mąstė gulėdamas.

Sunkūs sapnai kankino visą naktį. Rytą susiruošė mokyklon.

– Lėk greičiau! Vaikai, mačiau, jau nuėjo! – pikta riktelėjo tėvas. Jis visada ant jo šaukdavo.

Stepukas lėtai ėjo į mokyklą, nesinorėjo prisivyti bendraklasių. Jie dažnai šaipydavosi iš jo nukleiptų batų, iš nuzulintos mokyklinės uniformos.

Kai pravėrė klasės duris, mokiniai jau sėdėjo suoluose. Vos jis spėjo atsisėsti, įėjo mokytoja. Padėjo pluoštą popierių ant staliuko.

– Na, vaikai, šiandien jau gausite pažymėjimus ir galėsite linksmai atostogauti.

Mokytoja kvietė po vieną prie staliuko pasiimti mokslo metų baigimo pažymėjimus – vieną pagirdama už gerą mokymąsi, kitiems liepdama vasarą dar pasimokyti. Kai Stepukas pašauktas atsistojęs (jis buvo aukštesnis už kitus, nes pernai liko kurso kartoti), mokytoja jį nužvelgė rūšiu žvilgsniu.

– Na, dilba, pasigrožėk, kokie tavo pažymiai... Taip niekas ir nelenda į tavo buką galvą! Pražils besimokydamas. Argi tau negėda prieš kitus? Teks ir trečius metus pazulinti tą patį suolą, bet vargu ar kas beiseis iš tavęs...

– Bukagalvis, – prunkstelėjo galiniame suole. Visa klasė nusijuokė.

Stepukas pablyško. Atsisėdęs į suolą neverkė, tik nieko nematančiomis akimis kažkur žiūrėjo... Nebegirdėjo, ką kalbėjo mokytoja. Nuskambėjus skambučiui, susidėjo knygas ir išėjo.

Paėjęs kiek namų link, įlindo į krūmus. Galvą vėrė skausmas: kas dabar bus? Tėvas tikrai užmuš, juk grasi-no... Atsisegė kuprinę, ėmė iš jos knygas, sąsiuvinius ir su įniršiu plėšė lapus, tarsi jie būtų kalti.

... Vėjas ilgai sklaidė tuos lapus, lyg norėdamas pridengti berniuko pėdsakus, kurie čia baigėsi ir jau niekur nebeves... Vieną baltą lapelį vėjas bloškė aukštyne, ir jis bandė užsikabinti už beržo šakelės, bet neatlaikęs stipraus šuoro nuskrido. Atrodė, kad tai ne baltas sąsiuvinio lapas plevena, o Stepuko vėlė...

Iš apsakymų rinkinio „Vienkiemio mergaitė“ (2005).

Bronislava Černiauskienė

Mūšai

Vėl prie tavo krantų atsistojus
Aš sudėsiu lyg maldai rankas.
Mūša, mano Mūša gimtoji,
Leisk panerti į tavo bangas.

Atgaivinki nuvargusį kūną,
Vėl priglauski mane, apkabink.
Tegul lengva ir gera man būna,
Tu jaunystę man vėl sugrąžink.

Pasūpuok ant bangų, mano miela,
Padėk skausmui užverti duris.
Atgaivinki nuvargusią sielą,
Ir senatvė priciti nedrįs.

Einu žeme

Einu žeme. Kokia kvapi jinai!
Graži, kai ją pavasaris papuošia.
Žiedų žiedais dabinasi laukai,
Paukštelis lizdui vietą ruošia.

Einu žeme. Bučiuoja saulė ją karšta
Ir žieduose bitutės dūzgia.
Paukštelių čiulbesio pilna,
Net nuo garsų palaukės užia.

Einu žeme. O ji apsunkusi nuo vaisių,
Gelsva branda tokia graži!
Jai gailios rasos veidą prausia,
Jos šypsena gaivi, rami.

Einu žeme. Jos veidas gruodu jau raukšlėtas,
Ji, apsisiautusi šarmos skara,
Nuvargus ruošiasi ilsėtis.
Ją balta antklode apklos žiema.

Be motinos šalti namai –
Tą juk kiekvienas pasakys.
Ten laimės vėsta pelenai,
Tenai gyvena ilgesys.

Bet kas tą skausmą aprašys,
Kaip jį bus galima išverti,
Kai akys kūdikio prašys:
– Mamyt, mamyt, negerk!

Mamyt, negerk, nes aš bijau
Girtų paklaikusių akių...
Be tavo meilės sušalau.
Širdelei mažai taip sunku...

Ne, šilumos nebus namuos –
Ją girtas juokas išpustys.
Dėl motinos girtos raudos
Vaikų sužvarbusi širdis.

Mažupė neša Mūšai žydrą mėlį
Pro Karpio dvarą upeliu skubriu.
Ramus, jaukus miesteli Joniškėlis –
Kick daug žmonių jis mena iškilų.

Čia krykštė paupy maža Gabrielė,
Ivinskis mokė ją gyvenimą pažinti,
Mylėt, atjaust mažytį vabalėlį,
Jis mokė jauną austi brandžią mintį.

Išmoko ji atjausti kito skausmą –
Sužibo žiburėlis čia iš jos delnų.
Tėvynei nešė didį meilės jausmą,
Stiprybės sėmės iš širdies gelmių.

Stiprybės tos suteik mums nors truputį
Tėvynę taip mylėti kaip ir tu.
Atleiski mums, miela, darbšti Bitute,
Kad taip nemokame aukotis dėl kitų.

Iš knygos „Vaikštau žeme“ (2002).

Ką papasakojo Pajiešmenių, Ažuolpamūšio ir Raubonių žmonės

1992 metų vasarą (birželio 30 – liepos 7 d.) Pajiešmeniuose tautosakinę praktiką atliko grupė Vilniaus universiteto lietuvių kalbos ir literatūros specialybės studentų, vadovaujama dėstytojo poeto **Marcelijaus Martinaičio**. Surinkta nemažai smulkiosios tautosakos, dainų, sakmių ir pasakų, užrašyta spėjimų, tikėjimų, aprašyti krašto papročiai ir tradicijos.

Spausdiname dalį užrašytų pasakojimų (kalba palikta tokia, kokią užrašė studentai).

Pasvaly būdavo toki švento Jono pakalnė. Tai ti su ratais kai tik važiuodavo, apvirsdavo, griūdavo žmonys. Vaikai irgi važiuodavo, griūdavo. „Velnas, velns verčia...“ Jau to pakalnė buvo apkalbėt, kad velns sėdž, gyven. Gal ti girti žmonės važiuodavo? Bet ti ir vaikus apversdavo. Bet tą velnia nieks nemate ir iš senų, ir iš jaunų.

*

Papivesio kaime gyveno senutė toki ir turėjo dvi dukras. Visas jų kiems buvo pašaukts, kad jos raganėlės. Ar jos raganos buvo, neaišku, bet taip jau šnekėdavo ir šaukdavo. Apeidavo kaimynų lauks, ant ko pyktį turėdavo, tai toj vietoj javai be varpų palikdavo. Jų visi bijodavo. Gyveno jos visai prie vieškeliuka. Kas važiuoja ar ein pro šalį, tai kad tik nesutikti tų raganėlių, nes užburs, koki nelaimė atsitiks.

Miškan nueidavo žmonės grybaut, tai kur ta senutė pasisuka, grybų nerasi nė kiek. O jos prisigrybauja pilns krepšs. Kaip ti jos užkerėdavo, nežinau. Mum neteko matyt.

Ona Zarembaitė-Janušonienė, g. 1902, Ažuolpamūšis

Buvo čia, Pasvaly, prie miesto, kad kiaulių žmonės daug laikydavo. Jos palaidos vaikščiodavo. Buvo linų žards sukrauts. Tuos žards kraudavo, kad galėtų išdžiūt ir po to sukult galvienes linų.

Vieną sykį ein kaimyns iš kaimyna smarkiai išgėrįs. Kai tos kiaulės būdavo palaidos, jos prie žardo miegodavo. O tas žmogelis nieko negalvodams prisireikė reikalų. Jis paėmė, atsitūpė, nusilaide kelns ir tup'. Ta kiaulė išsiganda, tik šoka, tik bėga ir sulinda tiesiai jam į tas kelns. O tam žmogel' tos kelns buva nagingėm apvyniotos ir jis niekaip negal' tų kelnių nusikratyt. O ta kiaula įlind, užsimete tų žmogel' ant nugars ir neša jį. O tas išsigandis pradėja šaukt: „Velnas, velns dūšią joja!“

Ligija Janušonytė-Savickienė, g. 1934, Ažuolpamūšis

Pasakodavo, kad viens žmogus sakė, kad jis gali vaikščioti naktį po kapines ir nieko nebus. Suderėjo. Sako: „Eisi į kapines, įkalsi kuolų – ženklą, kad buvai“. O tas, kuris ėjo kuolų kalt, buvo ilgų brezentinį paltų apsivilkęs. Ir kai kuolą kala, skvernų prikala su tuo kuolu. Stojas ir negal' atsistot. Žmogs išsigando ir mirė ant kapų. Liko pririšts prie kapo. Nuveina rytą žiūrēt – nebegyvs.

*

Mano seserį kaimynka iš vienkiamio mokino siūt, ateidavo ji pas mum. Apie dvyliktų valandų reik pro kapines eit. Aš galvoju, palydėsiu. Mano draugas irgi kartu ėjo ir staiga jis surėkia, kad vaiduoklis. O ti medžiai buvo: lap lap lap... Mano toks charakteris, kad aš turiu prieit, pačiupinēt. Turiu įsitikint. O kuris baikštesnis žmogus, sako, kad ti vaidenas.

Mano kaimynas pasakojo, kad jis apsivilko baltinius, užsimovė virš kelnių ir pro kapinių krūmus bėgo rankas iškėlįs. O kita kaimynka ėjo kaip tik pro ten. Jis po to jai pasakojo: „Aš žinojau, kad tu eisi. Tyčia pagąsdinau.“ O ta pagalvojo, kad vaiduoklis.

Povilas Titaitis, g. 1928, Pajiešmeniai

Tinai, Prie Mūšos upės, vienas kadais pasikorė. Ir saka, kad ten vaidendavas. Vienas važiavo kartų, tai niekaip negalėja parvažiuot. Arklys prunkšė, nevažiuoj'. Paskui tik žiūr' – kažin kas juods ant kelia stovi. Arkliui sudrože, tai kad jis jau šoks ir parlėke it viesuls iki namu. Tai saka, kad ten tas pakaruoklis vaidenosi.

Marija Ginaitytė-Simsonienė, g. 1921, Raubonys

Kur dabar Ažuolpamūšis, seniau saka, kad vaidindavos. Kas ti žina. Ale žmonės saka, kad tinai vakietys buvo nušauts par karų, tai jis ir vaidinas. Matyt nematė, tik sakydava, kad ainant pro šalį kas tai vaitodavo: oi oi oi. Žvakutės kartais degdavo dvi ant tos vietos. Matai, seniau žmonės daug sunkiau dirbdava, išvargi būdava, daugiausia nemiegojį, tai ir vaidindavas.

*

Prie caro čia vien ažuolai buvo. Tai Beržyne, tai Ažuolyne vadinos. O šitam piliakalniui koki šeši šimtai metų. Piliakalnis yr supilts. Vergai supyla, su kepurem nešė, kad atsigint. Upės iš visų pusių suain. Tatula į Mūšą įteka. Švedai čia kivirčijos su lietuviais. Kokiais metais, tik spėja.

Juozas Atkočiūnas, g. 1924, Raubonys

Yra čia toks Ažuolpamūšio piliakalnis. Būdavo pilis tenai. Ji tris dienas smego ir nusmego. Užė užė pilis ant to piliakalnio. Iš kur taip atsirado? Savaiame susmego.

Adolfas Ratnikas, g. 1922, Ažuolpamūšis

Sako žmonės, ant to piliakalnio rūmai buvo. Sakydavo, kad ti naktį balts arklys pasirodo. Rudenį ir vasarų pasirodo. Sužvingia ir vėl prapuola.

Juozas Petronis, g. 1921, Ažuolpamūšis

Aš ganydavau karves. O buvo dešimt karvių ir bulius. O karvės buvo palaidos. Reikdavo ganyt' pieva ir krūmais. Buvo toks juoks. Aš labė mėgdavau kabliuku megzt. Mezgiau ir pamačiau, kad mano viena karvė įbėgo į javus. Aš palikau tų mezginį ir su striuku bėgau tos karvės išvart. Kol aš tų karvį išvariau, jautis prieja, suėde tų mezginį su visu kabliuku. Aš iš paskos vaikštau, laukiu, kada iškris. Tiek to proto. Visam gyvenimui man atmintis, kaip ieškojau kabliuko... Tas jautis man ir sermėgų sutvarkė. Rankoves nugriaužė.

Matilda Patupaitė-Grigonienė, g. 1925 m., Pajiešmeniai

Čia, gojely, tankiai čigonų taboras apsistodava. O, žinai, seniau kaip išausdavo audeklų, pavasarį klodava juos ant pievos. Atėjo kartų čigonai ant viena kiema. Nu, ir jie tik šoka, dainuoja... O viens čigons audeklų vynioja. O dainavo tokių dainų: „Pasilink, Tamošiuk, kepurytė matos...“ Reikia, kad dain atokia būtų, kad pasilinkt pagal jų raiktų... Tam, kuris jau tų audeklų vagia, vynioja, reikia daug pasilinkt, kad niekas nematytų, kaip tų audeklų vynioja... Taip ir tie čigonai: dainava, šoka, a išėja, žiūrim – audekla nēr...

*

Senais čėsais, žinai, taip buva: labai griežtai augindavo ir berniukus, ir mergaites. O jei vienturčiai būdavo, tai kad nenuėitų nė su kuo, nė su jaunimu. Kad tik neištvirtų, kad tik neapsižanytų.

Viens tėvs palika našlys ir vis tų savo sūnų užsidarįs turėjo. Jis pats geriau visur ėjo, per galvų vertės, kad tik tas vaiks jo niekur. Vienų kartų jis važiuoja į turgų, o sūnus ir prašo:

– Tėveliuk, paimk ir mani kartu.

– Nu, gerai, – sako tėvas.

Nuvažiavo anie į turgų. O ti žmonių daugybė. Pamatė sūnus mergiščių būrelį ir klausia tėvo:

– Sakyk tu man, kas čia tokios?

– Ai, čia, vaikelniuk, tokios bestijėlas...

– Nupirk, – sako sūnus, – man šitų bestijėlių...

*

Tam dvari, kur aš tarnavau, buvo senas berns keturiasdešimt penkių metų. Seniau būdavo toks briliantins, tepalas plaukam tept. Būdavo mada plaukus tept ir mergaitėm, ir berniukam. Ir jis labė mėgdavo juo plaukus tept. O aš buvau parankinė panelės. Būdavo padaryts toks staliuks

ir bliūds. Aš pristatydavau tų vandenį, o po tuo staliuku būdavo sudėta visokie tepalai batams ir tas briliantinas, visokios pamodos.

Aš paimu iš ten gumos klijų, įlakiu į virtuvę: „Kazimier, greit duok delnų, aš tau briliantina atnešiau“. O jam tiek to proto. Pamozojo. Juk turėjo jaust, kad čia klįjai. Pačmė tų galvelį savo ir suklijavo... „Pasiutela“, – saka ant manįs. Ir šaltam vandeny išsiplovė. Tadu visai į šmotų sulipo. O kai su šiltu plovė, išsiplovė. Su muilu dirbo žmogus. Dieve mano, kiek darbo...

Kai pasakė ponui, tai visi labai pradėjo juoktis. Sako: „Kaip tu šitai darai?“ O tas ponas pasakė: „Tu savo smertim tikrai nemirsi...“

*

Papasakosiu, kaip iš piemens unt mergiotės parėjau.

Aš ganydavau palei krūmus papievėj, kaip nušienauta, būdava atolas, a dabar nešienauta. Tai Motiejus atein šieno pjaut'. Pjovė, pjovė. Labė karšta diena buva, kaip kad dabar. Jam buva labė šilta, tai jis nusimovė kelnes ir pjaun. Mana karves sugula. O jis vis, būdava, tokį bjaurių madų turėdava, nu, žinot, aš tokia mergička, paaugla, tai jis, būdava, ir griebia už tos vietos ir vis saka:

– A, tu iš močios jau ir cibulių prisivogus...

Man, žinok, įgriso tie „cibuliai“, nu ir tas karves nebe po širdžiai jau ganyt', nebegaliu. Nu, mįsliju, aš vis tiek tau atsilyginsiu.

Nu, tai va. Motiejus nusimovė tas kelnes, pasidėja ant kelmelia ir pradėja pjaut'. Pjaun ir švilpauja. O mano karves sugula. A tinai buva tokios linmarkos duobės. Akmenuotos tos duobės buva. Aš pasiėmiau vienų gerų akmenėlių, įveliu jam tarp kelnių, kur kiškos – išimt nė pro kur be ardyimo... Nu, ir aš laukiu dabar, kas bus. Žiūriu tik, jau saulė rodo ant piets. Gaspadinė šaukia namo ir Motiejų.

– Motiejuk, eik valgyt'. Barboryt', ir tu varyk karves, – sako.

Aš Barboryte tadu buvau, dabar tai Liucė. Mano karvės, gaspadinės balsų išgirdį, pačios lėkdamos bėgdava. Nu, ir aš per petį pasisukus žiūriu, ką Motiejus su kelnėm darys. Jis volioj volioj tas kelnes – nė pro kur akmenes neištraukia. Ain susikišįs pažastin tas kelnes. Gaspadinė stovi ant dien-daržio ir laukia, kol mana karves sueis. Pamate Motiejų:

– Ale kas tam Motiejui yra, kad tas toks persikreipįs...

– Rungės, rungės prieš pietus... Nežinau.

Motiejus atein iš daržinės untros pusės, įlindo tam šieni ir gulį. Ain gaspadinė žiūrēt, kas tam pasidarė. Ainu ir aš. Pasislėpiau už durų, žiūriu, ką sakys. Gaspadinė ir klausia:

– Kas tau yr, Motiejuk? Ko tu valgyt' nein'?

– Kur aš aisiu, kad aš be kelnių!

– Tai kur tava kelnės?

– Nugį toj!

Aš nebeišlaikiau už durų: chi chi chi... Gaspadinė ant manęs kad surėks... Aš nešuos, kiek tik kojos neša...

– Palauk, Motiejuk, aš tau atnešiu – yra kelnių, – sako gaspadinė.

Atnešė kitas kelnes, o tas išardė, susiuvė. Tų akmenį išėmė. Nuo to laiko Motiejus pasakė man:

– Pamatysi mani ainant su botagu arklių kinkyt', tai žinok, kad tavo blauzdos bus tau nuraižytos kruvinai...

Bet, žinot, lig Visų šventų šventės ganydavom, iki lapkričio. Taip aš išsaugojau savo blauzdas ir nieko man' nepadarė. O kitais metais, mįsliju, aš jau būsiu mergiotė – nebebijosiu nieka.

Dabar kitais metais atvažiuoj šeiminys samdyt manęs. Nu, ir važiuojam mes visai in kitų parapijų, visai kitan krašti, kur aš netarnavau. Įeinam in trobų – gaspadinė ir bernioks pietus valga. Aš žvilgt – ugi Motiejus prie stala sėdi.

– O, labs, Barboryt', – saka.

Sakau:

– Labs, Motiejuk!

Gaspadoriai tik susižvalgė abu, kaip čia mes tokie pažįstami.

Nu, dirbam, gyvenam. Vienų dienų Motiejukas ir saka:

– Barboryt, kad taip apie meilį...

– Aik tu, Motiejuk, – sakau. – Aš gi unt kamarėlas ir kų tu čia vidur nedėlias. Ataik šeštadienį, – sakau. – Sekmadienį ilgiau pagulėt duod'.

O toj kamarėlaj būdava šitai. Už sienas, būdava, gaspadoriai miega. Nu, mįsliju, palauk, paruošiu aš tau tų kamarėlį. Lovos būdava unt lentelių, ne unt matracų. Išemiau tas lenteles, gražiai tų lovų sava čiut čiut užtaisiau, a po apačia vandeniam padėjau...

Nu, atėj vakars. Lip mana Motiejs par langelį, o aš gir-džiu, kaip jo širds muš. Pamažu priėj prie lovelės mana ir saka:

– Pasislink, Barboryt'...

Ir gulas. Tiesiai in tų vandenį. Ir kad šoks iš tos lovos par lungelį... Tas tik tarkšt barkšt... Išdaužė tų stiklų. Gaspadinė par sienų kumščiu duod ir klaus':

– Barboryt, kas ti pas tavi pasidarė?

– Šeimininke, katins įlakė, žiurkį užpuola ir išdauže viskų...

Ant rytojaus vandeniam ateinu prie šulinia ir Motiejus ateina ir saka:

– Nu, kad tu ir velnias!

Jau nei angeliuks, nei Barboryt' nebesaka.

A, nu kų tu nor', – sakau. – Motiejau, ar tu turi prota ar ne? Man šešiolika metų, tau – keturiasdešimt.. Aš tavo kelnes pridirbau, tai tu išardei, išpurtei ir vėl susiuvėi, o jeigu tu mana pridirbsi? Nei išardysi, nei susiūsi, nieko nepadarysi...

Liucė Žiedelytė-Trinskienė, g. 1915, Pajiešmeniai

Pasvalietiški nutikimai

Pasakoja tautodailininkas Vilhelmas Janiselis

Kai okupacijos metais Daujėnų girti sribai grįždavo iš Pasvalio, vis užsukdavo pas mus, į Žadeikių vienkiemį, „banditų ieškoti“. Atvažiuoja, išverčia visas spintas, visus stalčius, ką radę pasiima ir išvažiuoja. Po kiek laiko vėl viskas kartojasi. Išvežė mūsų patefoną, drabužius, laikrodį, fotoaparata.

Aš tuomet dirbau kelių valdyboje. Artėjant spalio šventėms vadovai paprašė manęs nupiešti didelį Stalino paveikslą. Neturėjau ant ko piešti, tai paėmiau faneruotas duris ir ant jų nutapiau tą standartinį „visų tautų vadą“. Ir vėl važiuodami iš Pasvalio užsuko girti Daujėnų sribai. Sugriuvo visi į trobą, atidarę duris atkišo automatus ir šaukė: „Ar turite banditų?“ Ir pamatė Staliną. Staiga sustojo, visi nutilo, o vyresnysis rusiškai pasakė: „Izvinite, izvinite“ (atleiskite). Apsisuko visi ir nukabinę nosis išėjo. Aš tuomet buvau drąsesnis, nuvažiavau į Biržus pas sribų vadą ir dalį pavogtų daiktų pavyko susigražinti.

Taigi nuo sribų plėšikavimo Stalinas mus laikinai „išgelbėjo“. O 1949 metais buvome išbuožinti ir visa šeima ištremti į Stalino gulagą Sibire.

Pasakoja krinčinitis Virginijus Nudas

Aš vis neužmirštu, kaip mano uošvis Papyvesy naktį išgėręs grįždavo namo. Dar tolokai nuo namų jis pradėdavo garsiai šūkauti, kalbėti arba kokią nors dainą dainuoti. Vieną naktį į jo tvartą buvo įsibrovę vagys. Susikišo į maišą vištas ir jau ruošėsi neštis, bet staiga išgirdo šūkaliaujančią šeimnininką. Išsigando, paliko maišą ir spruko, kiek kojos neša. Rytą nuėjęs į tvartą uošvis pamatė maišą, į kurį buvo sugrūstos visos vištos.

Po to jis visiems girdavosi: „Va, kaip reikia mokėti būti linksmam, garsiai šūkauti ar dainuoti, kad žmona ir vagys bijotų“.

ŠIAURIETIŠKI ATSIVĖRIMAI

Pasvalio krašto istorijos ir kultūros žurnalas

Leidžia žurnalo „Šiaurietiški atsivėrimai“ visuomeninė redakcija.

Vytauto Didžiojo a. 6/1, LT-39149 Pasvalys.

ISSN 1392 6810. Apimtis 8 sp. l.

Spaudai parengė Danieliaus leidykla.

Spausdino Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno g. 39, Vilnius.

SIAURIETIŠKI ATSIVERIMAI

LEIDŽIA ŽURNALO „ŠIAURIETIŠKI ATSIVERIMAI“ VISUOMENINĖ REDAKCIJA
Vytauto Didžiojo a. 8/1, LT-39149 Pasvalys. Tel. 343319, 34447

ISSN 1392 6810

